

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»**

**АВСТРАЛІЯ І ОКЕАНІЯ
В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
(2001-2018 рр.)**

Збірник наукових праць

*За загальною редакцією доктора політичних наук, професора
О. В. Зернецької*

Київ 2024

УДК 94 : 323.2 + 327 (94 + 961) «2001/2018»
А-22

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 1 від 20.02.2024 р.)*

Рецензенти:

Верменич Ярослава Володимирівна, член-кореспондент НАН України, д.і.н., проф.;
Кізлова Антоніна Анатоліївна, д.і.н.

Редакційна колегія:

Зернецька О.В., д.політ.н., проф. (загальна редакція);
Вітер І.І., к.е.н., с.н.с., доц. (відповідальний редактор);
Бондарець М.В., к.е.н. (технічний редактор).

Австралія і Океанія в контексті регіональних викликів (2001-2018 рр.):
збірник наукових праць. За заг. ред. д.політ.н., проф. О. В. Зернецької. Київ:
Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2024. 152 с.

У збірнику наукових праць представлені статті учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої дослідженню проблем Австралії і Океанії, «**Австралія і Океанія в контексті регіональних викликів (2001-2018 рр.)**», яка була проведена Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» 14 квітня 2023 р.

Досліджено проблеми Австралії і Океанії у регіональних геополітичних трансформаціях і викликах початку ХХІ ст., їх відображення у зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі; проаналізовано імперативи соціально-економічного та культурного розвитку Австралії в першій декаді ХХІ ст.; висвітлено проблеми та перспективи українсько-австралійської співпраці.

Збірник становить інтерес для науковців і фахівців з проблем історії, політології, країнознавства, глобалістики, світової економіки і міжнародних відносин.

УДК 94 : 323.2 + 327 (94 + 961) «2001/2018»

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори. Передрук можливий у разі посилання на автора і
видання.*

©Національна академія наук України.

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. НОВА ЗЕЛАНДІЯ: ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Ветринський І. М. Становлення держави та особливості внутрішньополітичного устрою Нової Зеландії.....	4
Вітер І. І. Соціальна політика Нової Зеландії на початку ХХІ ст.: історичні передумови та сучасний стан.....	18
Зернецька О. В. Роль культури у становленні національної самосвідомості новозеландців.....	34

РОЗДІЛ ІІ. ДОСВІД АВСТРАЛІЇ ДЛЯ ОКЕАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Бондарець М. В. Особливості розвитку ресурсної бази Австралії і Океанії на початку ХХІ ст.....	57
Пошедін О. І. Безпекові політики Австралії і Нової Зеландії на початку ХХІ ст.: спільні риси та відмінності.....	65
Perga Tetiana. Climate change and conflicts in Oceania.....	71
Говор О. В. Злочин та покарання в селі Кало (Папуа Нова Гвінея): слідами М. М. Міклухо-Маклая з ХІХ до ХХІ ст.	80
Кужельний М. О. Особливості міграційної політики Австралії та Океанії початку ХХІ ст.	87
Тенькова З. Ю., Діжечка С. В. Співпраця України з державами Австралії та Океанії.....	96

РОЗДІЛ ІІІ. НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ АВСТРАЛІЇ НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Овчарова Л. П. Актуальні тенденції у фінансуванні досліджень і розробок в Австралії.....	100
Цапко О. М. Українці Австралії четвертої (пострадянської) міграційної хвилі: проблеми адаптації та збереження власної національної ідентичності.....	109
Мирончук О. А. Національна система вищої освіти Австралії в глобальних вимірах.....	118
Дронів В. В. Інвестиційна політика щодо розвитку інфраструктури туризму в Австралії.....	128
Тенькова З. Ю., Шатропа Є. С. Проблеми корінного населення Австралії.....	142
Тенькова З. Ю., Ягунова В. О. Вимираючі мови корінного населення Австралії.....	145
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	150

РОЗДІЛ І. НОВА ЗЕЛАНДІЯ: ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

УДК 94 : 316.7

Встринський І. М.

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

Досліджено закономірності та ключові етапи історичного та соціокультурного розвитку Нової Зеландії з давніх часів до наших днів. Проаналізовано передумови становлення державності в Новій Зеландії. Розглянуто місце й роль маорі в процесі розвитку новозеландського суспільства. Виявлено провідні чинники впливу Великої Британії на створення держави Нова Зеландія. Досліджено передумови та наслідки участі Нової Зеландії у Першій світовій війні. Проаналізовано особливості державного устрою та системи управління Нової Зеландії на сучасному етапі.

Ключові слова: Нова Зеландія, маорі, договір Вайтангі, АНЗАК, домініон.

Igor Vietrynskyi. Formation of the state and features of the domestic political system of New Zealand. The patterns and key stages of the historical and socio-cultural development of New Zealand from ancient times to the present day are studied. The preconditions of the formation of statehood in New Zealand are analyzed. The place and role of Maori in the process of development of New Zealand society is considered. The leading factors of Great Britain's influence on the creation of the New Zealand state have been identified. The background and consequences of New Zealand's participation in the First World War are studied. The peculiarities of the state system and management system of New Zealand at the current stage are analyzed.

Keywords: New Zealand, Maori, Treaty of Waitanga, ANZAC, dominion.

Черговий етап російської агресії проти нашої держави, що почався 24 лютого 2022 р. у формі повномасштабного вторгнення, зумовив корекцію зовнішньополітичних пріоритетів України. Особливої ваги набуло завдання розбудови та поглиблення відносин з країнами-партнерами, більшість з яких є представниками так званого «колективного Заходу», а саме членами євроатлантичних інтеграційних структур, та їхніми союзниками. В рамках цього підходу активізувалися зносини України з такими державами, як Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія тощо, які, не дивлячись на географічну віддаленість, виявились набагато ближчими з точки зору цінностей та цивілізаційного розвитку, аніж деякі наші сусіди.

На сьогоднішній день ключовими військово-стратегічними партнерами України є США та Велика Британія, завдяки їм наша держава продовжує ефективно протистояти сильнішому та потужнішому агресору. В свою чергу Нова Зеландія, хоча географічно і є частиною Океанії, зважаючи на особливості історичного та соціокультурного розвитку, цілком може розглядатись як частина англосаксонського світу. Нова Зеландія послідовно

підтримує Україну в її боротьбі проти РФ, зокрема дипломатично та економічно.

В контексті поживлення двосторонніх відносин між нашими державами не викликає сумнівів актуальність дослідження в Україні особливостей державного устрою та внутрішньої політики Нової Зеландії. *Метою статті* є аналіз історичних та соціокультурних передумов становлення держави Нова Зеландія, а також особливостей її політичного устрою.

Нова Зеландія (або «*Aotearoa*» мовою маорі) – це острівна держава, розташована в південній частині Тихого океану, що складається з двох основних островів – Північного острова та Південного острова – та низки дрібніших островів (о. Стюарт, о. Чатем, о. Рауль та ін.). Острови, на яких розташована Нова Зеландія, сформувалися внаслідок вулканічної активності десятки мільйонів років тому, однак і сьогодні на території країни існують більше 50 вулканів, частина з яких є діючими [1].

Нова Зеландія розташована приблизно у 1200 милях від Австралії. Північний та Південний острови розділені протокою Кука, ширина якого в найвужчому місці складає біля 15 миль. На два основні острови припадає 99% площі держави. Так, Північний острів має площу в 44 281 кв. миль, а Південний острів – 58 093 кв. миль. Загальна площа Нової Зеландії складає 103 483 кв. миль (268 680 кв. км.), що перевищує розміри Великої Британії. Для порівняння: Острів Стюарт, що розташований біля південного краю Південного острова, має площу всього 670 кв. миль. Ландшафт Нової Зеландії є дуже різноманітним, з численними пагорбами та гористою місцевістю, зокрема масивний гірський хребет під назвою Південні Альпи проходить майже по всій довжині Південного острова. На Північному острові також є гірські хребти та чотири вулканічних піка, в тому числі Руапеху, що є активним з вересня 1995 р. [2].

Заселення Нової Зеландії відбулося порівняно недавно – в кінці XIII – на початку XIV ст. н. е., до того острови були безлюдними. Першими поселенцями на території країни стали полінезійські племена, які прибули до островів через Тихий океан за допомогою так званого «великого флоту» спеціально адаптованих для далеких подорожей каное. Ці племена називали себе «маорі», тобто «звичайні», «нормальні», «люди», щоб протиставити себе богам та духам, в яких вірили. Згодом назва маорі стала загальноживаною для найменування корінних народів Нової Зеландії та їхньої самобутньої культури. В свою чергу європейців маорі називали «пакеха». Так само, як в інших корінних народів, структура суспільства маорі складалася, зокрема, з племен та підплемен. Останні були найбільш важливими соціальними групами, основними землевласниками та спільнотами, в рамках яких переважно здійснювалися шлюби та будувалися родинні зв'язки [3]. Племена й підплемена могли працювати разом над певними задачами, проте водночас між племенами існувала також ворожнеча та міжособні конфлікти [4].

Утворення сучасної Нової Зеландії стало наслідком взаємопроникнення та згодом злиття двох різних спільнот – маорі та європейців, – які

представляли дуже відмінні культури та належали до окремих цивілізацій. Часто процес колонізації європейцями нових територій супроводжувався нерівним протистоянням більш потужної нації колонізаторів та слабшої спільноти місцевих жителів; зазвичай подібні конфлікти носили характер цілеспрямованого винищення аборигенів (Австралія, Бразилія, США тощо). У випадку Нової Зеландії ситуація суттєво відрізнялася, тут скоріше варто казати про асиметричне партнерство між колонізаторами та корінним населенням. Рівень соціокультурного розвитку та войовничість маорі змусили європейців рахуватись з їхніми інтересами. Тож масштабній колонізації передував тривалий процес встановлення та розвитку торговельних відносин між європейськими й американськими моряками, які займалися промислом в регіоні. Британський уряд навіть мав зносини з деякими вождями маорі, яких запрошували та приймали в Лондоні.

Протягом кількох століть маорі були єдиними жителями островів Нової Зеландії, а їхні контакти із зовнішнім світом були епізодичними. Так, першим європейцем, що прибув до берегів Нової Зеландії, став голландський мореплавець Абель Тасман. Перебуваючи на службі Голландської Ост-Індійської компанії, А. Тасман досліджував Індійський океан, Австралазію (субрегіон в складі Океанії) та південну частину Тихого океану. Під час свого першого плавання у 1642-1643 рр. Тасман відкрив острів на півдні Австралії, який він назвав Земля Ван Дімена (сьогодні о.Тасманія), та у грудні 1642 р. наблизився до берегів Нової Зеландії. Відвідини завершилися дуже швидко, оскільки маорі зустріли чужинців вороже: четверо членів екіпажу було вбито. У відповідь європейці обстріляли тубільців та невдовзі залишили острови. Тасман назвав місце, відоме сьогодні як Золота затока (або *Моуа* мовою маорі), «Затокою Мурденерс» (Вбивць). Після його від'їзду на початку січня 1643 р. Нова Зеландія з'явилася на карті світу [5].

Контакти маорі з європейцями мали своє продовження лише 127 років потому, коли до берегів континенту в жовтні 1769 р. прибув британський дослідник Джеймс Кук. Його подорож мала насамперед науковий характер, задачею Кука було знайти та нанести на мапу південний материк – Австралію. Саме на шляху до п'ятого континенту Кук відвідав Нову Зеландію, відобразивши це на своїх картах. Звичайно, окрім наукових цілей, англійці традиційно опікувались розширенням колоніальної імперії та її торгових зв'язків. В той самий період Нову Зеландію відвідали також французи, що поклало край періоду її природної ізоляції від світу [5].

Після створення у 1788 р. першої австралійської колонії – Нового Південного Вельсу – протягом півстоліття більшість економічних та культурних зв'язків з Новою Зеландією здійснювались саме через Австралію. Торгівельне та комерційне співтовариство Сіднея проявляло все більший інтерес до регіону Тасманового моря, тож Нова Зеландія стала частиною Тихоокеанської торгівельної системи [6].

Впродовж наступних десятиліть кількість контактів між маорі та європейцями постійно зростала. На островах Нової Зеландії знаходили прихисток каторжники, які тікали з колоній Австралії, а також моряки, що

пережили корабельну аварію чи дезертирували. Крім того, одними з перших європейців, що регулярно відвідували острови, стали шукачі прибутку – торговці шкурами тюленів, деревиною, льоном тощо, а також китобої. Торговці й китобої з Європи та Америки навіть заснували маленьке поселення на Північному Сході Північного острова. Маорі не заперечували проти перебування невеликої кількості європейців, оскільки, з одного боку, вони не становили жодної загрози для тубільців, а з іншого – виступали торговельними партнерами маорі, постачаючи їм знаряддя праці, вогнепальну зброю, алкоголь тощо в обмін на продовольство. Дехто з маорі також відвідували Європу, зокрема, Англію. Один з вождів на ім'я Хонгі Хіка після подорожі до Англії та Австралії повернувся до островів з мушкетами й розв'язав кровопролитні війни зі своїми ворогами [7]. Загалом до 20% населення маорі було вбито під час так званих «мушкетних воєн», що велися між племенами у 1810-х, 1820-х та 1830-х рр. [5].

В першій третині XIX ст. слідом за торговцями до Нової Зеландії прибувають християнські місіонери. Пізніше, на початку 1830-х, саме місіонери почали здійснювати тиск на Лондон щодо створення колонії на островах для більш ефективного навернення представників маорі у християнську віру. Британський уряд скептично сприймав ідею колонізації Нової Зеландії через необхідність значних капіталовкладень та юридичні проблеми, пов'язані з відсутністю державності у маорі. Проте у відповідь на численні звернення місіонерів у 1832 р. Лондон призначив офіційного британського резидента у Новій Зеландії. Ним став Джеймс Басбі, який прибув на острови у 1833 р. і мав захищати британські інтереси в країні, проте не мав для цього необхідного бюджету та повноважень. Одним з результатів його діяльності, як очікувалось, мало стати перетворення суспільства маорі з їхньою системою влади та регулювання, у щось більш прийнятне для офіційних контактів відповідно до британської правової системи. Однак відсутність авторитету, а також погані відносини з політичними партнерами у Лондоні та Сідней завалили Басбі досягти значних успіхів. Водночас він прагнув створити серед північних вождів маорі почуття національної ідентичності. У 1834 р. за сприяння Басбі вождями був обраний прапор Нової Зеландії, а у 1835 р. понад 30 вождів підписали Декларацію незалежності Нової Зеландії та закликали британського короля Вільгельма IV стати їхнім протектором [6].

XIX століття стало періодом бурхливого росту кількості населення Британії, зокрема, в період з 1801 р. до 1841 р. воно збільшилось з 16 до 26 млн чоловік. Разом з тим хижацька політика промисловців та землевласників поставила мільйони громадян на межу вимирання. Люди гинули від голоду та злиднів. Своєрідним виходом з важкої ситуації стала еміграція: британці шукали кращої долі в інших куточках імперії, зокрема США, Канаді та Австралії. Відношення до Нової Зеландії серед потенційних мігрантів було здебільшого негативним, країна асоціювалася з жорстокими канібалами та австралійськими каторжниками. Ситуація почала змінюватись після створення Новозеландської компанії, комерційної організації, яка

рекламувала Нову Зеландію як гарне місце для придбання землі – «Південну Британію» з родючими ґрунтами та чудовим кліматом, вільну від голоду, класових війн та проблем перенаселення. Компанія шукала інвесторів, бажаючих переїхати на острови та створити там колонію [8]. Саме на цьому етапі британський уряд вирішив, що Лондон повинен мати більше контролю над процесами заселення островів європейцями, тож до Нової Зеландії було відправлено повноважного представника уряду. Перші кораблі компанії з переселенцями прибули до берегів Нової Зеландії у січні 1840 р. Звичайно, реальність виявилась далекою від обіцянок в рекламних проспектах. На переселенців чекали криваві конфлікти з маорі, недостатня кількість землі, придатної для використання, обмежені можливості для експорту та інші негаразди. У 1843 р. іммігрантам не вистачало навіть харчів, а сама Новозеландська компанія опинилася на межі банкрутства. Ситуацію врятувало лише втручання Лондона, який надав підтримку переселенцям. Хоча практика роботи Новозеландської компанії виявилася не особливо успішною, саме її зусилля щодо просування ідеї переїзду до південних островів дали поштовх масштабному процесу міграції з Європи до Нової Зеландії. Так, з 18 000 поселенців, що прибули безпосередньо з Британії в період з 1840 по 1852 рр., близько 14 000 були привезені компанією або її наступниками. Наслідком роботи компанії стало те, що на 1852 р. європейське населення Нової Зеландії сягнуло 28 000 чоловік, тоді як до 1839 р. воно становило лише 2000 чоловік [8].

Подією, яка зіграла ключову роль у процесі поживлення міграції європейців до Нової Зеландії, стало підписання договору Вайтангі, що формалізував відносини між маорі та Британською імперією. Після організації Новозеландської компанії, яка суттєво збільшила потік європейських мігрантів, що прагнули скупити найпривабливіші землі, домовляючись про це з вождями маорі напяму, офіційний Лондон вирішив не допустити такого розвитку подій. Також британці прагнули запобігти намірам Франції анексувати Нову Зеландію. Тож, до островів було направлено повноважного представника британського уряду, морського офіцера Вільяма Хобсона, завданням якого було підписати договір з вождями про перехід Нової Зеландії під британській суверенітет. Хобсон прибув всього на кілька днів пізніше першого корабля компанії, що привіз іммігрантів. За кілька днів було складено договір двома мовами – англійською та маорі – й представлено вождям маорі на території дому британського резидента Джеймса Басбі у Вайтангі. Представники маорі обговорювали договір протягом дня та ночі перед тим, як понад 40 вождів підписали його 6 лютого 1840 р. До вересня того ж року договір підписали вже більше 500 представників маорі завдяки розсилці копій договору по країні. Наприкінці 1840 р. було припинено управління Новою Зеландією австралійським урядом Нового Південного Вельсу, країна стала самостійною колонією Британії на чолі з Вільямом Хобсоном, який став її губернатором [5].

Колонізація Нової Зеландії відбулася на кілька десятиліть пізніше колонізації Австралії, але підходи до заселення територій дуже різнились. В Австралії англійці жодним чином не рахувалися з інтересами аборигенів, розглядаючи територію материка як нічийну «terra nullius» та просто знищуючи тубільців, які виступали проти заняття їхніх земель. Натомість у випадку Нової Зеландії маорі сприймалися британцями якщо не як рівноправні партнери, то точно як чинник, обов'язковий до врахування. Звичайно, між поселенцями та маорі вистачало конфліктів через землю та інші причини, але вони носили характер протистояння, а не цілеспрямованого знищення, як у випадку австралійських аборигенів.

Хоча договір Вайтангі було складено двома мовами, це не запобігло проблемі різного його розуміння обома сторонами. Причиною цьому стали як певні неточності перекладу та різниця формулювань, так і загальна відмінність культур та традицій європейців та маорі. Чимало правових аспектів договору сприймалися сторонами по-різному, зокрема стосовно прав на користування землями. Британці вважали, що договір є основою захисту їхніх прав на територію, але маорі, які тривалий час мали значну кількісну перевагу над поселенцями, часом рішуче виступали проти спроб придбання землі європейцями. Оскільки губернатори не мали в своєму розпорядженні військ та засобів для збройної боротьби з маорі, протягом десятиліть конфлікти залагоджувалися за рахунок інтересів поселенців. Так, у 1843 р. у Вайрау маорі атакували європейців під час суперечки відносно землі, з боку поселенців було 22 загиблих (серед маорі четверо), проте наступник Хобсона, губернатор Роберт Фіцрой, заявив, що європейці спровокували маорі й жодних дій проти останніх не вчинив [9].

Через значну кількісну перевагу маорі у складі населення Нової Зеландії було також відкладено запровадження представницької форми управління колонією. Так, ще у 1846 р. Законом про Конституцію Нової Зеландії (Велика Британія) було запропоновано подібну форму управління, проте, зважаючи на порівняно невелику кількість колоністів – близько 13 000, – тодішній губернатор Джордж Грей стверджував, що європейці, перебуваючи в меншості, не будуть приймати адекватні закони в інтересах більшості маорі. Тож, не дивлячись на супротив та невдоволення переселенців, запровадження закону перенесли на 5 років.

У червні 1852 р. британським парламентом було прийнято «Акт надання Представницької Конституції Колонії Нової Зеландії». Законом встановлювалось 6 провінцій – Окленд, Нью-Плімут, Веллінгтон, Нельсон, Кентербері та Отаго, якими мали керувати виборні ради. Також на національному рівні було створено Генеральну асамблею, що складалася з Законодавчої ради, яку мала призначати Корона, а також Палати представників, яких обирали новозеландці. Право участі у виборах отримали чоловіки старше 21 року, що володіли, орендували або здавали в оренду нерухомість певної вартості [10].

Внаслідок того, що маорі здебільшого володіли землею спільно, переважна більшість їх опинилася поза політичним процесом, хоча невелика

кількість представників маорі все ж володіли землею й отримали виборче право. Перший парламент Нової Зеландії було скликано в Окленді у 1854 р., пізніше у 1865 р. його було перенесено до нової столиці – Веллінгтона. Відповідальним за оборону та справи маорі до 1964 р. був губернатор Нової Зеландії [5].

Кожна провінція (згодом їхня кількість зросла до 10) мала власні особливості розвитку. Насамперед соціально-економічна ситуація в провінціях залежала від структури власності на землю, наприклад, в Кентербері й Отаго переважна кількість землі знаходилася у власності переселенців, що стало одним з чинників сталого розвитку та економічного процвітання. В свою чергу на території інших провінцій значною частиною придатних для проживання й обробки земель володіли маорі, а численні конфлікти щодо земельних прав гальмували економічний розвиток. Протистояння між маорі та поселенцями з певними паузами тривало протягом трьох десятиліть з 1840-х до 1870-х рр. Причиною конфліктів стало небажання маорі продавати землю, що знаходилася в їхньому володінні, та посилення тиску щодо придбання землі з боку колоністів. Відносини загострилися в середині 1850-х рр. після набуття чинності Конституції та створення відповідального уряду, який своїм пріоритетом вбачав відстоювання інтересів переселенців. В період з 1860 р. по 1870 р. суперечності переросли у справжню війну між колоністами та частиною вождів маорі, з одного боку, та іншими вождями маорі – з іншого. Причиною війни стало прагнення європейців розширити свої володіння на Північному острові, де більшістю землі володіли маорі. Частина вождів були не проти продажу землі, але більшість маорі виступили проти. Наслідком численних кровопролитних зіткнень стала поразка сил маорі та подальша конфіскація їхніх земель на Північному острові на користь європейців. Всього протягом цих років загинуло понад 3000 чоловік, більшість з яких були представниками маорі [7].

Початок більш активної імміграції європейців до Нової Зеландії зумовив зміни у місцевій економіці. Хоча господарство маорі не вирізнялось авангардними технологіями, їм вдавалося сформувати значний надлишок, і вони охоче почали торгувати з європейцями вже з часів перших регулярних контактів. Зазвичай маорі обмінювали харчові продукти та сировину на зброю, алкоголь чи промислові товари. До початку 1830-х рр. все більшої популярності серед маорі стала набувати торгівля за гроші, рівень їх використання під час обмінів з європейцями постійно зростав. Укладення договору Вайтангі та масовий притік європейців на острови дав поштовх для розвитку та модернізації економіки. Зокрема, вже у 1840 р. Юніон Банк Австралії відкрив філіал у Петоні, однак відсутність центрального уряду унеможлилювала випуск чи управління власною валютою. Все необхідне для життя та діяльності людей – дороги, залізниці, школи, лікарні тощо – треба було будувати з нуля, тож постала необхідність в фінансуванні цих заходів. Хоча бізнес та підприємці долучалися до цих процесів, основний тягар ліг саме на уряд [11].

Основу доходів уряду складали торгові збори, продаж землі, придбаної у маорі гуртом, та ліцензійні збори. Протягом десятиліть рушієм економіки було вівчарство, але на початку 1860-х рр. пальму першості отримав видобуток золота. Головним центром «золотої лихоманки» стало місто Данідін. Багато торгових банків створювалися або відкривали філіали навколо осередків видобутку дорогоцінних металів, а в період 1861 – 1870-х рр. експорт золота склав половину від загального експорту Нової Зеландії. Піковим став 1863 р, коли цей показник сягнув 70%, тоді як шерсть та деревина зайняли 2 та 3 місця [11].

Однак в кінці 1860-х рр. видобуток золота знизився, а ціни на шерсть впали, що призвело до загрозливих тенденцій в економіці, коли імпорт суттєво переважав експорт. Почався новий етап розвитку країни, що полягав, насамперед, в розширенні інфраструктури та освоєнні нових територій. Ці процеси припали на 70-ті рр. XIX ст. і були пов'язані з ім'ям Юліуса Фогеля, колоніального скарбника, а згодом двічі прем'єр-міністра Нової Зеландії. У 1870 р. Фогель започаткував амбітну програму розвитку, що полягала в отриманні великих зовнішніх запозичень та спрямуванні їх на великі інфраструктурні проекти, зокрема, з метою сприяння імміграції та розселенню європейців вглиб островів. Наслідком впровадження програми Фогеля став бурхливий розвиток транспорту, зокрема протягом 10 років з 1870 до 1880 рр. протяжність залізниці збільшилась з 74 км до 2000 км., що відкрило нові регіони для поселення європейців. Населення колонії за ці 10 років подвоїлось і досягло майже 490 000 чол., що майже в десять разів переважило кількість маорі.

Політика Фогеля не мала беззаперечного економічного ефекту, слідом за інвестиційним бумом прийшли безробіття та стагнація. Головним наслідком реформ стало значне збільшення населення Нової Зеландії за рахунок мігрантів, що повністю змінило етнонаціональний ландшафт країни. Як наслідок, саме реформи Фогеля й масовий приток та розселення мігрантів перетворили Нову Зеландію з країни маорі на країну пакеха (європейців) [12]. Незважаючи на тектонічні зміни в інфраструктурі та попри значне збільшення населення, з початку 1880-х рр. економіка Нової Зеландії зіткнулася з глибокою кризою, що тривала майже десятиліття. Ситуація почала виправлятися лише к 1890-м рр., коли, скориставшись винайденням технологій заморожки й розвитком рефрижераторного судноплавства, країна почала активно експортувати м'ясу та молочну продукцію. Напередодні Першої світової війни експорт продуктів харчування складав 35% від загального обсягу. Цьому сприяло прагнення Британії придбати все, що було доступно на ринку, у зв'язку зі зростанням потреб у воєнний час [11].

У 1890 р. відбулися вибори до парламенту Нової Зеландії, що поклали край практиці «множинного голосування», за якої чоловіки могли голосувати в кожному регіоні, де володіли землею або іншою власністю. Внаслідок перемоги на виборах до влади в країні прийшли ліберали на чолі з Джоном Баллансом, який у 1891 р. став прем'єр-міністром Нової Зеландії. Після смерті Балланса у 1893 р. посаду прем'єра отримав Річард Джон Седдон,

також відомий як «Король Дік». Седдон очолював уряд 5 термінів поспіль, що стало єдиним прецедентом в новозеландській історії. Під час правління лібералів Нова Зеландія пережила економічний бум, який продовжувався аж до 1920 р. Поступово частка золота та деревини в експорті зменшувалась, поступаючи фермерській продукції, доля якої до 1920 р. складала до 90%. Водночас маорі було дуже важко конкурувати з європейцями у вівчарстві чи молочному тваринництві через відсутність доступу до комерційного капіталу та втрату великої кількості земель [12].

Наприкінці XIX ст. внаслідок поживлення імміграції відбувається зміна етнічного складу населення Нової Зеландії. Маорі стають етнічною меншиною, а більшість переселенців ототожнюють себе радше з імперією, аніж з новою батьківщиною. Незважаючи на це, у 1901 р. Нова Зеландія відмовилась стати частиною Австралійської Співдружності та увійти до складу федерації в статусі штату. З одного боку, причиною стали побоювання, що новозеландські соціальні реформи опиняться під загрозою, з іншого – це можна вважати початком процесу народження нової національної ідентичності, бо раніше новозеландцями вважали лише маорі. У 1902 р. в Новій Зеландії з'явився власний прапор та інші символи державності окрім герба, який було затверджено лише у 1911 р.

У 1907 р. країна стала домініоном у складі Британської імперії. Хоча цей статус був вищим за колонії, на практиці в соціально-політичному житті країни майже нічого не змінилося. Зв'язки з метрополією як на рівні економіки, так і суто ментальному залишалися дуже міцними, що повною мірою проявилось з початком Першої світової війни [5].

Нова Зеландія вступила у війну автоматично, як і всі британські колонії, одразу після оголошення Лондоном війни Німеччині 4 серпня 1914 р. Країна брала участь у Першій світовій як молодший, але дуже відданий партнер Британії. Новозеландці вже мали досвід підтримки британських імперських сил під час англо-бурської війни у Південній Африці в період між 1899 та 1902 рр. Початок нової війни був зустрінутий із захватом, з одного боку, через відчуття загрози з боку Німеччини, чия активність в регіоні кидала виклик британському пануванню, а з іншого – через романтизацію імперської політики та сприйняття майбутньої кампанії в якості цікавої пригоди. Чимало молодих людей, що стали добровольцями, ніколи не покидали Нової Зеландії й передбачали захоплену подорож, але реальність виявилася набагато жорсткішою: кровопролитні бої, важкі поразки та численні втрати досить швидко змінили ставлення до цієї війни серед новозеландців [13].

Участь Нової Зеландії у Першій світовій війні почалася з локальної перемоги: експедиційний корпус чисельністю 1374 солдати висадився в Німецькому Самоа 29 серпня 1914 р., щоб прийняти капітуляцію німецького контингенту. Однак, далі події розгорталися не так блискуче. В грудні 1914 р. об'єднані австралійсько-новозеландські сили, з яких пізніше було сформовано австралійсько-новозеландський армійський корпус (АНЗАК), прибули до Александрії для проходження підготовки перед перекиданням на

Західний фронт. Але замість європейського театру бойових дій спочатку АНЗАК взяв участь у протистоянні з Туреччиною, зокрема, у штурмі півострова Галліполі. Ця кампанія завершилася невдачею для союзників з великою кількістю жертв, зокрема серед новозеландців постраждали понад 7500 солдатів, з яких 2721 загинули [13].

Загалом протягом 1914-1918 рр. до збройних сил вступили понад 120 000 новозеландців, що склало більше 10% від загальної кількості тогочасного населення країни. Зі 103 000 новозеландців, які служили за кордоном, близько 18 500 загинули і ще понад 40 000 отримали поранення. Представники маорі також брали участь у бойових діях за межами Нової Зеландії, загалом за кордоном проходили службу 2227 маорі та 460 жителів тихоокеанських островів [14].

На відміну від інших британських колоній, шлях Нової Зеландії до незалежності був еволюційним. За кілька десятиліть після запровадження відповідального уряду посада Губернатора поступово втратила свою адміністративну роль, ставши скоріше номінальною. Наприкінці ХІХ ст. у випадку потрапляння конституційних суперечок до лондонського Управління у справах колоній губернатору надходила вказівка орієнтуватись на місцевий уряд. Також самостійність позиції Нової Зеландії в той період демонструє її відмова від створення спільної федерації з Австралією у 1901 р. Завдяки зусиллям прем'єр-міністра Джозефа Уорда під час Імперської конференції 1907 р. Нова Зеландія отримала статус домініону, що, на думку Уорда, мало підвищити її статус в очах світу. Перший раз День Домініону в Новій Зеландії відзначався 25 вересня 1907 р. Відповідно до загальноімперської практики, статус домініону означав фактично повне самоврядування у внутрішньополітичних справах, в той час як зовнішня політика ще протягом тривалого часу залишалася виключною прерогативою метрополії. В повній мірі це проявилось на початку Першої світової війни у 1914 р., коли домініони були залучені до глобального конфлікту рішенням Лондона без жодних консультацій з місцевою владою [15].

Після Першої світової війни низка домініонів провадили активну роботу з метою домогтися від Лондона визнання їх повної незалежності. Насамперед це стосувалося можливості реалізації самостійного зовнішньополітичного курсу, оскільки в інших аспектах соціально-економічного життя домініони і так були повністю автономними. Результатом цих зусиль став документ, відомий як «декларація Бальфура», де наголошувалося, що домініони є автономними державними одиницями всередині Британської імперії, рівні за статусом, в жодному сенсі не підпорядковані одна одній, ані щодо внутрішніх, ані щодо зовнішніх справ, проте об'єднані спільним підданством короні, що вільно об'єдналися в якості членів Британської Співдружності Націй [16]. Пізніше, у 1931 р., правові засади незалежності домініонів були закріплені у Вестмінстерському статуті.

Новозеландці були проти цих процесів, бо вважали, що вони порушують імперську єдність, тож погодилися на згадку своєї країни у статуті лише за умови, що діяти у них він почне лише після погодження у

національному парламенті. Проте подібна позиція жодним чином не завадила Новій Зеландії на практиці провадити політику відповідно до положень статуту. Зовнішня політика Нової Зеландії в Лізі Націй та пізніше при створенні ООН відрізнялася активною та незалежною позицією. Рішення щодо участі в Другій світовій війні країна також приймала самостійно. Офіційно, на рівні парламенту Нової Зеландії, Вестмінстерський статут було прийнято лише у 1947 р. [12].

Повної юридичної незалежності було досягнуто, коли парламент прийняв закон, що визначав його власні повноваження в рамках Акту про Конституцію у 1986 р. Цей закон також відміняв Акт про Конституцію Нової Зеландії 1852 р., закон про поправки 1947 р. та Вестмінстерський статут. Згідно нового Акту про Конституцію, створена у 1852 р. Генеральна асамблея називалася віднині «Парламент», що так само складався з генерал-губернатора та Палати представників, але тепер його діяльність регламентувалася новим статутом [12].

Громадяни Нової Зеландії з великою повагою відносяться до своєї історії та традицій імперської доби. Маючи всі атрибути модерного демократичного суспільства, а також сильні та ефективні державні інститути, Нова Зеландія не є республікою. Нова Зеландія є конституційною монархією з парламентською формою правління. Головою держави є суверен, за традицією це британський монарх, який є одночасно королем Нової Зеландії, зараз це Карл III. Суверен призначає генерал-губернатора, який є представником короля в Новій Зеландії. Після смерті суверена його титул та повноваження переходять до його наступника автоматично [17]. Нова Зеландія не має єдиної писаної конституції або іншої форми законів, що була б вищою за закони, прийняті парламентом. Відповідно правила щодо роботи системи правління закріплені в низці парламентських актів, документах, що були створені під владою короля, відповідних парламентських актах Англії та Сполученого Королівства тощо.

Парламент Нової Зеландії, заснований у 1854 р., є одним з найстаріших постійно діючих законодавчих органів у світі. Він є однопалатним та складається з Суверена й Палати представників. До 1951 р. парламент в країні був двопалатним, верхня палата називалася Законодавчою радою, проте з часом більшість повноважень ради поступово перейшли до уряду, тож її було ліквідовано. Роль суверена в парламенті полягає у відкритті та розпуску парламенту, а також у погодженні королівською родиною законів, що приймаються в Палаті представників. Члени парламенту обираються на строк до 3 років, їхня кількість складає 120 чоловік. Основними функціями парламенту Нової Зеландії є: 1) забезпечення представництва народу; 2) прийняття законодавства (законів), якими керується країна; 3) контроль діяльності уряду; 4) затвердження надання державних коштів Уряду [18].

Виконавчу гілку влади в Новій Зеландії уособлює «Відповідальний уряд», а саме кабінет міністрів, що формується шляхом призначення на посади членів парламенту. Відповідно уряд може залишатись при владі доти, доки він користується підтримкою більшості Палати представників. Міністри

відповідальні перед парламентом як колективно, так і кожен індивідуально за роботу на своєму напрямку. Уряд дає поради Суверену, який є головою держави та відповідно до договору діє за порадою уряду в більшості випадків, окрім надзвичайних обставин [18].

Кабінет міністрів є центральним органом виконавчої влади, що приймає рішення, а також він є своєрідним колективним форумом, де міністри можуть вирішувати важливі державні питання та інформувати колег щодо питань, які представляють суспільний інтерес та викликають протиріччя. Кабінет міністрів займає центральне місце в системі правління Нової Зеландії, що встановлено конвенцією, а не законом. Хоча юридичні повноваження виконавчої влади належать окремим державним діячам (генерал-губернатору чи окремим міністрам), на практиці всі важливі дії та рішення спочатку обговорюються колективно та погоджуються Кабінетом міністрів. Остаточне рішення щодо процедур Кабінету залишається за прем'єр-міністром [17].

Судова система Нової Зеландії побудована на основі системи загального права Англії, успадкованої від Британської імперії. Роль судової влади Нової Зеландії полягає у тлумаченні та забезпеченні виконання законів, що пишуться виконавчою владою та приймаються парламентом держави. Суди тісно співпрацюють з поліцією та Департаментом виправних закладів. Крім судів у правовій системі Нової Зеландії присутні трибунали, які допомагають вирішувати цивільно-правові суперечності [19]. Суди здійснюють більш ніж 1600 кримінальних проваджень на рік й розглядають більше 1000 цивільних справ між окремими особами або між фізичними особами та урядом. Суперечності, які розглядаються в судах, охоплюють практично всі галузі суспільного життя країни. Серед функцій, які виконують суди, основними є забезпечення дотримання кримінального законодавства, вирішення цивільних суперечностей між громадянами, захист особистих прав громадян, забезпечення дотримання закону з боку органів державної влади, тлумачення законів тощо. Суди є однією з трьох гілок влади, які працюють в координації, проте вони незалежні як від законодавчої влади (парламенту), так і від виконавчої (кабінет міністрів, урядові відомства тощо) [20].

Розвиток державності Нової Зеландії бере свій початок зі створення на островах британської колонії, яка потім отримала статус домініону, а згодом стала незалежною. На відміну від багатьох інших своїх колоній, офіційний Лондон зовсім не прагнув долучити до імперії ще одну залежну територію. Приєднання Нової Зеландії стало наслідком природного процесу розвитку торговельно-економічних відносин в регіоні, зокрема за активної участі іншої британської колонії – Австралії. Географічна близькість зумовила значний інтерес австралійців до розвитку торговельних та культурних зв'язків з новозеландцями, насамперед, маорі.

Як наслідок, 6 лютого 1840 р. повноважний представник Британії та понад 40 вождів маорі підписали договір відомий як «договір Вайтангі», який фактично констатував анексію Нової Зеландії Британською імперією.

Протягом тривалого часу європейці залишалися в меншості, а більшість територіальних суперечок вирішувались на користь маорі. Ситуація змінилася лише наприкінці XIX ст., коли міграційні процеси змінили етнічний склад населення на користь європейців. Крім того, кількість корінного населення зменшувалася, в тому числі, і через збройні конфлікти з європейцями, і через сутички, що точилися між різними племенами маорі. Як правило, в основі конфліктів лежали територіальні суперечності.

На початку XX ст. більшість новозеландців ідентифікували себе, насамперед, як частину Британської імперії та не мали жодних амбіцій щодо незалежності. В той же час вони й не захотіли увійти до австралійської федерації на правах одного з її штатів, насамперед, через небажання зовнішнього впливу на власну соціально-економічну систему. Таким чином, поступ Нової Зеландії до незалежності мав еволюційний характер і проходив в загальній логіці політичних трансформацій Британської імперії. Набуття у 1907 р. Новою Зеландією статусу домініону було радше питанням міжнародного іміджу, аніж проявом національної самосвідомості. Також новозеландці досить скептично поставились до кроків Лондона у відповідь на вимоги інших домініонів щодо розширення їх повноважень на сферу зовнішньої політики, які знайшли відображення в декларації Бальфура (1926 р.) та Вестмінстерському статуті (1932 р.). Новозеландці вважали, що такі дії шкодять імперській єдності й погодилися на згадку країни в документах лише за умови самостійного визначення строків набуття ними чинності для Нової Зеландії. Як наслідок, новозеландський парламент погодив Вестмінстерський статут лише у 1947 р., що, однак, жодним чином не заважало уряду Нової Зеландії вести самостійну політику всередині країни та розвивати відносини з іншими державами.

Державний устрій та політична система Нової Зеландії багато в чому наслідують британську модель, зокрема, вона не має написаної конституції, а уряд країни формується з депутатів парламенту.

Унікальність Нової Зеландії полягає, зокрема, у тому, що державі вдається гармонійно поєднувати європейську та полінезійську культури, модерн та традиції в політиці, природне розмаїття та сучасні технології, високий рівень економічного розвитку та незалежну позицію на міжнародній арені. Разом з усім цивілізованим світом Нова Зеландія підтримала Україну в період російської агресії. Допомога, яку вона надає українським біженцям, характеризує Нову Зеландію як надійного та перспективного партнера для нашої держави.

Використані джерела і література:

1. New Zealand / The Commonwealth (2023, December). URL: <https://thecommonwealth.org/our-member-countries/new-zealand>
2. *New Zealand Geography* / Country Reports (2023, December). URL: <https://www.countryreports.org/country/NewZealand/geography.htm>
3. Maori // Britannica (2023, December). URL: <https://www.britannica.com/topic/Maori>

4. About New Zealand / Study in New Zealand (2023, December). URL: <https://education-newzealand.org/about-new-zealand/>
5. A history of New Zealand 1769-1914 / New Zealand History (2023, December). URL: <https://nzhistory.govt.nz/culture/history-of-new-zealand-1769-1914>
6. Taming the frontier Page 2 – New South Wales and New Zealand / New Zealand History (2023, December). URL: <https://nzhistory.govt.nz/culture/taming-the-frontier/british-intervention>
7. New Zealand // Britannica (2023, December). URL: <https://www.britannica.com/place/New-Zealand/Cultural-institutions>
8. Story: History of immigration // Te Ara. The Encyclopedia of New Zealand (2023, December). URL: <https://teara.govt.nz/en/history-of-immigration/page-3>
9. The Wairau Affray: A series of unfortunate events // National Library (2023, December). URL: <https://natlib.govt.nz/blog/posts/the-wairau-affray-a-series-of-unfortunate-events>
10. New Zealand Constitution Act 1852 (15 and 16 Vict., c. 72) / New Zealand Legal Information Institute (2023, December). URL: http://www.nzlii.org/nz/legis/imp_act_1840/nzcal185215a16vc72351/
11. The Reserve Bank and New Zealand's economic history / Reserve Bank and New Zealand (2023, December). URL: <https://www.rbnz.govt.nz/-/media/8547023358524cd1aee23d17efd7f4e2.ashx>
12. Story: Economic history // Te Ara. The Encyclopedia of New Zealand (2023, December). URL: <https://teara.govt.nz/en/economic-history/page-6>
13. Warfare 1914-1918 (New Zealand) // 1914-1918 online. International Encyclopedia of the First World War (2023, December). URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/warfare_1914-1918_new_zealand
14. The First World War and New Zealand's Involvement / Learnz (2023, December). URL: <https://www.learnz.org.nz/memorialpark134/bg-easy-f/the-first-world-war-and-new-zealand%E2%80%99s-involvement>
15. Story: Self-government and independence // Te Ara. The Encyclopedia of New Zealand (2023, December). URL: <https://teara.govt.nz/en/self-government-and-independence/page-5>
16. «Britannica (2023, December). *Balfour Report. United Kingdom [1926]* <https://www.britannica.com/topic/Balfour-Report>.
17. Sovereign of New Zealand / Department of the Prime Minister and Cabinet (2023, December). URL: <https://www.dPMC.govt.nz/our-business-units/cabinet-office/supporting-work-cabinet/cabinet-manual/1-sovereign-governor-1>
18. What is Parliament? / New Zealand Parliament (2023, December). URL: <https://www.parliament.nz/en/visit-and-learn/how-parliament-works/fact-sheets/pbrief7/#Constitutional>
19. Learn about the justice system / Ministry of Justice (2023, December). URL: <https://www.justice.govt.nz/about/learn-about-the-justice-system/how-the-justice-system-works/>
20. About the judiciary / Courts of New Zealand (2023, December). URL: <https://www.courtsofnz.govt.nz/about-the-judiciary/overview/>

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ НА ПОЧАТКУ XXI ст.: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Проаналізовано соціальну політику Нової Зеландії на початку XXI ст., досліджено її еволюцію в історичній ретроспективі. Висвітлено історичні передумови формування в країні соціальної держави та держави загального добробуту.

Ключові слова: Нова Зеландія, соціальна політика, соціальна держава, держава загального добробуту.

Iryna Viter. New Zealand's social policy at the beginning of the XXI century: historical prerequisites and current state. The social policy of New Zealand at the beginning of the 21st century was analyzed, its evolution in historical retrospect was studied. The historical prerequisites for the formation of a social state and a state of general welfare in the country are highlighted.

Keywords: New Zealand, social policy, social state, general welfare state.

Однією з найважливіших характеристик країни є її соціальна складова – соціальна політика, норми та нормативи, пенсійна система, системи освіти та охорони здоров'я, – все те, що характеризує суспільне життя людини. Нова Зеландія визнана однією з найбільш комфортних для життя людини країн. Уряд дбає про безробітних, пенсіонерів, сім'ї з дітьми, забезпечуючи їх високими соціальними допомогам, субсидіями та іншими видами адресної державної допомоги. Досвід Нової Зеландії у побудові держави загального добробуту може бути корисним для України під час воєнних дій та на етапі повоєнного відновлення. Тому тема статті є актуальною.

Питанням визначення ролі соціальної політики в розвитку будь-якої країни присвятили роботи О. Грішнова, Є. Головаха, І. Григор'єва, Е. Лібанова, О. Плахова, В. Скуратівський, П. Шевчук.

Серед іноземних вчених, які досліджували історико-політичні, соціально-економічні та культурні аспекти розвитку Нової Зеландії, можна виділити таких авторів, як С. М. Ходжсон (Susan M. Hodgson, соціальна політика: теорія та практика), Р. Шоу (R. Shaw, публічна політика в Новій Зеландії), К. Брикенштейн (C. Brickenstein, проблеми сезонної трудової міграції), Ральф Дж. Крейн (Ralph J. Crane, література), П. Джонс, У. Платтс (P. Jones, U. Platts, живопис XIX ст.), Л. Белл (L. Bell, маорі в європейському мистецтві) та інших.

Різні аспекти розвитку Нової Зеландії вивчають вітчизняні вчені А. Колот (проблеми соціальної політики в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин), Т. Семигіна (соціальна політика Нової Зеландії у порівнянні з іншими розвиненими країнами), В. Головка (ліберальна модель соціальної політики), А. Черниш (безпекова політика Нової Зеландії), О. Зернецька (історія розвитку літератури і культури маорі Нової Зеландії). Проте, на наш погляд, недостатньо уваги приділено аналізу

історичних передумов побудови соціальної держави в країні та соціального розвитку Нової Зеландії на початку XXI ст. Отже *мета статті* – охарактеризувати зародження та формування соціальної держави як наслідку послідовної соціальної політики Нової Зеландії з кінця XIX до кінця XX ст., а також охарактеризувати особливості соціальної складової країни у XXI ст.

Нова Зеландія сьогодні є однією з країн, найбільш комфортних для життя. Багато показників добробуту Нової Зеландії є високими. Це підтверджується її становищем серед провідних держав світу за низкою параметрів рейтингу Індексу кращого життя ОЕСР (OECD Better Life Index) [1]. На 2017 р. вона посіла дев'яте місце у рейтингу країн із соціального розвитку [2]. Це пояснюється багаторічним наполегливим проведенням ефективної соціальної політики. Тобто сьогоднішній успіх країни багато в чому пояснюється її історичним розвитком і, в першу чергу, – розвитком соціальним, який поступово привів до побудови в країні соціальної держави.

Незважаючи на те, що в законах країни немає прямої вказівки на цей факт, Нова Зеландія безперечно є соціальною державою, про що свідчить розгалужена система соціального забезпечення, що має досить довгу історію, і реалізація державою відповідних програм.

У науковій літературі також досить часто можна зустріти характеристику Нової Зеландії як держави добробуту, проте, з певною специфікою, яка не зовсім вписується в загальноприйняті класифікації соціальних держав. Так, наприклад, Френсіс Каслз зазначає, що модель новозеландської держави добробуту істотно відрізняється від європейської моделі через їх різну структуру [3, р. 211]. Сюзан Сейнт Джеймс описує повоєнну новозеландську державу добробуту як інклюзивну нестрахову державу добробуту, засновану на принципах егалітаризму і повної зайнятості населення, розвиток якої почався наприкінці 1890-х рр., на що частково вплинула і колоніальна спадщина даної держави, а також Велика депресія [4, р. 2]. На думку Анн Маргеріт де Бруїн, новозеландська держава добробуту була перетворена на нову форму, яка найкраще описується словосполученням «держава, що дозволяє існувати благополучно» [5, р. 1]. Метою такої держави, на думку дослідника, є створення можливостей для забезпечення добробуту приватним сектором за допомогою забезпечення ефективної участі індивідів на нерегульованому ринку праці, а не за допомогою прямого надання державної допомоги [5, р. III].

Розвиток новозеландської держави добробуту відбувався протягом кількох періодів, кожен з яких відрізняється своїми власними відмінними характеристиками [6, р. 4]. Як зазначають вчені [7, с. 77], її зародження починається ще з середини XIX ст. У період із 1850-х до 1890-х рр. Нова Зеландія розвивалася в якості колонії Великої Британії, проте суспільство в даній державі було набагато більш егалітарним, ніж у метрополії, і уряд у цей період відіграв важливу роль у забезпеченні економічного та соціального розвитку. Так, було створено Державний департамент страхування життя з метою мобілізації місцевих заощаджень та забезпечення підтримки доходів населення в майбутньому [8, р. 2].

У колоніальний період Нової Зеландії такі соціальні послуги, спрямовані на забезпечення добробуту населення, як освіта і охорона здоров'я, надавалися на провінційному рівні, або приватним сектором, громадськими і релігійними організаціями, а роль держави полягала, головним чином, у реалізації нагляду та фінансування функціонування такого роду приватних чи провінційних систем [8, р. 3].

Перші зачатки формування соціальної держави, або держави добробуту, з'явилися в країні в еру правління лібералів (1890-1912 рр.). Наприкінці XIX – на початку XX ст. Нова Зеландія була однією з найбільш демократичних, соціально орієнтованих держав світу. «Передовою демократією» її зробили надзвичайно прогресивні на той час реформи Ліберальної партії, в уряді якої було лише шість осіб: засновник Ліберальної партії Джон Беланс, видатний політик свого часу Джон Седдон, Роберт Стаут, Джон Макензі, Джозеф Уорд, Вільям Рівс. Всі вони були за духом соціалістами, які прагнули зробити з Нової Зеландії справедливу державу. Відсутність пережитків феодальної системи, а також активність профспілок сприяли порівняно легкому втіленню в життя реформ, що проводила Ліберальна партія.

До кінця XIX ст. Нова Зеландія була країною з переважно сільським населенням (у 1881 р. чисельність сільського населення доходила до 60%), основою економіки було фермерське господарство. Очевидно, що аграрне питання було ключовим та таким, що вимагало невідкладного вирішення, але, в той же час, дуже болісним. У країні спостерігався вкрай нерівномірний розподіл поземельної власності. У 1891 р. європейські поселенці займали близько 20 млн. акрів землі, причому 95% володіли кожен менше ніж 1000 акрами (28% всієї земельної власності); більше половини земельної площі належало 584 особам [9, р. 47]. Концентрація власності в руках земельної олігархії заважала розвитку дрібних фермерських господарств, посилювала скупчення населення в містах, сприяла зростанню армії найманої праці та одночасно кількості безробітних [10, с. 299-300].

Розуміючи важливість вирішення цієї проблеми, ліберали провели кардинальну земельну реформу, що сприяла зменшенню концентрації землі у приватному володінні та одночасно – збільшенню класу дрібних власників. У 1903 р. з усіх земельних угідь, що становили 66 861 тис. акрів, 23 858 тис. було продано в приватні руки, а 16 649 тис. – здано в оренду, причому більш ніж половина ферм припадало на володіння, розмір яких не перевищував 100 акрів [11, с. 196].

За новим земельним законом держава отримала право викупувати і навіть відчужувати землю у великих власників. Поділивши її на невеликі ділянки, вона потім перепродавала або здавала їх орендарям, причому держава прагнула зберегти власність у своїх руках, віддаючи перевагу здачі її у вічну оренду (на противагу продажу землі). Парламентом був встановлений прогресивний земельний податок, причому люди, які не жили на своїй землі, платили податок на 20% більше. У результаті зменшилося число великих господарств і збільшилася кількість середніх. Так, кількість володінь, що

мали від 200 до 1000 акрів землі, зросла в 1911 р. в порівнянні з 1896 р. в 1,5 рази, а площа, яку вони займали, – в 1,6 разів (підраховано за [12, р. 194]).

З самого початку прогресивне земельне законодавство не поширювалося на корінне населення країни. Але завдяки активній діяльності маорійської партії, яка наполегливо вимагала від уряду зрівнювання прав корінних жителів та білих поселенців у сфері землеволодіння, у 1906 р. маорійські комітети самоврядування отримали право закладати землю державі, а в 1912 р. – і приватним особам. Було створено банк, що надавав позики маорійським фермерам. Так поступово земельна реформа поширювалася і на корінних жителів, що з певними труднощами, але включалися до капіталістичного господарства. Внаслідок цього призупинилося скорочення маорійського населення [10, с. 300-301].

Іншим важливим напрямом прогресивних реформ лібералів була сфера найманої (фабричної) праці. В цей час у країні швидко розвивалася обробна промисловість (з 1867 р. по 1891 р. кількість підприємств зросла більш як у 7 разів), яка мала три основних напрями: виготовлення продукції на експорт (переважно переробка сільськогосподарської та лісової продукції); використання місцевої сировини для виробництва товарів на внутрішній ринок; здійснення остаточної обробки, збирання імпортних виробів. У колонії будувалися шосейні дороги та залізниці, прокладалися електричні та телеграфні лінії, зростала кількість осіб, зайнятих на транспорті, у сфері торгівлі, обслуговування. У 1890 р. у фабричній промисловості було зайнято до 11% самодіяльного населення, у ремісничому виробництві – 7%, на транспорті – 13, у торгівлі та обслуговуванні – 26% [13, р. 172]. Новостворений департамент праці став займатися проблемами безробіття. Було розроблено 40 законів про працю, що регулюють її тривалість, стосуються техніки безпеки, санітарних умов, регулярної інспекції підприємств, компенсації при нещасних випадках тощо.

Але головні положення новозеландського фабричного законодавства було затверджено у 1894 р. і доповнено у 1896 р. Фабричний акт 1894 р. гарантував регулярну інспекцію підприємств, визначав умови праці чоловіків, жінок і підлітків, скорочував у більшості галузей тривалість робочого тижня до 48 годин. Акт про роботу магазинів та установ регламентував працю службовців. Спеціальні постанови стосувалися санітарних умов, компенсацій за нещасні випадки тощо, порушення закону каралися штрафами.

У 1894 р. парламентом було прийнято також Закон про індустріальне примирення та арбітраж. Автором його був Вільям Пембер Рівс (1857-1932 рр.) – один із відомих політичних діячів Нової Зеландії. Історик, журналіст, поет, міністр праці, У. Рівс у своїй політичній діяльності був прихильником фабіанства, прагнув еволюційним шляхом, за допомогою реформ перетворити капіталізм на соціалізм. З 1887 р. він є членом новозеландського парламенту, а у 1891-1996 рр. поєднував посади міністра освіти, юстиції та праці. Головні принципи його знаменитого закону, на яких будувалися відносини між господарями та найманими працівниками,

проіснували близько ста років. Закон був націлений на згладжування протиріч на користь праці та капіталу, вирішення їх мирним шляхом. Арбітражна система у Новій Зеландії стала вельми поширеною і викликала швидке зростання кількості профспілок, оскільки під її дію підпадали лише офіційно зареєстровані організації [10, с. 301-302].

Закони, прийняті лібералами Нової Зеландії, особливо у сфері землеволодіння і трудових відносин, отримали високу оцінку тогочасних дослідників. Зокрема, вони відзначали, що трудове законодавство Нової Зеландії «має на меті обмеження соціальної могутності великого капіталу і націлене на те, щоб не допустити загострення класових протиріч, класового відокремлення пролетаріату» [14, с. 9]; що «робітники у Новій Зеландії домоглися дуже багато чого, про що робітники в інших країнах ще тільки мріють... у Новій Зеландії уряд виконує волю народу і править так, як хоче народ» [15, с. 8]; що «уряд Нової Зеландії, будучи істинно народним, дійсно дбає про те, щоб земля була в руках народу, а не окремих багатіїв» [16, с. 10]; і, нарешті, про те, що Нова Зеландія «є однією з небагатьох країн, де добробут широких мас робочого населення не тільки не погіршується, але постійно збільшується; досягнуто це майже виключно земельним законодавством – головним чином встановленням земельного податку, що прогресивно збільшується» [17, с. 31].

Під час «тривалої депресії» (1878-1895 рр.) стала очевидною соціальна незахищеність певних груп населення. І, прагнучи поліпшити становище у цій сфері, ліберали заклали основи найпрогресивнішого на той час законодавства про соціальне забезпечення. У 1896 р. до парламенту було внесено законопроект про пенсію літнім людям. Він викликав різку протидію, але все ж таки, багато в чому завдяки впливу та майстерній дипломатії прем'єр-міністра Річарда Седдона, став у листопаді 1898 р. законом, який встановив пенсії по старості для осіб, які досягли 65 років і прожили в країні не менше 25 років.

За лібералів було демократизовано виборчу систему. Право обирати до парламенту та бути обраним було поширене на жінок, реалізовано принцип: одна людина – один голос. Раніше, ніж у метрополії, у Новій Зеландії було введено (1887 р.) безкоштовну обов'язкову початкову освіту. Ці та багато інших законодавчих актів, втілених у життя в Новій Зеландії наприкінці ХІХ ст., зумовили визнання її світовим лідером у сфері соціальних експериментів, «соціальною лабораторією».

В той же час політика лібералів відрізнялася розумним практицизмом. Ідея абсолютної свободи, якої спочатку притримувались представники ліберальної течії, була витіснена більш утилітарною: визнанням необхідності часткового державного контролю над «правильним здійсненням права власності». У країні виник сильний державний сектор економіки, а держава віднині стала найбільшим землевласником і одержувачем ренти, власником майже всіх залізниць, телефонних і телеграфних ліній.

Справедливості заради треба зазначити, що участь держави у розвитку інфраструктури та комунікацій спостерігалася і раніше, зокрема, за

прем'єрства Ю. Фогеля (1835-1899 рр.), який прагнув створити загальний колоніальний ринок за допомогою розвитку інфраструктури. Він хотів зв'язати в єдиний вузол інтереси Великої Британії та Нової Зеландії. Процвітання колонії, вважав він, має базуватися на англійських позиках. Запропонована ним схема розвитку країни містила три основні напрямки, зафіксовані в законопроектах про громадські роботи, імміграцію та позики, будівництво залізниць. Прем'єр-міністр Фогель заклав основу політики зовнішніх позик, яка згодом набувала все більших масштабів. За десятиліття було позичено, головним чином у Великої Британії, 20 млн фунтів.

Провінції були дуже відокремлені одна від одної. Більшість залізничних ліній проходили лише найбагатшими провінціями Південного острова – Отаго і Кентербері. Становище на Північному острові було гіршим. Він складався із 8 не пов'язаних між собою ділянок. Економіка не могла розвиватися далі без створення комунікаційних мереж. Крім того, вони мали зробити життя людей комфортнішим, скоротити ізоляцію віддалених районів. У результаті у 1871-1881 рр. понад третина всіх державних витрат спрямовувалась на будівництво доріг та мостів [18, р. 72]. Протяжність залізниць збільшилася з 234 км в 1873 р. до 1840 км у 1880. У 1870-х рр. було проведено до 6,5 тис. км телеграфних ліній [19, р. 34]. Зводилися порти, які вимагали значних витрат. Але вони були життєво необхідні для збільшення припливу в країну іммігрантів. Через них точилася основна торгівля з іншими країнами. Основа тодішньої економіки Нової Зеландії – експорт – оцінювався наприкінці 1870-х рр. приблизно в 6 тис. фунтів [12, р. 160]. У 1870 р. був виданий навіть спеціальний акт (у 1885, 1890, 1895 рр. він переглядався і доповнювався) для контролю за морськими перевезеннями та захисту екіпажу та пасажирів [10, с. 302-305].

Так званий «державний соціалізм» значною мірою пов'язаний з формуванням та розвитком державного сектора економіки. Так, на державних підприємствах та установах зайняті робітники та службовці, стосовно яких держава змушена проводити певну соціальну політику, а це, у свою чергу, так чи інакше неминуче поширюється і на підприємства приватного сектору.

Становлення державного сектора у Новій Зеландії пройшло певні періоди. Взагалі Ю. Фогеля називають «батьком державного підприємництва». Саме при ньому почалося державне втручання в економічне та соціальне життя громадян, що посилювалось у подальшому. Держава брала позики, контролювала банки та організовувала громадські роботи. Було створено системи соціального страхування. У 1876-1877 рр. оформилися державні департаменти у справах імміграції, громадських робіт, освіти. Кількість державних службовців досягла 5,5 тис. чол., причому 1688 з них займалися залізницями [18, р. 104]. У 1891 р. було створено департаменти праці та сільського господарства. Під контролем держави перебувала створена у 1891 р. будівельна корпорація. У 1893 р. уряд взяв під свій прями контроль розвиток залізничної системи.

На початку ХХ ст. почали створюватися різні державні підприємства. У 1901 р. була заснована державна вугільна компанія, на її шахтах добувалося до 1/8 щорічного видобутку вугілля. У 1903 р. держава затвердила свій контроль над усіма гідроелектростанціями, які мали бути побудовані. Перша така велика станція була споруджена на озері Колерідж у Кентербері. Державі належали експериментальні вівчарські ферми, скотобійні. Воно відало складуванням, сортуванням, упаковкою вантажів; здійснювало медичний контроль над обробкою та пересуванням сільськогосподарської продукції. Держава підтримувала та контролювала лікарні, будинки для людей похилого віку та психічно неповноцінних; керувало системою страхування. Державна служба страхування життя мала у 1907 р. приблизно третину всіх страхових полісів. У 1903 р. державна компанія зі страхування від пожеж здобула в конкурентній боротьбі перемогу над приватними організаціями. За допомогою спеціальних служб держава проводила імміграційну політику, залучала до країни багатих туристів тощо. Виникло 12 нових департаментів, зокрема праці, сільського господарства, освіти. Уряд узяв під свій контроль банк, заснував комісію із встановлення імпорتنих тарифів для захисту місцевої промисловості від іноземної конкуренції. Зростала кількість державних службовців, посилювалася бюрократія. Всі ці починання зі створення великого державного сектора, на справедливу думку дослідника Р. Хатчисона, мали запобігти зростанню сильних незалежних, зацікавлених у лобюванні своїх інтересів груп, які з часом, як це сталося в США, могли б контролювати політику.

Ліберали досягли своєї основної мети: на два десятиліття в Новій Зеландії запанував класовий мир. З середини 1890-х рр. почалося економічне піднесення. Пов'язано це було, насамперед, зі сприятливою кон'юктурою цін на новозеландську продукцію на світовому ринку. Винахід холодильних установок привело до швидкого розвитку експорту м'ясо-молочних продуктів. Навіть під час Першої світової війни і в перші повоєнні роки економічне становище Нової Зеландії було досить стабільним, оскільки вона постачала Англії та іншим країнам продовольство за встановленими цінами. Але й у роки процвітання уряд Нової Зеландії брав величезні позики. «Життя в борг» – характерна риса економічної політики країни. Позики йшли на підтримку банків, щоб допомогти їм зберегти довіру вкладників, надавати дешеві кредити фермерам. Здавалося б, процвітання, а також посилення централізації державної влади сприяли розвитку в новозеландському суспільстві егалітаризму, рівності в усіх проявах соціального життя. Але насправді особи найманої праці були незадоволені своїм становищем, вважаючи, що фермери і самостійні господарі мають більшу вигоду від реалізації експортної продукції. З'явилися безробітні. Знову загострилися суперечності між працею та капіталом. Виникли нові проблеми, вирішенням яких займалися вже інші партії, зокрема Лейбористська [10, с. 305-307].

Основними особливостями зазначеного періоду було те, що закони в сутності приймалися не тільки лібералами. Не будучи тоді організовані в політичну партію, прибічники лейбористів прагнули втілювати свої

соціалістичні ідеї, беручи участь поруч із лібералами в уряді. Так, на виборах 1890 р. представники профспілок отримали в нижній палаті парламенту 21 місце з 80. Альянс між лібералами та лейбористами тривав 14 років. З 1899 р. існувала створена прем'єр-міністром Р. Седдоном Ліберально-лейбористська федерація.

У різних дослідників різні точки зору на цей період. Одні називають його «державним соціалізмом», інші «державним капіталізмом». Треті бачать у ньому лише реалізацію прагматичної, розумної політики, що відповідає нагальним проблемам країни [10, с. 307-308].

Як влучно зазначає Майкл Белгрейв, наприкінці ХІХ ст. в Новій Зеландії різні політичні події і потрясіння привели до того, що Ліберальна партія визнала необхідність використання такого інструменту, як надання соціальної допомоги задля забезпечення конкурентоспроможності населення на вільному ринку [6, р. 5]. Відповідно, у 1898 р. було прийнято законодавство про пенсійне забезпечення осіб похилого віку, про яке йшлося вище [20, р. 8]. Таким чином, було засновано першу державну систему пенсійного забезпечення для певних категорій осіб віком 65 років і старше (щоправда, розміри такої пенсійної допомоги були менше розмірів доходів середнього рівня на той момент у Новій Зеландії) [8, р. 2]. Як пише Девід Кнатсон, реалізувавши цей крок, Нова Зеландія отримала на міжнародному рівні репутацію держави з прогресивною соціальною політикою [20, р. 8]. Також з кінця ХІХ ст. Нова Зеландія, разом з Австралією, здобула репутацію «соціальної лабораторії світу».

Велику роль у проведенні економічної та соціальної політики у цей час відігравали, передусім, ліберали, тобто прихильники свободи, вільного підприємництва, вільної конкуренції, обмеження втручання держави в економічне життя. Однак саме вони показали на практиці доцільність формування державного сектора, який на певних історичних етапах забезпечував необхідні та сприятливі умови для загального економічного розвитку країни. Більше того, саме цей уряд, очолюваний лібералами, визначив основні контури соціальної держави, можливо, найпередовішої для свого часу. В подальшому соціальні засади держави в Новій Зеландії значно розширив і зміцнив уряд лейбористів, що прийшов до влади [10, с. 307-308].

Соціальний розвиток Нової Зеландії продовжується у ХХ ст. Поступово відбувався розвиток державної системи пенсійного забезпечення за рахунок розширення категорій населення, що мають право претендувати на отримання допомоги. Так, наприклад, в 1911 р. почалося надання допомоги вдовам, а потім перелік категорій був розширений з метою включення до нього жертв епідемій грипу, шахтарів, які страждають від туберкульозу, а також сліпих [6, р. 7].

У період з 1900-х по 1940-ті рр. Нова Зеландія переживала ті ж катаклізми і великі важливі події, що й решта світу [7, с. 78]. Дуже серйозний вплив на надання населенню державою підтримки спричинила Перша світова війна, в результаті якої виявилася чимала кількість нужденного населення, яким держава мала надавати медичну допомогу, забезпечувати реабілітацію,

а також пенсійні допомоги з інвалідності [6, р. 7]. Подальші події – Велика депресія 1930-х рр., епідемія іспанського грипу, Друга світова війна – не могли не позначитися на реалізації державної політики у таких найважливіших соціальних сферах, як, зокрема, охорона здоров'я та освіта. Так, роль центрального уряду зросла у наданні послуг у зазначених сферах, почала надаватися не тільки підтримка освіти, а й надаватися шкільна освіта, а також була створена державна система охорони здоров'я для всіх [8, р. 3]. В той же час в суворих економічних умовах Великої Депресії на початку 1930-х рр. уряду довелося скорочувати витрати, в тому числі, і в соціальній сфері [21]. Це закономірно викликало невдоволення населення й привело до перемоги Лейбористської партії Нової Зеландії.

Перше правління лейбористів тривало 14 років (1935-1949 рр.) і за інтенсивністю проведених ними реформ було більш успішним порівняно з ліберальним правлінням. І ліберали, і лейбористи прийшли до влади в момент виходу країни з депресії. І ті, й інші прагнули, будь-що, не повторювати колишніх помилок, зробити економічне та соціальне життя суспільства стабільним, захистити його членів від можливих катаклізмів. І ті, й інші досягли успіху у своїх прогресивних перетвореннях. І якщо правління лібералів перетворило Нову Зеландію на «передову демократію світу», то реформи лейбористів – на «державу загального добробуту».

Ключовими постатями нового уряду були Міхаель Жозеф Севедж, Пітер Фрезер та Волтер Неш. Це були типові представники сімей, що іммігрували до Нової Зеландії і балансували на межі злиднів. Вони жадібно вчилися, все життя любили книгу, але мусили рано залишити школу і піти працювати. Вони представляли різні сторони робітничого руху: Фрезер і Севедж були спочатку членами Соціалістичної партії, Неш був пов'язаний з більш поміркованою Об'єднаною лейбористською партією. Всі вони зазнали розчарування внаслідок невдач і поразок, що йшли одна за одною, і зійшлися разом у лавах Лейбористської партії.

Одним з перших кроків лейбористського уряду була націоналізація створеного в 1933 р. Резервного банку та перетворення його на інструмент проведення потрібної йому фінансово-кредитної політики. Було організовано державну корпорацію розвитку, яка виділяла довгострокові кредити під низькі відсотки на будівництво будинків. Дж. Лі зі властивими йому енергією та талантом детально розробив та реалізував програму спорудження державного, «соціалістичного» житла. До травня 1939 р. було збудовано близько трьох з половиною тисяч таких будинків (все населення Нової Зеландії на той час налічувало близько 1,5 млн чол.). Держава взяла на себе турботи як про сільське, так і про міське населення. Воно забезпечувало фермерам стабільні ціни на сільськогосподарську продукцію, надавало допомогу обтяженим боргами, знижуючи відсотки за іпотекою, встановило мінімальний рівень заробітної плати для найманих сільськогосподарських робітників. У містах будувалися заводи та фабрики, створювалися робочі місця, уряд розробив план створення нових галузей промисловості та більш ефективного розвитку старих. Місцева промисловість оберігалася від

іноземних конкурентів ліцензуванням зовнішньої торгівлі, митами, митними бар'єрами, імпорнтними квотами тощо. У результаті у 1938-1947-х рр. обсяг промислової продукції зріс на 47%, а кількість осіб, залучених до неї, вже перевершила зайнятість у сільському господарстві. Часи, коли дрібні фермери могли диктувати уряду свою політику, пішли у минуле.

У перші ж роки свого правління лейбористи скасували всі урізування заробітків, вимушено проведені в період депресії, підвищили їх базовий рівень, відновили у своїх правах (обмежених під час економічного спаду) арбітражний суд, ввели 40-годинний робочий тиждень, додатково оплачувалася понаднормова праця. Зайняті на громадських роботах відтепер отримували не допомогу, а певний мінімум заробітної плати. Членство у профспілках стало обов'язковим і зросло за перші три роки правління лейбористів майже у 2,5 рази.

Але вершиною діяльності першого лейбористського уряду Нової Зеландії стали реформи, які зробили охорону здоров'я та народну освіту пільговими, а часом і безкоштовними, доступними для населення, та створення всеосяжної, комплексної державної системи соціального забезпечення – системи, що насправді гарантувала громадянам соціальний захист від колиски до могили і яка послужила зразком для багатьох розвинених країн світу. Вона включала пенсії по старості (у 60 років – чоловікам, у 55 років – жінкам), допомоги по безробіттю, допомоги вдовам, утриманцям, які втратили годувальника, а також виплати на дітей незалежно від достатку сім'ї тощо [10, с. 310-311].

Нова Зеландія була першою країною у світі, яка прийняла пенсійне законодавство. У 1930-х рр. в Новій Зеландії була проведена реформа системи пенсійного забезпечення, зокрема, були знижені умови та критерії надання пенсійних допомог [8, р. 3], у 1936 р. – було ухвалено законодавство, спрямоване на забезпечення системи надання пенсійної допомоги інвалідам [22].

У 1938 р., в Новій Зеландії була проведена найбільш значуща реформа системи забезпечення добробуту населення, а ухвалення першого Закону Нової Зеландії «Про соціальне забезпечення» у 1939 р. стало переломним етапом у процесі становлення соціального забезпечення країни [23, р. 3]. Цим Законом були створені основи для розвитку всеосяжної сучасної держави загального добробуту, в якому передбачалося забезпечення соціального захисту цілих поколінь новозеландців [20, р. 8]. Цей нормативно-правовий акт став наріжним каменем політики першого лейбористського уряду, спрямованої на забезпечення добробуту населення, оскільки значною мірою модернізував систему пенсійного забезпечення та розширив пільги для сімей, інвалідів та безробітних [21].

Однією з основних ідей, що використовувалися при розробці цього закону, була ідея, що кожен громадянин Нової Зеландії має право на розумний рівень життя, а суспільство несе відповідальність за забезпечення того, щоб люди не були перевантажені обставинами, проти яких вони не в змозі самі себе захистити [21].

На момент його прийняття у світі не існувало аналогічного закону, що характеризується такою ліберальністю та загальністю заходів соціального забезпечення. Закон про соціальне забезпечення передбачав:

1) допомоги (пільги) на надання певних видів медичної допомоги, лікарських препаратів для осіб віком від шістнадцяти років, резидентів Нової Зеландії, а також членів їхніх сімей, які не досягли шістнадцятирічного віку, незалежно від рівня заробітної плати;

2) безкоштовне надання медичних послуг у визначених законом державних лікарнях, пологових будинках та санаторіях;

3) натуральна та фінансова допомога вагітним жінкам, яка виражалася у лікарняному догляді на час пологів та на період чотирнадцяти днів після народження дитини або надання необхідного догляду та лікарських препаратів у разі народження дитини в домашніх умовах;

4) різні види пенсійних виплат;

5) допомоги з інвалідності;

6) пенсійні виплати жінкам, чиї чоловіки загинули, пішли з сім'ї або перебувають на психіатричному лікуванні. Їх розмір залежав від наявності та віку дітей, що залишилися на їхньому піклуванні;

7) допомоги дітям, що народилися в Новій Зеландії та залишилися без піклування батьків, за умови самостійного проживання, а не перебування в державній установі;

8) допомоги багатодітним сім'ям, які повинні були використовуватися виключно на утримання дітей;

9) допомоги з безробіття, з тимчасової непрацездатності, з військової служби в батальйоні Маорі;

10) допомога особам, нездатним забезпечити себе та свою сім'ю, у разі неможливості призначення соціальних виплат інших категорій.

Сучасники зазначають, що мінімальний ценз призначення матеріальної допомоги був досить низьким на той час. Цей закон нормативно закріпив першу систему соціального забезпечення серед західних країн [24, с. 270].

Наприкінці правління лейбористів, у 1949 р., на соціальні потреби виділялося 16% національного доходу, 31,7% усіх державних витрат. За двадцять років до цього аналогічні показники не перевищували відповідно 3,3% та 19,1% [25, р. 188]. Зіставлення цих цифр демонструє радикальну зміну бюджету країни у напрямку його соціалізації. Уряд максимально розширив суспільні функції держави. При цьому відбувався перерозподіл доходу на користь більшості населення. Таким чином, Нова Зеландія знову перетворилася на найбільш передову у соціальному відношенні країну Заходу.

Значний внесок в побудову держави загального добробуту зробив Закон Нової Зеландії від 4 грудня 1964 р. № 136 «Про соціальне забезпечення» [26].

Відповідно до п. «а» ст. 1А цього Закону, в цілі цього нормативно-правового акта входить, зокрема, надання фінансової чи іншої підтримки, якщо це доречно, з метою надання допомоги особам для підтримки їхнього

життя та життя своїх утриманців у той час, коли вони не мають оплачуваної роботи; з метою надання допомоги людям у знаходженні або збереженні оплачуваної роботи; з метою надання допомоги тим людям, які не мають можливості працювати через хворобу, травму, інвалідність, або через обов'язки з догляду за хворими, для підтримки їх самих та їхніх утриманців. Крім того, відповідно до пункту «b» цієї статті, цілі цього нормативно-правового акту включають також надання фінансової підтримки людям для того, щоб допомогти їм впоратися з труднощами.

Відповідно до п. «с» ст. 1А Закону, перш ніж звертатися за такого фінансової підтримкою, індивіди зобов'язані спочатку використовувати ресурси, які є у їх розпорядженні.

Як встановлює п. «са» ст. 1А Закону, в цілі цього акта входить також і сприяння заохоченню та допомоги молодим людям в здобутті освіти, проходженні підготовки або знаходженні роботи іншим чином, окрім як за допомогою отримання відповідної фінансової допомоги від держави.

Стаття 1В зазначеного Закону встановлює такі основні принципи, відповідно до яких певними особами згідно з цим нормативно-правовим актом мають виконуватися їх функції:

- оплачувана робота з найму надає найкращі можливості досягнення людьми соціального та економічного добробуту;
- пріоритетом людей працездатного віку є знаходження та збереження роботи;
- людям, які з якихось причин не можуть нині працювати, має надаватися допомога у пошуку роботи та розвитку навичок з акцентом на зайнятість;
- особам, які не можуть працювати, має надаватися підтримка відповідно до цього Закону [26].

До 1980-х рр. у Новій Зеландії спостерігався високий рівень зайнятості населення, схожий із рівнем зайнятості населення у Швеції чи Швейцарії. Тим не менш, з середини 1980-х рр. почалася масова реалізація програм реструктуризації економіки та соціального забезпечення з метою зміни повоєнної траєкторії економічного зростання, яке було порівняно слабким [3, р. 211].

З 1984 р. Нова Зеландія пройшла через період суттєвих економічних реформ та реструктуризації держави добробуту [5, р. 1].

Як зазначає Сюзан Сейнт Джеймс, у 1990-х рр. була проведена радикальна модернізація держави добробуту у Новій Зеландії, що разом із початком проведення у 1980-х рр. неоліберальних реформ призвело до зростання соціальної ізоляції та широкого розповсюдження зниження рівня життя населення [4, р. 3].

Серед реформ, які були проведені в період 1990 по 1993 рр., були реформи зі скорочення кількості і розмірів багатьох соціальних допомог, що надавалися населенню, таких як, наприклад, допомоги із хвороби та безробіття. Крім того, було змінено або об'єднано деякі сімейні допомоги [4, р. 8].

У 2001 р. приймається Закон Нової Зеландії № 49 «Про компенсації при нещасних випадках» [27], до мети якого входить забезпечення суспільного блага та зміцнення соціального контракту представленим механізмом компенсацій за допомогою забезпечення справедливої та стійкої системи управління одержуваними травмами (згідно зі ст. 3) [7, с. 80].

Система забезпечення добробуту населення в Новій Зеландії у перших десятиліттях XXI ст. описується в Доповіді «Програми соціального забезпечення по всьому світу: Азіатсько-Тихоокеанський регіон, 2014», яка видана Службою соціального забезпечення США як універсальна, при цьому основні витрати на її підтримку лежать на державі [22].

Сьогодні нормативно-правову основу функціонування систем соціального забезпечення в Новій Зеландії складають наступні два зазначені вище досить об'ємні нормативно-правові акти: Закон Нової Зеландії від 4 грудня 1964 р. № 136 «Про соціальне забезпечення» [26] та Закон Нової Зеландії від 2001 р. № 49 «Про компенсації у разі нещасних випадків» [27].

Серед основних соціальних допомог та пільг, а також послуг, що надаються населенню, можна виділити, зокрема, такі: пенсії по старості, інвалідності, втраті годувальника; допомога у зв'язку з інвалідністю; допомоги сиротам, допомоги на поховання; грошова допомога через хворобу, вагітність та пологи; медична допомога; оплачувані відпустки для догляду за дитиною [22].

Зазначимо, що у XXI ст. Міністерство соціального розвитку Нової Зеландії встановлює більший перелік соціальних послуг, виплат та видів державної допомоги. Соціальне забезпечення надається вразливим категоріям осіб, і навіть особам, які знаходяться у важких ситуаціях. Випадки соціального забезпечення об'єднуються у такі види:

1) безробітність через звільнення, захворювання чи травми. Можлива матеріальна допомога на час пошуку роботи особам, які виховують дітей поодиноці тощо;

2) настання пенсійного віку. Виплата пенсій, можливе отримання пільг, матеріальної допомоги тощо;

3) витрати на проживання, включаючи надання соціального житла, коштів на оплату оренди, навчання, комунальних платежів тощо;

4) непрацездатність за станом здоров'я, у зв'язку із травмою чи інвалідністю. Надання коштів прожиткового мінімуму через догляд за дитиною чоловіком (дружиною), допомога з інвалідності тощо;

5) догляд за дитиною. Надання матеріальної допомоги у зв'язку з вагітністю, пологами, доглядом за дитиною, субсидій на організацію навчального процесу, дозвілля тощо;

6) важка сімейна ситуація, що полягає в розриві відносин, ув'язнення чоловіка (дружини), насильство в сім'ї та припинення утримання батьками. Можливе надання матеріальної допомоги для молоді, молодих сімей, допомога у пошуку житла тощо;

7) термінові та непередбачені витрати. Можливе надання матеріальної допомоги для оплати продуктів, ремонту будинку чи автомобіля,

стоматологічного лікування, комунальних послуг, допомоги на поховання, проїзд до місця проведення похорону тощо;

8) незадовільний стан здоров'я та інвалідність. Ця категорія включає надання матеріальної та натуральної допомоги, а також різних соціальних послуг у галузі непрацездатності, охорони здоров'я (слабкий зір, стоматологічні проблеми, консультації у лікаря, лікарські засоби), контролю народжуваності (попередження вагітності, вазектомія), комунальні платежі, фінансування вимушено необхідних заходів для адаптації житлового будинку, автомобіля, робочого місця для інвалідів тощо;

9) надання соціального забезпечення у зв'язку з надзвичайними подіями тощо [28].

Розглянуті нами види соціального забезпечення, будучи лише частиною системи соціального забезпечення Нової Зеландії, передбачають комплексний захист прав населення та по праву виправдовують місце в рейтингу країн із соціального розвитку, яке займає Нова Зеландія.

Надамо основні характеристики сучасного розвитку Нової Зеландії. Сьогодні чистий сімейний скоригований дохід після сплати податків на душу населення в середньому становить «21773 дол. США на рік, що менше, ніж у середньому по ОЕСР (23938 дол. США на рік)». Є значна різниця в доходах між найбагатшими та найбіднішими верствами населення – дохід 20% найбільш забезпеченої частини суспільства вп'ятеро перевищує дохід 20% найбідніших його представників.

Що стосується зайнятості населення, то 72% жителів Нової Зеландії віком від 15 до 64 років мають оплачувану роботу, що перевищує середній рівень зайнятості по ОЕСР (65%). «Серед чоловіків оплачувану роботу мають близько 78%, а серед жінок – 67%». Жителі Нової Зеландії працюють по 1739 годин на рік, що трохи менше, ніж у середньому по ОЕСР (1765 годин). Іншим важливим показником, однак, є кількість людей, які працюють понаднормово. Понаднормово працюють близько 13% працівників, що вище за середній показник по ОЕСР (9%), при цьому серед чоловіків понаднормово працюють 19%, серед жінок – 7%.

Наявність хорошої освіти є одним із важливих передумов отримання роботи. «74% дорослого населення Нової Зеландії у віці від 25 до 64 років мають диплом про повну середню освіту, що близько до середнього показника ОЕСР (75%)». Це більшою мірою стосується чоловіків, ніж жінок – серед чоловіків повну середню освіту мають 75%, серед жінок – 73%. Щодо якості освіти, то за рівнем грамотності читання, знань з математики та природничим наукам у рамках Програми ОЕСР з міжнародної оцінки учнів (PISA) учні в середньому набрали 509 балів, що більше ніж у середньому по ОЕСР (497 балів). У Новій Зеландії дівчатка перевищують хлопчиків за рівнем знань у середньому на 5 балів, що нижче за середній показник ОЕСР (8 балів).

Що стосується здоров'я населення, слід зазначити, що очікувана тривалість життя при народженні в Новій Зеландії становить 81 рік, що на 1 рік більше, ніж у середньому по ОЕСР (80 років). У жінок очікувана

тривалість життя становить 83 роки, у чоловіків – 79 років. Охорона здоров'я вважається державною, – такою, що отримує значну частку фінансування з державного бюджету. Фінансування йде на утримання лікарень та госпіталів, оплату невідкладного лікування всім мешканцям країни та людям, які перебувають у її межах. Існує також приватна медична допомога та «альтернативна» медицина, яка не отримує державних субсидій. Новозеландці з гордістю називають свою систему охорони здоров'я безкоштовною. Це не зовсім так, але все ж таки «понад 75% медичних послуг оплачується державою» [29], а це означає, що більшість населення має право безкоштовного лікування в державних лікувальних закладах і право отримання значних субсидій на відновлення здоров'я після нещасних випадків.

Для Нової Зеландії характерні сильно розвинене почуття приналежності до суспільства та високий рівень участі людей у цивільному житті: 96% населення Нової Зеландії вважають, що їм є на кого покластися у скрутну хвилину, що перевищує середній показник по ОЕСР (89%). Явка виборців (показник суспільної довіри уряду та участі громадян у політичному житті) під час останніх виборів склала 74%, що перевищує середній показник щодо ОЕСР (72%). «За оцінкою, явка виборців, які представляють 20% найбільш забезпечених верств населення, становила 81%, а явка виборців, які представляють 20% малозабезпечених верств населення, – 75%». Ця різниця у 6% значно менша, ніж у середньому по ОЕСР (11%), і дає підстави зробити висновок про те, що в Новій Зеландії суспільство широко залучене до діяльності демократичних інституцій.

Підсумовуючи аналіз формування та розвитку тієї соціально-економічної та суспільно-політичної системи, яка отримала в Новій Зеландії найменування «державного соціалізму», або частіше, «держави загального добробуту», можна зробити певні **висновки**:

1. Процес побудови держави загального добробуту охоплює тривалий період, майже 100 років – з кінця 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. до середини 80-х рр. XX ст. Становлення державного сектора економіки та прогресивне соціальне законодавство кінця XIX – початку XX ст. можна вважати важливими передумовами сучасної ефективної соціальної політики Нової Зеландії.

2. Глибокі, різноспрямовані зміни, які відбувалися під час побудови соціальної держави у Новій Зеландії та в глобальному світі, змінили позиції країни на світовому ринку та у глобальній політичній та соціально-економічній структурі. Ці зміни, особливо після світової економічної кризи 70-х рр. XX ст., вимагали кардинальної перебудови економіки країни, лібералізації її зовнішньоекономічних відносин. Це, у свою чергу, спричинило внутрішньоекономічну лібералізацію та зміну місця і ролі держави в соціально-економічному житті країни.

3. Соціальний розвиток Нової Зеландії є унікальним і має свої особливості. Соціальна політика Нової Зеландії полягає у будівництві та підтримці системи соціального забезпечення, яка охоплює широкі верстви

населення та заснована на перевірених часом схемах соціальної допомоги та цільових допомогах для захисту доходів у разі наростання кризових явищ. В той же час актуальні підходи країни до проведення соціальної політики цілком успішно могли б застосовуватися і в Україні під час воєнних дій і, особливо, – у післявоєнний період.

Використані джерела і література:

1. OECD Better Life Index / OECD. URL: <https://www.oecdbetterlifeindex.org>.
2. 2017 Social Progress Index Results Table. URL: <http://www.socialprogressindex.com/assets/downloads/resources/en/ResultsTable.jpg>.
3. Castles F.G. Models for Europe? The lessons of other institutional designs. *The Survival of the European Welfare State* / Ed. by S. Kuhnle. London: Routledge, 2000. P. 202-216.
4. St John S. Redesigning the Welfare State in New Zealand. URL: <http://homes.eco.auckland.ac.nz/sstj003/pdf%20book%20chapters/2001Redesigning%20the%20Welfare%20State.pdf>. 2001.
5. De Bruin A.M. Transformation of the Welfare State in New Zealand with special reference to Employment. URL: http://mro.massey.ac.nz/bitstream/handle/10179/2715/02_whole.pdf?sequence=1. 1997. viii.
6. Belgrave M. Social Policy History: Forty Years on, Forty Years Back. URL: <http://www.victoria.ac.nz/sacl/about/cpf/publications/pdfs/1.8-Belgrave-paper.pdf>.
7. Гребенников В.В. Социальность государства в Новой Зеландии. *Право и государство: теория и практика*. 2016. №4 (136). С. 77-80.
8. Carpinter P. Summary – History of the welfare state in New Zealand. URL: <http://www.treasury.govt.nz/government/longterm/externalpanel/pdfs/ltfep-s2-03.pdf>. 2012.
9. Hawke G.R. The making of New Zealand. Economic History. Cambridge University Press, 1985. 372 p.
10. Стефанчук Л.Г. Становление государства «всеобщего благоденствия» в Новой Зеландии. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*. Вып. XVIII. – М.: ИВ РАН, 2012. С. 299-314.
11. Семенова Л.Н. Политика социального реформизма в Канаде, Австралии, Новой Зеландии на рубеже XIX – XX вв. Минск: Экоперспектива, 2008. 328 с.
12. Prichard Muriel F. Lloyd. An Economic History of New Zealand to 1939. Auckland, 1970. 464 p.
13. Simkin, Colin G.F. Instability of a dependent economy: economic fluctuation in New Zealand 1840-1914. Oxford University Press, 1951. 208 p.
14. Таганский М. Демократическая республика Новая Зеландия. СПб, 1906. 21 с.
15. Чумаков Н. О народном самоуправлении в Новой Зеландии. СПб: Колокол, 1906. 39 с.
16. Кабанов Н. О земельном законодательстве в Новой Зеландии. Ростов на Дону: «Дон. речь» Н.Е. Парамонова, 1906. 16 с.
17. Байков В. Правовое положение и земельные порядки в Новой Зеландии. М.: Труд и воля, 1917. 31 с.
18. The Oxford history of New Zealand. Wellington: Oxford University Press, 1981. 572 p.
19. New Zealand Official Yearbook. Wellington, 1990.
20. Knutson D. Welfare Reform in New Zealand: Moving to a Work-based Welfare System. URL: http://www.fulbright.org.nz/wp-content/uploads/2011/12/axford1998_knutson.pdf. 1998.

21. Social Security Act passed 14 September 1938 / History Group of Ministry for Culture and Heritage. URL: <http://www.nzhistory.net.nz/from-the-cradle-to-the-grave-parliament-passes-the-social-security-act>.
22. Social Security Programs Throughout the World: Asia and the Pacific, 2014. New Zealand. URL: <https://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2014-2015/asia/new-zealand.html>; <https://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2014-2015/asia/new-zealand.pdf>.
23. Rockwell A.F. The New Zealand Social Security Act. URL: <https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v2n5/v2n5p3.pdf>.
24. Sinclair K. A History of New Zealand. Auckland, N.Z.: Penguin, 1988. 360 p.
25. Sinclair Keith. History of New Zealand. L., 1980. 351 p.
26. Social Security Act № 136 of 4 December 1964. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1964/0136/latest/DLM359107.html>.
27. Accident Compensation Act № 49 of 2001. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2001/0049/latest/whole.html#DLM99494>. **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
28. Benefits and payment. URL: <https://www.workandincome.govt.nz/eligibility/>.
29. Страна Длинного Белого Облака. Медицина, здравоохранение Новой Зеландии. URL: <http://www.medicinform.net/medmir/newzil.htm>.

УДК 94 : 82'0 (931)

Зернецька О. В.

РОЛЬ КУЛЬТУРИ У СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ НОВОЗЕЛАНДЦІВ

Наша мета – розкрити основні етапи історичного розвитку культури, зокрема, літератури Нової Зеландії, проаналізувати її художню і соціальну специфіку, відстежити її роль у національній ідентифікації її населення як новозеландців, дослідити і літературу пакеха (новозеландців європейського походження), так і маорі та її місце у культурному та соціально-політичному житті Нової Зеландії. Також виокремлюється такий важливий процес, як публікація творів письменників.

Ключові слова: *Нова Зеландія, культура, література маорі, література пакеха, основні етапи, художня і соціальна специфіка, видавнича справа.*

Olga Zernetska. The role of culture in development of self-consciousness of New Zealanders. Our aim is to reveal the main stages of the historical development of New Zealand culture as well as literature, to analyze its artistic and social specificity, to track its role in the population's national self-consciousness as New Zealanders, to explore the literature of pakeha and maori and its place in the cultural and social political life of New Zealand. Such an important process as the publication of writers' works is highlighted.

Keywords: *New Zealand, culture, maori literature, pakeha literature, artistic and social specificity the main stages, publishing of literature.*

Першими острови Нової Зеландії заселили відважні племена маорі, які дісталися до них з Полінезії на великих довгих човнах з веслами. Це було більше, як 1000 років потому. Вони поетично назвали цю землю «Аотеароа», що означає «Довга біла хмара». Протягом багатьох століть вони розвивали свою своєрідну матеріальну і духовну культуру, які були тісно переплетені одна з одною. Наприклад, в кожному селищі морі будували – велику красиву

будівлю – фаре-руанга, – де відбувалися зібрання усього племені. Тут вони вирішували всі головні питання життя племені, відмічали свята, проводили різні обряди. Все це обов'язково супроводжувалося хоровим співами, піснями, котрі виконували як жінки, так і чоловіки, окремо або разом. Усна творчість маорі лежить в основі їх писемної літературної творчості. Мова маорі, красива і милозвучна, була записана білими переселенцями, яких маорі назвали «пакеха», в XIX-му ст. Останні завезли на Нову Зеландію спиртні напої та хвороби, що призвело до згубних наслідків для здоров'я та життя маорійського населення. Білі переселенці принесли з собою і свою культуру, і свою мову – англійську. Тож література маорі була у занедбаному стані, тоді як література пакеха почала розвиватися з кінця XIX ст. Спершу, як і в кожній колонії Великої Британії, це були твори, написані на поталу європейського читача. Вони мали всі риси колоніальної літератури, в якій акценти робилися на усьому надзвичайному, відмінному від європейського ландшафту, починаючи від природи, опису дивовижних представників флори і фауни і закінчуючи розповідями про тубільців цих островів; оспівували пригоди і авантюри білої людини і доводили її зверхність над корінними жителями.

Яскравим представником колоніального періоду в новозеландській літературі є англійський художник Огастес Ерл (1793-1838 рр.) [1]. Його наратив «Опис дев'ятимісячного перебування у Новій Зеландії у 1827 р.» був надрукований у Лондоні 1832 р. [2]. Він закінчив Художню академію у Лондоні і присвятив своє життя подорожам по колоніям Британської імперії. Відвідавши Північну Америку і Австралію, Ерл прибув до Нової Зеландії і оселився там у племені маорі, де його тепло зустріли. Митець написав портрет вождя племені, а також змалював багато пейзажів острова. Паралельно ним був створений опис життя у тодішній Новій Зеландії і надрукований у Лондоні.

Іншою представницею, яка творила в колоніальний період і була пов'язаною з Новою Зеландією, була Мері Енн Баркер (1852-1911 рр.). Із своїм чоловіком Фредеріком Неп'є Брумом вона прибула до Нової Зеландії і придбала велику станцію «Стевентон», де розводилися вівці, і успішно хазяйнувала там три роки. Але взимку 1866 р. більш, ніж половина стада загинула через ураган і морози. Подружжя вимушено було продати станцію і повернутися до Англії, де обидва стали професійними репортерами. Зокрема Мері була репортером лондонської газети «The Times». Паралельно вона займалася літературною творчістю [3]. Її надихають спогади про життя у Новій Зеландії і вона береться за перо. 1968 р. в Лондоні виходить її перша поетична збірка «Поєми з Нової Зеландії», а наступного року – «Чужий з Серіфос» (1869 р.). 1870 р. вона публікує свої листи з Нової Зеландії до молодшої сестри «Життя на станції у Новій Зеландії» [4], які мають великий успіх на батьківщині, декілька разів перевидаються і навіть перекладаються німецькою та французькою мовами. Оскільки успіх книжки був великим, Мері пише її продовження – «Різдвяний пиріг у чотирьох частинах» (1871 р.), яку вона згодом назвала «Розваги на станції в Новій Зеландії» [5].

Загалом треба відзначити, що автори, про яких йшлося вище, не були новозеландцями і дивилися на цю країну очима англійців.

Неабиякий внесок щодо уявлення про життя маорі наприкінці 1840-х років вніс англійський художник, натураліст і письменник Джордж Аренч Енгес (1822-1886 рр.). Він народився і отримав освіту в Лондоні. З дитячих років його приваблювало малювання. Його батько в цей час знаходився у Південному Вельсі (Австралія) і був там визначною фігурою, займаючись комерцією. Він привчає й сина до цієї справи, Джордж прибуває до Австралії і працює у батька, де вдало поєднує комерційні справи з малюванням і стає справжнім натуралістом. Його портрети та акварелі виставляються і друкуються у Лондоні. Влітку 1848 р. він відправляється до Нової Зеландії і проводить там півроку. «Хоча його перебування там було коротким, Джордж Енгес зробив великий внесок у збереження знань про маорійську культуру. Його інтерес до етнографії та природничої історії разом з його художнім хистом, створили цінний звіт про стиль життя маорі. Точність і увага до деталей є рисами, що характеризують його опис та зображення артефактів, одягу та приміщень. Що ж стосується портретів маорі, в них превалюють впливи сентименталізму та мальовничості, європеїзації маорійських рис та доведення їх до стереотипів. Особливо це стосується літографій, тоді як в оригіналах-акварелях зберігається більше сенсу індивідуального» [6]. Його книжка «Дике життя і сцени з Австралії та Нової Зеландії» у двох томах, де другий том присвячений Новій Зеландії, була видана 1847 р. у Лондоні [7] і отримала багато прихильників. Творчість Джорджа Енгеса вивчається і в кінці ХХ ст. [8; 9], і на початку ХХІ ст. про що свідчить монографія П.Джоунза «Ілюструючи Антиподи: Джордж Енгес в Австралії та Новій Зеландії 1844-1845», що вийшла в Австралії 2021 р. [10].

Новозеландець за походженням Волтер Лоурі Буллер (1838-1906) був правником за професією та видатним натуралістом за покликанням. Свою любов до Нової Зеландії він висловив, вивчаючи дивовижних та унікальних птахів Нової Зеландії [11]. Його праця «Історія птахів Нової Зеландії», яка вийшла 1873 р., була високо оцінена у метрополії та попала до Королівського фонду зібрань (The Royal Collection Trust за номером 1057025), а сам науковець отримав високі нагороди Британської імперії та став кавалером французького Ордону Почесного легіону.

В історії Нової Зеландії існує таке поняття, як «пакеха маорі». Так на початку ХІХ ст. маорі означували білих моряків або каторжників-втікачів з Австралії. Маорі тоді були майже незнайомими з пакеха та їх звичками, тому радо приймали їх до своїх племен, дозволяли одружуватися на маорійках. Згодом, коли прибули пакеха-колонізатори, ставлення до них у маорі змінилося на негативне. Цікаво, що один із таких новозеландських поселенців пакеха-маорі Фредерік Едвард Меннінг (1812-1883 рр.) і писав під псевдонімом Пакеха Маорі, залишив по собі два твори: «Стара Нова Зеландія: інциденти з життя та звичок та характерів у старі часи» (1863 р.) [12] та «Незвичайна історія європейців, які живуть як маорі у ранній Новій Зеландії», яка була надрукована тільки 1999 р. у Новій Зеландії [13]. Ці твори

є ранніми свідченнями про побут маорі у доколоніальний період, спостереженнями, так би мовити, з середини племінного життя.

Наприкінці XIX ст. у Новій Зеландії з'являються поети, в творах яких звучать мотиви, які були притаманні поезії видатного австралійського поета і новеліста Генрі Лоусона, оспівується тяжке життя маорі, а також трударів-переселенців, як-от у збірці «Ренолф і Амохія» (1872 р.) Альфреда Дометта (1811-1887 рр.), який в 1862-1863 рр. обіймав посаду прем'єр-міністра Нової Зеландії і, на відміну від своїх романтичних поезій, завдавав утиску тубільцям у їх правах на землю [14].

Вільям Пембер Рівз (1857-1932 рр.) в 1891-1896 рр. перебував у Новій Зеландії на посаді державного міністра праці. Саме під його керівництвом в країні були прийняті найпрогресивніші на той час закони в цій галузі, наприклад «Кодекс праці». Просякнуті ностальгією вірші про далеку батьківщину він почав писати вже у Великій Британії. Його творчому доробку належить також книжка про історію Нової Зеландії під назвою «Довга Біла Хмара» (1898 р.), а також наукова праця «Державні експерименти в Австралії та Новій Зеландії» (1902 р.). Вільям Рівз був відомий своїми прогресивними поглядами. Може, тому вже в 1908-1919 рр. очолював знамениту Лондонську школу економіки [15].

Новозеландську літературу на початку XX ст. відкрила для англомовного світу творчість Кетрін Менсфілд (1888-1923 рр.). Письменниця, есеїстка, журналістка, вона народилася у Новій Зеландії, але своє коротке життя (34 роки) прожила здебільшого в Лондоні, а також в континентальній Європі (Німеччині, Франції, Швейцарії), де встигла надрукувати низку своїх оповідань. Так, її перша збірка оповідань «У німецькому пансіоні» (1911 р.) [16] принесла їй популярність в Британії. Спочатку вона вийшла накладом 500 примірників, згодом – ще 500 примірників. Існує думка, що тираж цієї книжки, надрукований для продажу в США, був доставлений на борт сумнозвісного «Титаніка», але достеменно це не підтверджено.

В Лондоні вона дізнається, що хвора на сухоти. Кетрін Менсфілд важко переживає події Першої світової війни, оскільки в Бельгії у битві при Іпрі було вбито її молодшого брата. Після війни вона лікується в Німеччині та у Швейцарії, пише ще дві збірки оповідань «Блаженство та інші оповідання» (1920 р.) [17] і «Садова вечірка та інші оповідання» (1922 р.) [18]. Тематика оповідань її збірок різна: вона і переймається нерівноправ'ям у стосунках чоловіків і жінок, і ностальгує за рідною землею, і розповідає про життя народу маорі у співчутливому ключі.

Талант дозволив їй сформувати у читачів та літературної громади уявлення, що оповідання є повноцінним художнім жанром, вартим уваги. Вона стала однією із засновниць модернізму у 1920-1930-х рр., її ім'я тісно пов'язано з такими іменами в світовій літературі, як Дж. Джойс, Г. Д. Лоуренс [19, р. 256; 20, р. 56-57]. На жаль, на батьківщині її досить швидко забули. Відновлення інтересу до її творчості починається лише в 1970-х рр. на хвилі феміністського руху в Сполучених Штатах і Західній

Європі, в Новій Зеландії зокрема. Її ім'я набуває популярності. Пошану віддають її творчості і у Новій Зеландії, і за її кордонами. Так, на її батьківщині 10 шкіл носять її ім'я. У містечку Торнтон, де вона народилася, зберігається як меморіальна пам'ятка «Будинок і сад Кетрін Менсфілд», а також меморіальний парк на Терасі Фітцбергера. У Франції, в місті Ментон, де вона жила й творила, на її честь названа вулиця. Є офіційна нагорода у Новій Зеландії – «Товариство Кетрін Менсфілд Ментон», яка присуджується щорічно, щоби підтримати новозеландських письменників. Лауреатом надається право попрацювати у Франції в її колишньому будинку в Ментоні під назвою «Вілла Ісоля Белла». Також у Новій Зеландії існує конкурс на краще коротке оповідання, який носить ім'я Кетрін Менсфілд.

1973 р. в Британії ВВС зняло телевізійний мінісеріал «Картина Кетрін Менсфілд», де письменницю зіграла славетна кіноакторка Ванесса Редгрейв. Шестисерійний серіал містив не тільки оповідь про її життя, але й екранізацію її кращих оповідань. 2011 р. телебачення Нової Зеландії зняло фільм «Блаженство», присвячений видатній письменниці, де її зіграла новозеландська актриса Кейт Елліот.

І все ж таки становлення національної літератури на теренах Нової Зеландії розпочинається з 30-х рр. ХХ-го ст. Першим, хто заявив про себе як новозеландського письменника, був Норріс Френк Дейві (1903-1982 рр.), який згодом змінив своє прізвище на Френк Сарджесон. Він народився у сім'ї Дейвісів, другим з чотирьох дітей, і дістав у дитинстві та юнацтві суворе релігійне виховання від батьків, які за своїми віруваннями були ортодоксальними методистами. Закінчивши школу, Норріс знайшов роботу в одній з адвокатських контор у Веллінгтоні і паралельно здобув освіту за юридичним фахом [21].

Отримавши частку спадщини від батька, молодий Норріс Дейвіс вирішив ознайомитися із Старим Світом. Він купує квиток на пароплав і вирушає до Великої Британії, куди його тягнули театри і музеї, бібліотеки і галереї, – культурне життя, яке вирувало в Лондоні і якого йому так не вистачало на батьківщині. Перебуваючи в Британії, він здійснює мандри графствами цієї країни у двадцятисемирічному віці, а потім вирушає у двомісячну мандрівку по Франції, Швейцарії та Італії. Повернувшись до Лондону, юнак починає писати короткі оповідання, надсилати їх до різних журналів, але ці зусилля залишилися марними. Зрештою він повертається до Нової Зеландії і починає писати там. Через свою нетрадиційну орієнтацію Дейвіс потрапляє у скандал, який завершується судом і вироком молодій людині: «2 роки умовно і виселення з Веллінгтону» [22]. Так 1929 р. він потрапляє на ферму свого дядька. Найщасливішим часом свого життя він вважає період, коли він жив на фермі свого дядька по матері Оуклі Сарджесона, який був усього на 16 років старший за нього, мав тверезий розум, лагідно поведився з племінником і поступово допоміг йому позбутися релігійних догм, що сповідували його батьки, а також зачарував його м'яким гумором. На жаль, Оуклі Сарджесон невдовзі помер.

Згодом Дейвіс просить дозволу у родини оселитися у хибарі, яка вважалася місцем для сімейного відпочинку і знаходилася у містечку Такапуна на вулиці Есмонд роуд [23]. Майже 40 років він проведе у цьому місці спочатку у стані безробітного, потім – пенсіонера (через хворобу на сухоти). Коли ж у цій пенсії йому відмовлять, оскільки він пройшов курс лікування антибіотиками, за клопотанням друзів він отримує пенсію літературного працівника.

Норріс Сарджесон опікується тими мешканцями Есмонда, які опинилися у скрутному становищі і, як може, допомагає їм. Одним із таких бідолах був колишній об'їздник коней Харі Дойл, який був на 10 років старший від Норріса. Він підтримав Дойла, і з часом той став його партнером і найкращим другом до кінця життя. Живучи в свої хатинці, Норріс вирощує овочі і фрукти на продаж і пише оповідання. Саме в цей час, у 1931 р., він вирішив змінити своє ім'я на «Френк Сарджесон». Для цього в нього було декілька причин: по-перше, на честь свого дядька, який на той час вже помер, по-друге, щоб відмежуватися від своєї родини, по-третє, щоби весь залишок його життя люди не згадували його старе ім'я у зв'язку із скандалом та ув'язненням.

Літературна творчість Френка Сарджесона розпочалася з написання та опублікування у новозеландському журналі «Tomorrow» скетчу «Розмова з моїм дядьком» (влітку 1935 р.). Окрилений першим успіхом, Сарджесон пише низку оповідань і публікує їх у тому ж самому журналі до кінця 1935 р. А вже 1936 р. виходить його перша збірка оповідань «Розмова з моїм дядьком та інші скетчі», яка мала таку популярність у читачів, що її декілька разів перевидавали. Ці новели Сарджесон створює під впливом американського письменника Шервуда Андерсона, яким він в той час захоплювався. До того ж він прагнув, щоб «до його творів увійшли новозеландська вимова і ритм щоденної розмови: намаганнями автора було знайдено відповідну мову, яка підходила до того, що відбувалося у матеріальному житті Нової Зеландії» [24].

В цей час письменник знайомиться зі своїми колегами у Веллінгтоні (Д'Арсі Кресвелл, А. Р. Д. Ферберн, Родерік Фінлейсон, Робін Хайд і Джин Мендер), Окленді (Ерік МакКормік і Олівер Дафф) й Крайстчерчі (Денис Гловер з видавництва Saxton Press).

Він продовжує писати оповідання, займатися журналістикою і до 1940 р. в нього вийшло 40 оповідань. Того ж самого року його книжка «Створення новозеландця» зайняла перше місце у змаганні за краще оповідання, присвячене століттю із заснування Нової Зеландії. В цей час видавництво Saxton Press публікує його другу збірку оповідань «Чоловік і його дружина», яка тричі перевидавалася за наступні чотири роки. Тож визнання прийшло до нього. Сарджесона публікують в Сіднеї, Лондоні і Сполучених Штатах. Його твори з'являються у престижних антологіях Джона Лемена.

Збірка «Тим літом та інші оповідання» друкується в Парижі окремим виданням у 1946 р. Сарджесон також виступає як редактор

збірки новозеландських письменників «Говоримо самі за себе» (1945 р.). Його перший роман «Я бачив це уві сні» вийшов у Лондоні 1949 р. 1950-1960-ті рр. він присвятив здебільшого написанню п'єс. Перша – комедія «Колиска і яйце» була написана у 1953-1954 рр. Слід за нею вийшла драма «Час для збирання врожаю». Обидві були поставлені в Окленді, але не мали гарячого прийому ані у публіки, ані у критики. Письменник, виснажений під час їх написання, побачивши, як прохолодно були прийняті його п'єси, вирішив не йти надалі шляхом драматурга.

Протягом усього життя він опікується молодшим поколінням новозеландських письменників. Так, він прихистив у себе на рік молоду письменницю Джанет Фрейм після її виходу з психіатричної лікарні. Він поселив її у невеличкий будівлі на своїй ділянці, де письменниця протягом 1955-1956 рр. написала свій славетний роман «Сови таки галасують». 1960-ті роки стали напрочуд плідними для Сарджесона. Збірка його оповідань «Вибрані оповідання 1935-1963» виходить спочатку у Новій Зеландії (1964 р.), а потім – у Лондоні (1965 р.). Його п'єси видаються одним томом під назвою «Боротьба з ангелом. Мемуари пеона» (1964 р.). Наступного року письменник отримує Меморіальну нагороду імені Кетрін Менсфілд за оповідання «Тільки вторглися, дякую». Його короткий роман «Похмілля» виходить у Лондоні у 1967 р., а слідом за ним – книжка «Радість хробака».

У 1970-х рр. письменник створює три книжки своєї автобіографії: «Один раз – досить» (1973 р.), «Більш, ніж досить» (1975 р.), «Ніколи не досить!» (1977 р.). Останніми творами Сарджесона стали короткий роман «Село на заході сонця» (1966 р.) та новела «En route» (1979 р.).

Як пише новозеландський дослідник Майкл Кінг, «головним досягненням Френка Сарджесона було введення ритму та ідіом щоденного новозеландського життя в мову та літературу, хоча його технічна витонченість робить навіть коротке оповідання більш, ніж простою транскрипцією реальності, за яку декотрі інколи приймають його твори. Хоча перші оповідання були про поневолюючий ефект пуританського та матеріалістичного суспільства, багато з його пізніших творчих здобутків оспівували свободу тих, хто ухилився від його задушливих лещат. Його праця також відкриває поступовий зсув письменника від розмовної і лаконічної манери до чогось більш близького до витонченого стилю в його пізніх романах і мемуарах. Його стиль ранніх оповідань мав вплив на молодше покоління новозеландських письменників» [21]. На хібарці у містечку Такапуна на вулиці Есмонд Роуд, де майже все життя пропрацював Френк Сарджесон, прикріплено меморіальну дошку з такими словами: «Звідси розпочалася новозеландська література».

Починаючи з 1930-х рр. в новозеландській літературі народжується школа національної поезії, яку називають по-різному: «покоління Феніксу» (через те, що її представники публікувались у літературному журналі Phoenix), «покоління Какстону» (тому, що їх твори видавались у видавництві Saxton Press в місті Крайстчерч) та «літературними націоналістами». Остання

назва виникла через те, що головним об'єктом для їхнього натхнення була Нова Зеландія, і писали вони саме для новозеландців, а не для британців. Також малось на увазі, що саме література відіграє ключову роль в становленні поняття, що означає бути новозеландцем, тобто – у самоідентифікації новозеландців як нової нації [25]. Засновником цієї школи був Аллан Керноу (1911-2001 рр.), видатний поет і журналіст, який був кращим студентом на факультеті, де вивчали теологію у Крайстчерчському університеті, оскільки в дитинстві і юнацтві він отримав релігійне виховання і готував себе до священицького сану в англіканській церкві. Але після закінчення університету у 1933 р. він змінює своє ставлення до релігії через її консерватизм і йде працювати репортером до крайстчерчської газети *Press*, де публікує «Три поеми», так саме, як і живий, яскравий маніфест «Поезія і література». На його творчість мала вплив поезія Ерзи Паунда і модерністські підходи до поезії інших англосаксонських поетів.

З 1937 р. Керноу під псевдонімом «Вім Вом» публікує в газеті *New Zealand Herald* сатиричні вірші, в яких критикує політичні події та окремих персон, бюрократію, а також кепкує над соціальними та культурними звичками новозеландців. Треба відзначити, що ці гумористичні та іронічні вірші мали успіх у читачів. Але в національну поезію він увійшов все ж-таки не своїми злободенними сатиричними віршами. 1937 р. виходить поетична збірка «Вороги» – «могутня поетична атака на політичний і релігійний істеблішмент. В іншій збірці Керноу «Не у дрібних морях» (1939 р.), написаній під впливом новозеландського історика Дж. С. Баглхоула, звучать теми колоніальної історії країни, матеріалізму, фізичної дислокації та культурної мімікрії Англії. Поет також оспівує метафізичні явища, пов'язані з унікальним антиподним океанічним розташуванням країни.

Керноу у двох своїх антологіях поезій «Книга новозеландської поезії 1923-1945» (1945 р.) та «Penguin book новозеландської поезії» (1960 р.) підбив підсумки розвитку новозеландської поезії під націоналістичним кутом зору. Новозеландські літературознавці вважають, що його довгі полемічні есе, які передували кожній із антологій, є найбільш важливою літературною критикою, яка коли-небудь була написана у Новій Зеландії, і що вона продовжує окреслювати розуміння багатьох читачів новозеландської поезії [26].

Одне з найкращих його персональних досягнень – «Збірка поезій 1933-1973» (1974 р.), яка підсумовує його сорокарічний шлях у національній поезії. У віршах йому вдалося висловити своє почуття і розуміння Батьківщини, далеке від сентименталізму, але сповнене розуміння і ніжності до всього, що його оточує.

Заримована поезія подій внутрішнього соціального і політичного життя Нової Зеландії, які Керноу під псевдонімом Вім Вом щотижнево друкував на сторінках газет протягом 50 років. «Коли він закінчив друкувати в газеті 1988 р. свої сатиричні соціально-політичні вірші, їх кількість становила 2250» [27]. Добре, що після його смерті 2005 р. була видана книжка: Ален Керноу. «Новозеландський Вім Вом: Краще з Вім Вому, 1937-1988» [28].

Підкреслимо, що це є по-своєму унікальним досвідом соціально-політичного сатиричного репортажу, і – чесно кажучи – такий феномен не зустрічався мені як літературознавиці у жодній іншій літературі і культурі світу.

Події Другої світової війни сильно вплинули на творчість Керноу, посилили його розуміння взаємопов'язаності світу, що відбилося у таких його творах, як «Острів і час» (1942 р.) та «Плисти або тонути» (1944 р.). В його творчості звучать громадянські мотиви. У цих творах він кидає виклик новозеландській історії та суспільству. Тому міністерство внутрішніх справ запропонувало йому 1942 р. написати поему під назвою «Вихід на сушу у незнайомих морях», присвячену 300-річчю висадки мореплавця Абея Тасмана на землю Нової Зеландії. Керноу написав цю поему і вона була покладена на музику Дугласом Лілберном. Поема виконувалася багато разів і стала найбільш відомим взірцем громадського хисту Керноу.

Протягом 1950-1960-х рр. Керноу приваблюють теми родини, дитинства, дитячих вражень від природи і від релігії. У 1980-х рр. він викладає англійську та новозеландську літературу в Оклендському університеті. В цей час і надалі він відвідує Англію, Сполучені Штати Америки, де виступає з лекціями, а також читає свої поеми. Зокрема він мав великий успіх у Бібліотеці Конгресу в США. Остання його подорож до Європи включала відвідування Італії, де він перебував на островах Капрі та Сицилія.

З роками в його поезії звучать такі теми, як людина і світ, етика і мораль, людська жорстокість і насильство, збереження новозеландської природи. В цілому за своє творче життя Керноу написав 21 збірку поетичних творів, 6 п'єс і увійшов до новозеландської літератури як найбільш значущий з її поетів ХХ-го ст. Він також сприяв виходу на літературну арену цілої когорти молодих новозеландських поетів, таких, як Чарльз Браш, Денис Гловер, А. Р. Д. Файберн, які вивели національну поезію на новий рівень серйозності.

У 1970-1980-х рр. новозеландські поети все більше підпадають під вплив американських поетичних традицій модернізму та постмодернізму. Найбільш талановитими є Йєн Ведд, винахідливість та політична енергія якого замішана на іронії та використанні розмовної мови новозеландців, та Біл Менхає, який за допомогою гумору порушував проблеми доцільності традицій і норм суспільства і вважався збурювачем реальності. Інші представники – Міра Едмонд, Елізабет Смізерс Лей Девіс, Луїс Едмонд Грегорі О'Браєн, а також Джині Борннолд, Ендрю Джонсон і Майкл Ленот – заявили про себе в 1990-х рр.

Повертаючись до здобутків у новозеландській прозі, слід виділити двох романістів. Це Моріс Гі та Моріс Шедболт. Вони писали романи в традиційній реалістичній манері і дотримувалися лівих поглядів. Моріс Гі народився 1931 р., закінчив Оклендський університет і розпочав писати оповідання. Свій перший роман «Великий сезон» (1962 р.) він присвятив гравцям в регбі. Сам гарний гравець, Гі зумів передати драматичну напругу гри, непрості стосунки між гравцями, створивши напружений видовищний

сюжет [29]. Критика сприйняла роман позитивно. Він отримав декілька літературних нагород і написав другий роман «Незвичайна квітка» (1965 р.) [30]. Третій його роман – «Den мого батька» (1972 р.) – був містичним твором [31]. У 1960-1970-х рр. він працює бібліотекарем в Окленді, оскільки матеріальних статків для підтримки родини не вистачало.

У 1978 р., коли йому виповнилося 46 років, з-під його пера виходить роман «Пламб» [32]. Все своє життя Гі хотів написати твір про свого діда Джеймса Чапла, – суперечливого пресвітеріанського священика, який був покараний судом на 3 місяці ув'язнення за його висловлювання щодо церкви, який суд визнав за «ересі». Роман дуже сподобався і критиці, і читачам, здобув багато премій в Новій Зеландії і Британії. Він перевидається й досі і вважається кращим романом новозеландської літератури. За ним вийшли друга книжка трилогії «Пламб» під назвою «Мег» (1981 р.) [33] і третя – «Єдиний, хто вижив» (1983 р.) [34]. Таким чином, у Новій Зеландії народився національний роман-сага, в якому простежується історія трьох поколінь родини Пламбів.

Попри численні нагороди та публікацію книжок, грошей на життя сім'ї не вистачало. Тому Моріс Гі починає створювати романи та оповідання для дітей та юнацтва, а також пише сценарії для телевізійних серіалів. В такий спосіб він став класиком дитячої літератури. За його романом для дітей «Під горою» 1979 р. був знятий фільм (2004 р.) [35].

Моріс Шедболт (1934 -2004 рр.), як і Моріс Гі, за своїм походженням та інтересами належав до лівих демократичних сил Нової Зеландії. Як відзначав відомий новозеландський письменник і літературний критик С. Стед, «Типовими головними героями ранніх праць Шелбота є вихідці з робочого класу, які знаходили своє місце серед письменників і художників, утягнуті у любовні історії та шлюби, але обов'язково зосереджені на політичному питанні: «Що означає бути новозеландцем?». Роман «Чужі та мандри» (1972 р.) збирає до купи та уточнює всі теми його ранніх праць, після чого Шедболт знаходить нову тему для своєї творчості: відносини між європейськими колоністами та маорі у 1860-х рр. – період Великих новозеландських війн, які точилися за контроль над землею. Цей історичний період також розроблявся письменником Стедом в його романі «Співаюча Вхакапапа» (1994 р). Три романи Шедболта – «Сезон Іудея» (1986 р.), «Воїни понеділка» (1990 р.) та «Будинок боротьби» (1993 р.) вважаються найкращими з його творів. Як відзначає новозеландський критик Ральф Дж. Крей, традиційно історичні події періоду великих війн описувалися з точки зору пакеха (білих колонізаторів) [36; 37]. У постколоніальний період погляд на ці події змінюється, до уваги беруться наративи маорі, які були учасниками цих масштабних подій, що й вдалося здійснити Шедболту. Творчість його [38-41] вивчається, а романи й досі перевидаються.

В цей період з'являється роман «Стара діва» (1958 р.) Сільвії Ештон-Ворнер (1908-1984 рр.), який стає справжнім бестселером. Письменниця намагалася позбутися домінування поглядів письменників-пакеха на країну, залучаючи до своєї тематики внутрішнє життя таких прошарків населення, як

маорі, жінки, діти, бідноту [42]. Не можна також не відзначити її чудову автобіографію «Я пройшла цей шлях» (1979 р.), в якій вона у притаманній їй блискучій манері розповідає про свою долю письменниці-жінки і вчительки, яка присвятила багато років навчанню дітей і підлітків маорі у Новій Зеландії.

Письменник Білл Пірсон (1922-2002 рр.), спираючись на свої життєві спостереження, створює роман «Вугільна квартира» (1963 р.) – твір, який приваблює сильним реалістичним викладом подій, що розгортаються у шахтарському місті, яке розташоване на західному узбережжі Південного острова. Суворе життя вуглекопів, робочі та сімейні конфлікти, сильні характери героїв створюють основну лінію напруженого сюжету роману [43].

Романи Девіда Баллантайна «Сіднейський міст догори ногами» (1968 р.) та «Людина-відповідач» (1978 р.) ставлять непрості питання людського буття на далеких островах, розташованих у Тихому океані. В них письменник підіймає проблеми людських стосунків.

Твори письменника Рональда Гью Моррієсона «Опудало» (1963 р.) та «Прийшла гаряча п'ятниця» (1964 р.), сповнені химерними, напівсюрреалістичними та гострими подіями, що кояться у маленькому містечку, спочатку були незрозумілими читачу, та згодом їх оцінили як унікальні та цінні [29].

Наприкінці ХХ ст. продовжує розвиватися новозеландське оповідання, найкращими представниками цього жанру є Овен Маршалл, у якого виходять збірки «Мисливець Рись» (1987 р.) «Розділений світ» (1989 р.) та О'Салліван, у якого публікується збірка «Ті, хто виживають, та інші оповідання» (1985 р.). Останній також публікує поезію та романи. Це стає прикметою 1980-1990-х рр., коли новозеландські письменники працюють в різних літературних жанрах. Прикладом можуть слугувати Фіона Кідман, Марлін Дакворс, Фіона Фаррелл, Стед та багато інших. Так, багато романів Стеда друкувалися не тільки у Новій Зеландії, але й у Британії, приміром «Смерть тіла» (1986 р.), «Кінець століття і кінець світу» (1992 р.), «Говорячи про О'Двайєра» (1999 р.), «Менсфілд» (2004 р.) та «Моє ім'я було Юда» (2006 р.).

Не можна не згадати і когорту молодих жінок-письменниць: Елізабет Нокс, Кетріне Чіджі, Шарлотту Грімшоу, Уммілію Перкінс, Сару Оуїглі, які заявили про себе на зламі ХХ-ХХІ ст., твори деяких із них (як-от Нокс) набули популярності і за кордоном.

Розвиток літератури маорі – це насправді один із найголовніших векторів культурного та соціально-політичного життя маорі – корінного населення Нової Зеландії. Немає більш віддаленої країни в світі, ніж Нова Зеландія. Навіть до найближчої сусідки – Австралії – відстань сягає понад 2 тис. кілометрів. Колишня колонія Великої Британії Нова Зеландія пройшла шлях багато в чому подібний до інших колоній метрополії: США, Канади, Австралії. Але є суттєві відмінності. Вони зумовлені географічним положенням, ступенем забезпеченості природними ресурсами тощо. Серед

інших специфічних рис цієї країни – своєрідність стосунків між європейськими завойовниками і тубільним населенням островів – маорі. Якщо в Австралії, Канаді, Сполучених Штатах більшість корінного населення було знищено ще в початковий період колонізації, а решту загнано в резервації, то в Новій Зеландії процес колоніального освоєння був іншим. Маорі чинили британцям небачений опір. Англо-маорійські війни, що розпочалися 1843-го р., тривали три десятиліття. Маорі не тільки вижили в цій боротьбі, а й примусили колонізаторів рахуватися з собою. Вони домоглися рідкісного для тубільного населення колоній британської Корони успіху: формальної рівності з колонізаторами. Але, як справедливо говорили старі мудрі маорі, «мир білої людини страшніше за війну» [44]. Кількість маорі зменшилася вп'ятеро. Якщо в період європейського відкриття Нової Зеландії їх було понад 200 тис., то на початку ХХ-го ст. залишилося майже 40 тис. [45]. Землі маорі скуповувалися, конфісковувалися, грабувалися. Багато маорійців загинули від завезених європейцями хвороб, оскільки не мали імунітету проти них. Європейські дослідники маорі того часу називали їх «потенційно мертвою расою».

Проте в ХХ-му ст. почалося справжнє відродження цього мужнього народу. Маорі брали участь у Другій світовій війні в лавах новозеландських збройних сил на боці антигітлерівської коаліції. Існував спеціальний 26 батальйон, солдатами в якому були виключно воїни-маорі. Вони показали свою хоробрість і мужність, хоч, здавалася б, маорі воювали за свободу своїх колишніх колонізаторів-поневолювачів британців [46].

Чисельність народу маорі неухильно зростає: в 1970 р. вона становила 225 тис. чол., а це більше, ніж було на землі Ао-Тео-Роа. В цей час з'являються суспільні діячі маорі, маорійська інтелігенція. Маорі позначають це явище маорійським словом «маорітанга», що можна перекласти українською як «маорійство» й ширше: «маорійське відродження».

Це не тільки кількісне зростання народу маорі, це й створення його алфавіту, опанування писемності своєю мовою й іншими мовами, здебільшого англійською, відкриття маорійських шкіл, коледжів, підготовка вчителів-маорійців для того, щоби діти і дорослі цього народу вивчали писемну мову маорі. Це й зростаючий інтерес до маорійської культури, її величезної спадщини, увага до їх національного мистецтва. Хоча культурі й мистецтву тубільного народу Нової Зеландії було завдано непоправної шкоди іноземцями.

Усна традиція в літературі маорі сягає глибини багатьох століть і зароджується разом з появою хоробрих полінезійців, котрі прибули до зелених островів Нової Зеландії на своїх човнах і оселилися там. Разом із створенням перших общин народжувалися пісні й легенди про походження маорі, про їх славетних предків.

Маорі спілкувалися також із своїми богами. У пантеоні найважливіших богів маорі почесне місце займають Пангінуй (Володар Неба), Папатуануку (Земле-Матір), Тангароа (Володар Морів), Тане (Володар Лісів), Ронго (Покровитель сільського господарства), Тафіріматеа (Володар Вітру) та ін.

Саме до них маорійці зверталися й звертаються по допомогу, славлячи їх. Усна народна творчість у вигляді звертань до богів, переказів легенд та міфів обов'язково супроводжувала численні обряди маорі урочистого та повсякденного характеру.

Наприкінці ХІХ-го – на початку ХХ ст. деякими європейськими дослідниками робилися спроби записати легенди маорі, розібратися в їх віруваннях, дослідити багату матеріальну культуру, з якою тісно пов'язані легенди і міфи маорі. Здебільшого ці розвідки носили характер незвичайних та дивовижних історій, що збиралися, маючи на увазі радше смаки білого населення Європи та Сполучених Штатів, ніж серйозних наукових досліджень.

Писемна література маорі ще зовсім юна. Перші зразки літературної творчості письменників маорі англійською мовою з'явилися на сторінках журналу «Те аре хоу». Він видається міністерством освіти Нової Зеландії з 1955 р. Час від часу тут публікувалися невеличкі оповідання, вірші, нариси маорійців англійською мовою. 1970 р. побачила світ перша збірка під назвою «Сучасна творчість маорійців», де серед інших матеріалів були твори новеліста і поета-маорі Роулі Габіба. Серед поетів-маорі в цей період вирізняється талановитий Гоне Туваре [47, р. 5], який видав кілька збірок: «Незвичайне сонце» (1961 р.), «Грядить дощ, град» (1970 р.), «Луб і молоко» (1972 р.), «Нічого особливого» (1974 р.). Поезію Туваре високо оцінив один з ветеранів новозеландської поезії Р. А. К. Мейсон, який зазначив, що вперше перед нами представник маорі, який пише англійською мовою, говорить мовою свого покоління, але головну силу бере від свого народу. Особливість поета Туваре як маорі – не тільки в тім, що він вводить в свої вірші реалії та мотиви стародавньої маорійської культури, а й у показі внутрішньої свободи, властивої його героям. Їх єдності з рідною природою й водночас негачії бездуховності життя тих співвітчизників, як маорі, так і пакеха, котрі у гонитві за матеріальними благами дегуманізуються. Туваре виступає з гострими політичними творами. В його поезії знайшли осуд американська агресія у В'єтнамі, вбивство Мартіна Лютера Кінга, застереження проти загрози атомної катастрофи, яку океанійці розуміють дуже конкретно, бо саме в Тихому океані в ці роки проводилися випробування атомних бомб.

Визнанням у світі маорійська література завдячує талановитому письменнику Віті Ігімаера, котрий став відомим далеко за межами Нової Зеландії. У 1972 р. виходить його перша збірка оповідань «Поунаму, поунаму» («Нефрите, нефрите»). Назва символічна для Нової Зеландії. Нефрит – напівдорогоцінний, дуже твердий камінь різних відтінків зеленого кольору – у маорі втілює красу рідної землі, кращі традиції маорійської культури (з нього роблять магічні фігурки богів під назвою «геї-тікі», які прикрашають шиї маорійок).

Лірична сповідь оповідань Віті Ігімаери багато в чому автобіографічна. Вона знайомить із сучасним життям маорі, як у містах, так і в родинних селищах. Бринить туга за минулим свого народу, а в деяких випадках давнина оспівується й прикрашається. Така ідеалізація потрібна

письменнику, щоб протиставити національний уклад, традиції та звичаї маорійців, які наразі нівелюються впливом культури пакеха. Романи Ігімаери «Тангі» («Похорон», 1973 р.), та «Ванау» (1974 р.) разом з наступною збіркою оповідань «Нова сітка іде на лови» (1967 р.) об'єднані спільними дійовими особами, проблематикою, їх місцем дії. В центрі його творів складні перипетії сучасного життя маорі. Це дегуманізація, чи вплив великих міст, і ностальгія за роками дитинства в рідному селищі. Це й опанування англійської мови, що дає змогу отримати кращу роботу, і забуття мови рідної. Це й схиляння перед кінозірками Голівуду та занедбання культури предків [48; 49]. Ці та інші гострі проблеми письменник досліджує у всіх нюансах, у поєднанні загальнолюдського і національного [50]. Невипадково новозеландські літературознавці та критики пов'язують початок літератури маорі саме з появою Віті Ігімаери.

Літературний критик Лідія Віверс, авторка статті про малу прозу маорі Нової Зеландії, в австралійському журналі *Meanjin*, виданому в 1985 р., свідчить: «Останні 100 років новозеландської літератури розвивалися в загальному річищі монокультури білих новозеландців. Тільки віднедавна цьому з'явилась якась альтернатива. Це література маорі англійською мовою. Вона виникла в сімдесятих роках. Література маорі, маорійською мовою, була «прихованою» літературою протягом багатьох років. Книга оповідань Віті Ігімаери «Поунаму, поунаму», що побачила світ 1972 р., стала герольдом – первістком для маорійських письменників. Цей розвиток, як мені здається, зараз вступає в нову фазу завдяки роману Кері Голм «Кістяні люди» (1984 р.)» [51]. Лідія Віверс мала чимало підстав, щоб писати про це восени 1985 р., тому що за неповних 15 років література маорі доволі упевнено ступила вперед. Це підтверджує й творчість Патриції Грейс у жанрі оповідання. В збірці «Ваіарікі» (1975 р.) цієї самобутньої письменниці звучить протест проти расової дискримінації, приниження почуття національної гідності маорійців. Виразним прикладом є опублікований в українському журналі «Всесвіт» у 1983 р. переклад її оповідання «Гострий язик» [52].

Слід зауважити, що художню вагу літератури маорі засвідчує і той факт, що вона істотно впливає на розвиток усієї новозеландської літератури, зокрема малої прози. Невипадково, мабуть, один з номерів щоквартального австралійського журналу «Meanjin» (1985 р.), присвячений літературі Нової Зеландії, вмістив значну кількість матеріалів про творчість письменників-маорі. Зокрема, в статті «Зміна напрямів в оповіданні Нової Зеландії» прямо йдеться про те, що «центром політично спрямованої творчості у Новій Зеландії є творчість письменників-маорі. Віті Ігімаера, Патриція Грейс, Кері Гелм, Арірана Тейлор, Роулі Габіб, – усі вони пишуть про країну, расово роз'єднану, нерівну в розвитку економіки і соціально несправедливу» [51]. Твори маорі порушують такі гострі проблеми, як голодування корінного народу, пияцтво, до якого призвичаїли місцеве населення європейські переселенці. Силу, натхнення і багатство форми та змісту їхнім творам надають нові відкриття у галузях національної та племінної історії, міфології,

усної народної творчості. У статті відмічена така важлива особливість творчості маорі, як своєрідне використання англійської мови, внесення нових мовних відтінків, вживання оригінальних ідіоматичних зворотів, збагачення лексики за рахунок введення маорійських висловів і понять, відомих новозеландцям-пакеха на рівні усного спілкування. Відзначимо, що реалізм новозеландського оповідання поглиблюється і збагачується також за рахунок фольклорних мотивів маорі.

Тему маорі в новозеландській літературі розробляли і розробляють такі визначні письменники-пакеха, як Ноел Гілліард, Родерік Фінлейсон, Фіона Кідман. Вони писали про корінних жителів Нової Зеландії зі співчуттям і розумінням тяжкого стану маорі. Але доволі часто переважав романтичний погляд на проблему, коли зіставлялися два способи життя (європейський з маорійським), і висновки білих письменників звучали швидше як елегія, туга за прекрасним минулим давнього народу, ніж як розповідь про культурну і політичну роз'єднаність маорі та пакеха в новозеландському суспільстві [51].

Особливу увагу привертає стаття літературного критика, маорі за походженням, Міріам Еванс під назвою «Політика літератури маорі». Епіграфом до неї служить маорійській девіз «Unihia kiteao marama» (який можна перекласти як «Уперед, до світу світла!»). Наступальний напрям цієї статті очевидний. Міріам Еванс ставить питання про консолідацію письменників-маорі у 1980-х рр. Центром цієї важливої справи стала видавнича й редакторська діяльність самих письменників-маорі. Так, 1982 р. вийшла впорядкована Віті Ігімаерою та Д. С. Лонгом антологія творів письменників-маорі «До світу світла». Згодом видано роман Кері Голм «Кістяні люди» та збірку оповідань Д. С. Струм «Будинок кішки, котра розмовляє».

І все ж таки, відзначає Еванс, маорійської літератури ще надруковано дуже мало. Чи можна миритися з тим, що твори маорійських письменників виходять лише як подарунки, тоді як інтерес до цієї літератури зріс і в самій Новій Зеландії, і за її межами? Критик наводить цифри: «за рік у країні видається 250 новозеландських книг, а письменники-маорі – занедбані» [53, р. 358]. Це надавало їй право говорити про хибну політику монокультури в Новій Зеландії 1980-1990-х рр. А в цей період в культурних колах країни точаться суперечки стосовно того, що місцеві видавці дотримуються англійських колоніальних смаків і їхнім орієнтиром лишаються стандарти Альбіону.

Ось чому в літературі Нової Зеландії тривали гострі суперечки з цього питання. Так, письменник-маорі Норман Сіммс ставив питання в такий спосіб: «Якщо маорі думають та говорять, використовуючи суміш мов, чи має автор право відтворювати реальність без модифікацій?» [54, р. 224]. Важливість мови як засобу комунікації та ідентифікації не викликає сумніву. У збірці «Ваіварікі» Патрісія Грейс, на думку критика, експериментувала не з мовою, коли застосовувала слова, які вживають маорі, а з оповіданням. Це твори насамперед для читачів-маорі. Це стверджує критик-маорі Керіка: «Це твори для читачів-маорі». Це ж стверджує інший критик-маорі Кері Каа:

«Для мене оповідання Патрісії Грейс сповнені невимовної краси. Мої реакції на кожне оповідання різні: від почуття захвату, святкової згоди, до сліз і глибоких переживань. Оскільки стиль творів саме такий, завдяки якому я маю змогу відчувати, співчувати і перейматися думками її героїв» [55]. Вона доходить висновку, що соціологічні дослідження літератури промовисто засвідчують про зв'язки літератури і суспільства і дають інформацію про стан суспільства. «Обмаль опублікованих англійською мовою творів свідчить про боротьбу маорі за виживання у світі, де соціальна структура й суспільні інститути маорі загинули під тягарем суспільства пакеха, і де маорійські культурні цінності постійно під загрозою» [55].

Те, що творчість маорі викликає великий інтерес, засвідчує і вихід у світ «Книги новозеландської поезії» [56], де вперше була представлена поезія маорі рідною мовою поряд з англійськими творами новозеландських поетів. Водночас це видання зробило очевидними упущення видавців та редакторів стосовно поезії маорі. Вона повинна була бути зрозумілою в контексті віковичної усної традиції, яка відзначається поглядом на світ, зовсім відмінним від пакеха. Так, деякі «вата» (пісенна поезія), що увійшли до цієї збірки, священні для нащадків автора, все ще співаються нині, отже, не повинні входити до збірки такого роду. Потрібен не тільки дозвіл автора, а й згода общини для того, щоб включати ці пісні до збірки. Далі, до збірки не увійшли всі типи маорійської усної пісенної творчості.

У розвитку маорійської літератури третій період починається десь орієнтовно з 1990-х рр. і триває до сьогодні. Він відрізняється від попередніх періодів тим, що увага до маорійської літератури, так само як і до маорійської культури в цілому, зростає в новозеландському суспільстві. Виходять у світ чимало ілюстрованих книжок про культуру маорі, в яких, зокрема, представлений критичний погляд на сучасне маорійське мистецтво, який проковує думку читача. Соціально-політичні та культурні процеси в цей період характеризуються поступовим збільшенням уваги держави до літератури і культури маорі, до посилення ролі маорі у державних справах, хоча і дещо демонстративної. Так, у парламенті країни одне місце було зарезервоване за маорі. У 1996 р. у виборчий процес були введені змішані пропорційні вибори, і таким чином в результаті виборів до Парламенту Нової Зеландії увійшло вже 14 депутатів-маорійців, з них 3 потрапили до Кабінету міністрів правлячої Новозеландської Першої партії (The New Zealand First Party), а член парламенту – маорі Вінстон Пітерс – став заступником Прем'єр-міністра Нової Зеландії. Письменник Віті Ігімаера в ці часи посідав поважні пости у Посольстві Нової Зеландії в Австралії.

Письменники-маорі старого покоління Віті Ігімаера (зокрема його книжки «Сон навстоячки», (1985 р., перевидана 2017 р.), «Булібаши» (1994 р.)) [57], Кері Г'юм, Патриція Грейс, Алан Дафф, Елізабет Нокс, Білл Манхаер продовжують торувати шлях до широкого читача. Разом із тим виростають нові обдаровані маорійські літератори. Передусім це поет Роберт Салліван, «чиї твори привернули до себе найбільшу увагу на зламі ХХ і ХХІ ст. Набуває розвитку драматичний жанр. П'єси пишуться англійською

мовою із вкрапленням маорійських слів та ідіом. Тут можна відзначити творчість драматурга-маорі Гоуна Кука. Він написав тринадцять п'єс, які поставлені не тільки в Новій Зеландії, але й в Канаді, Великій Британії, Південній Африці, Новій Каледонії. Його найкращі п'єси: «*Hga Tangata Toa*» («*Народ воїнів*», 1997 р.), яку назвали шедевром новозеландської драматургії, та «*Waiora*» («*Здоров'я*», 1997 р.). Три п'єси Рівії Браун, в якій тече кров маорі, «*Irirangi Bay*», «*Taku Mangai*», «*Whatungarongaro*», набрали широкої популярності і були видані 1999 р. [58].

За цей час виростили нові покоління маорійців, частина з яких мала змогу здобути вищу освіту, опанувати різні науки, у тому числі історію, етнографію, лінгвістику, філологію. В цілому все це позитивно вплинуло на розвиток як літератури маорі (адже до неї прийшли нові автори, які пишуть і англійською мовою, і мовою маорі), так і на розвиток історії та теорії літератури, літературної критики маорі.

Новозеландська дослідниця літератури маорі Мікаела Моура-Кокоглу (маорійка за походженням) в своїй книзі «Наративи корінних модерностей у транскультурних вимірах в сучасній літературі маорі» [59] аналізує ту «спокійну гордість», з якою нація маорі веде боротьбу за егалітаризм, утверджуючи свої права у демографічному, інституціональному та культурному вимірах, в яких пакеха та інші меншини з Європи, Азії та Полінезії намагаються закріпити своє домінування, що призводить до нерівності, яку не часто визнають.

Сучасна дійсність першої декади XXI-го ст. відтворена в літературі маорі не тільки в дуальностях *білий/коричневий*, *колонізатор/колонізований* або *модерний/традиційний*. Література набагато ширша й виходить за ці межі. Необхідно, щоб і надалі літературу маорі виводили за ці кордони, оскільки в ній йдеться про комплексний складний взаємозв'язок між тубільною культурою, глобалізацією і сучасністю. У цьому дослідженні представлена транскультурна методологія для аналізу «змішання» і трансгресії культурних кордонів. Погляд з точки зору сучасності дає змогу розглядати маорійську літературу і як таку, що набула свіжості і транскультурної якості, надаючи можливість почути голоси нових і старих форм тубільності, племінної общини та маорітанги (марітанга – культура маорі в зальному сенсі – *примітка О.Зернецької*), які генерують модерні тренди, що сприяють гомогенізації культурних відмінностей. У такий спосіб література маорі стає водночас маркером глобалізаційних процесів радикальної модерності та медіумом для перемовин та артикуляції таких структурних трансформацій в маорітанзі [59].

На початку XXI-го ст. з'являється цікава монографія австралійки І. Р. Кнудсен «Коло і спіраль: Вивчення літератури австралійських аборигенів та літератури маорі Нової Зеландії» [60], в якій авторка вдається до транскультурного аналізу цих літератур, відзначаючи що і коло, і хрест – це символічні метафори для подорожі у аборигенів та маорі. «Вона, подорож, ніколи не закінчується, це подорож відкриттів. Вона сама по собі, за уявленням тубільців дає почуття орієнтації, – найбільш важливий акт

культурного одужання» [60]. Праця присвячена переломним рокам у цих літературах – середині 1980-х – початку 1990-х рр., в яких постколоніальна теорія намагалася «визначити кордони» творчості тубільних письменників в той час, коли вони намагалися знаходити інші позиції; більш споріднені з їх творчими відчуттями й прагненнями.

В Україні дуже мало праць присвячено історії Нової Зеландії. Тим часом ця країна Тихоокеанського регіону відігравала і відіграє чималу роль у розвитку світових політичних, економічних і культурних процесів. Її досвід може бути корисним як для України, так і для багатьох інших країн. Зокрема цікавим видається розвиток видавничої справи у Новій Зеландії та його модифікації на початку ХХІ ст. Саме у цій сфері проявилася надзвичайна толерантність держави до корінного населення маорі. Свідченням цього є Hula Publishers – незалежне видавництво, яким володіють маорі. Вони випускають інноваційні та надихаючі книжки з 1991 р. «Мета наша є простою і безкомпромісною – ми поширюємо історії, які відгукуються у душах нашого народу, зберігають наш досвід і показують цінність нашої культури і мови» [61], – пишуть про свою місію видавці Hula Publishers. Воно засновано 1991 р. й видає тільки твори маорійців. Штат працівників складають теж маорі. Вони вбачають своє зобов'язання у тому, щоби розповісти своєму народу та іншим цивілізаціям про неповторний світ маорі. Саме тому видають книжки мовою маорі і англійською, в разі потреби – перекладають твори з однієї мови на іншу. Вражає різноманіття їх продукції: тут нон-фікшн, фікшн, альбоми, книжки для дітей та юнацтва, підручники. Серед авторів, яких друкує видавництво, відомі постаті: В. Гереака, К. М. Леніган, Дж. Коул, Г. Матаіра (фікшн), М. Рівай-Коуч, Г.М. Мід, В. Тауваї, Р. Матамуа (нон-фікшн) і багато інших.

Взагалі ж історія розвитку професійної видавничої справи у Новій Зеландії починається із кінця ХІХ ст. Першим з професійних видавництв, яке тут вкоренилося, було американське Harper Brothers Company (штаб-квартира у Чикаго), яке спільно з шотландським видавництвом William Collins із Глазго відкрило 1888-го р. свій дочірній підрозділ в Окленді під назвою William Collins. Це заокеанське видавництво прийшло у Нову Зеландію, шукаючи тут новий перспективний ринок, оскільки в країні була потрібна велика кількість шкільних підручників. Справи у цього видавництва пішли добре: 1889-го р. тираж перших семи назв підручників становив 91 тис. примірників, що означало по одному підручнику на кожного школяра Нової Зеландії. Бум продовжувався. 1908 р. компанія побудувала восьмиповерховий будинок видавництва, який був на той час найвищою будівлею в Окленді. 1924 р. продажі підручників зросли на 60%.

До підручників William Collins додало видання романів і книжок про новозеландське мистецтво. Після Другої світової війни видавництво почало публікувати національні новозеландські твори. Серед них «Ківі-сага: мемуари новозеландського артилериста» М. Арена, «Партизан» Дж. Каффіна. В 1960-х рр. з друку виходять справжні перлини видавництва: «Так далеко,

як тільки може дістатися людина: Нова Зеландія капітана Кука» Ш. Меддок, «Птахи нової Зеландії», художні альбоми А. Блека і Р. Гемана, що видаються й до сьогодні. 1987 р. видавництво Harper & Row (раніше – Harper Brothers Co.) придбала News Corporation, що належить глобальному медіамагнату Р. Мердоку. А 1990 р. він купив видавництво William Collins & Sons і об'єднав їх в єдину найбільшу в світі глобальну компанію під назвою HarperCollins Publishers. Тепер вона видає книжки в усіх сегментах книжкового ринку у Новій Зеландії. Її гаслом є «представлення різноманітних культур і поглядів народів світу» [62].

За нею йдуть ще кілька крупних зарубіжних компаній та новозеландських видавництв, а також 150 національних видавництв, які прийшли у цю сферу наприкінці ХХ-го ст. і, особливо, – на початку ХХІ ст., – і об'єдналися в Асоціацію незалежних видавців. Такий бум у видавничій індустрії у невеликій країні є відмінною рисою новозеландського книжкового ринку. У світі наявна протилежна тенденція. Це свідчення дбайливої політики у галузі культури і сприятливого бізнес-клімату країни.

Найбільше видавництво у Новій Зеландії – це компанія Allen & Unwin. Заснована 1914 р. на Британських островах, вона прийшла на Зелені острови наприкінці ХХ-го ст. як дочірнє підприємство, стала дистриб'ютором своїх книжок, а також увійшла в партнерські стосунки з зарубіжними компаніями – Bloomsbury та Orion Publishing House. Її можна категоризувати як транснаціональну видавничу компанію (ТНБК), яка публікує біля 250 нових назв книжок на рік [63, р. 8]. Вона видає книжки іноземних і новозеландських авторів, просуваючи їх на світовий ринок.

Ще однією ТНБК є Penguin Books New Zealand, яка була добре відома перед тим, як вкорінилася у Новій Зеландії. Її інтереси тут: історична література, мемуари, фікшн і нон-фікшн [64]. Четверта ТНБК у Новій Зеландії – Hachette New Zealand, дочірнє підприємство видавництва Hachette Books (Нью-Йорк) з відділеннями у Британії і Австралії. На Зелених островах видавництво оперує в Окленді. Воно видає літературу для дітей і підлітків. Це такі дитячі бестселери, як «Історії для малечі» Б. Брукса, «Лев на галявині» М. Магі та книжки для малят Дж. Шварца [65].

З кінця ХХ-го ст. у Новій Зеландії з'являються свої незалежні видавництва. Вони різні і за обсягами виробництва, і за видавничими стратегіями. Так, Bateman Publishing є однією з найбільших видавничих компаній Нової Зеландії, створеною 30 років тому письменником Д. Бейтменом. Компанія видає як книжки місцевих авторів, так і відомих авторів з-за кордону. За три десятиліття Bateman Publishing опублікувало більше, ніж триста найменувань видань художньої літератури, історичних хронік, біографій [66]. Понад 40 років існує сімейний видавничий бізнес, яким управляють Мері Еган та її доньки Анна і Софія. Вони створили Mary Egan Publishing з метою допомоги місцевим письменникам, аби збагачувалася новозеландська культура [67].

«Незалежне, інноваційне і повністю в руках Нової Зеландії видавництво Awa Press було засновано 2003 р.» [68]. В основі його назви –

слово «awa», що мовою маорі означає «річка». Засновники дали йому таку назву, бажаючи, щоби книжки, які вони випускатимуть, річкою текли до своїх читачів, збагачуючи їх інтелектуально і культурно. Їх мета – у публікації нон-фікшн сучасних письменників Нової Зеландії та закордонних авторів. Впродовж 20-ти років плани видавців розширилися: вони друкують всі жанрові різновиди книжок «від літературних творів до довідників про садівництво; від текстів про мистецтво, кіно до мемуарів; від історичних до філософських видань; від наукових до політичних творів» Схожими є творчі пошуки власників Potton & Burton – видавництва, відкритого у Нелсоні 1987 р. К. Бертоном, що видає книжки про природу країни, про здоров'я і самодопомогу. Тепер воно випустило бестселер, серед яких «Герберт і сміливий морський пес» Р. Белтона з накладом 40 тис. екземплярів [69]. Причаровують оформлені з високою художністю книжки для дітей «Пташка мрій» Е. Беленса, «Бушлайн» Р. Бертона, «Ракіура. Дикі пейзажі острова Стюарта» фотомитця Б. Брауна.

Важливу роль у розвитку науки і культури Нової Зеландії відіграють університетські видавництва: Auckland University Press [70], Canterbury University Press [71], Massey University Press [72], Otago University Press [73], Victoria University Press (видавництво змінило назву на маорійське Herenga Waka Press) [74]. Вони публікують наукові книжки і журнали. Останні часто у електронному вигляді. А також поезію, прозу та історичні дослідження. Вони ж оцифрували безпрецедентне 50-титомне видання «Офіційна історія Другої світової війни і Нова Зеландія 1939-1945» [75].

Висновки. Новозеландська культура і література пройшли великий шлях від періоду перших колоніальних поетичних творів і романів, створених на догоду британської та американської публіки та відбиваючи їх смаки, до становлення і розквіту національної літератури на початку ХХ ст. у особі Кетрін Менсфілд, розвитку національної поезії, а також згодом – до виникнення жанрів національного оповідання, поезії та роману, які стали відомими за її межами. Пізніше розвивається жанр драми й також знаходить визнання не тільки на батьківщині, але й у Британії, США та інших англomовних країнах. Проходить процес становлення й розвитку новозеландська література для дітей та юнацтва. Вона теж знайома в світі: представники видавництв такого жанру літератур беруть участь у європейських книжкових виставках та отримують нагороди. Це велике культурне визнання новозеландської літератури.

Також можна зробити висновки, що культура і література корінного народу Нової Зеландії маорі протягом досліджуваного періоду пройшла три періоди, долаючи расові, соціальні, гендерні перепони, досягла свого розвитку, органічно поєднуючи в собі й твори англійською мовою, й твори мовою маорі, а також такі твори маорі англійською мовою, де широко вживаються слова та ідіоми мовою маорі.

Поступово в культурі та літературі маорі паралельно з усною традицією, десь із середини ХХ ст. розвивається писемна література маорі. Спочатку це жанр поезії, потім – короткого оповідання, начерка, новели,

згодом – роману, а на початку ХХІ ст. – драми. Жанрове розмаїття певною мірою засвідчує про її повноцінне становлення.

Література маорі збагатила новозеландську літературу, стала її невід’ємною частиною і набула певної популярності у світі завдяки таким талановитим прозаїкам, поетам, драматургам, як Віті Ігімаера, Гоне Туваре, Патриція Грейс, Роберт Салліван, Гоун Кук. Це дає надію на її подальший розвиток і важливий внесок у скарбницю культури маорі, Нової Зеландії та за кордоном у майбутньому.

Ми доходимо висновку, що розвиток видавничої справи у Новій Зеландії на початку ХХІ ст. має вибуховий характер, про що свідчить різке збільшення саме національних видавництв, які здебільшого друкують авторів своєї країни, зокрема маорі, що сприяє культурному розвитку суспільства, дає змогу художнього вираження місцевим авторам, розширює публічну дипломатію цієї держави Океанії у глобалізованому світі. Не останнє місце займає і жага новозеландців до пізнання, освоєння світу (великого і малого), намагання осмислити себе в цьому світі, утвердити свою національну ідентичність.

Використані джерела і література:

1. Earle A. A Narrative of a Nine Months Residtnce in New Zealand in 1827: Together with a Journal of Residence. *Tristan D’Acunha, an Island situated between South America and the Cape of Good Hope*. London: Longman, Rees, Orme, Brown, Green & Longman, 1832. 371 p.
2. Smith, Bernard. Earle Augustus (1793-1838). *Australian Dictionary of Biography* / National Centre of Biography. Australian National University. URL: <http://adb.anu.edu.au>
3. Cherry Hankin. Barker, Mary Anne. *Dictionary of New Zealand Biography*, first published in 1990, updated January, 2012 // Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand. URL: <https://teara.govt.nz/en/biographies/1b5/barker-mary-anne/sources>
4. Barker, M.A. Station life in New Zealand. London, 1870. 277 p.
5. Barker, M.A. Station Amusements in New Zealand. London, 1873. 278 p.
6. Long Moira M. Angas, George French. *Dictionary of New Zealand Biography*, first published in 1990 // Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand. URL: <https://teara.govt.nz/en/biographies/1a7/angas-george-french>
7. Angas, G.F. *Savage Life and Scenes of New Zealand*. 2 vols. London, 1847.
8. Bell L. *Maori in European Art*. Wellington, 1980. 138 p.
9. Jones P., Platts U. *Nineteenth century New Zealand artists*. Christchurch, N.Z.: Avon Fine Prints, 1980. 272 p.
10. *Illustrating the Antipodes: George French Angas in Australia & New Zealand 1844–1845*. Canberra: National Library of Australia, 2021. 380 p.
11. Galbreath, R. Buller, Walter Lawry – Biography. *Dictionary of New Zealand Biography* / Ministry for Culture and Heritage.
12. Frederick Edward Maning. *Pakeha Maori. Gutenberg ebook*, originally published 1863. 100 p.
13. Trevor Bentley *Pakeha Maori: The Extraordinary story of the Europeans who Lived as Maori in Early New Zealand*. Penguin Books, 1999. 270 p.
14. Alfred Domett – prime minister of New Zealand // *Britanica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Domett/additional-info#history>

15. William Pember Reeves // Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/William-Pember-Reeves>
16. Mansfield K. In a German Pension and other Stories. London: Stephen Swift & Co Ltd, 1911. 251 p.
17. Mansfield K. Bliss and Other Stories. London, 1920. 176 p.
18. Mansfield K. The Garden Party and other Stories. London, 1922.
19. Robinson & Wattie. The Oxford Companion to New Zealand Literature. Oxford University Press, 1998. 608 p.
20. Yska, Redmer. A Strange Beautiful Excitement: Katherine Mansfield's Wellington 1888-1903. Dunedin: Otago University Press, 2017. 296 p.
21. King M. Frank Sargeson. Auckland, 1995. 478 p.
22. McEldowney R.D. Frank Sargeson in his time. Dunedin, 1976. 72 p.
23. Rhodes H.W. Frank Sargeson. Auckland, 1982.
24. An Affair of the Heart: A Celebration of Frank Sargeson's Centenary / Ed. By Lay G. and Stratford S. Auckland, 2003. 234 p.
25. Newton J. Poetry – the Saxton poets // Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand. URL: <http://www.TeAra.govt.nz/poetry/page-4>
26. Newton J. Poetry – Allen Curnow and literary nationalism // Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand. URL: <https://www.TeAra.govt.nz/en/poetry/page-3>
27. Allen Curnow. Biography. *New Zealand history*. URL: <https://www.nzhistory.govt.nz/people/allen-curnow>
28. Curnow A. A Whim Whom's New Zealand: the best of Whim Whom, 1936 -1988 / Ed. by T. Sturm. Auckland, 2005.
29. Gee, M. The Big Season. London: Hutchinson.1962.
30. Gee, M. A Special Flower. London: Hutchinson.1962.
31. Gee, M. In My Father's Den. Faber, 1979. 175 p.
32. Gee, M. Plumb. London: Faber and Faber, 1978. 272 p.
33. Gee, M. Games of Choice. London: Faber and Faber, 1976.
34. Gee, M. Meg. London: Faber, 1982. 251 p.
35. Gee, M. Under the Mountain. London: Faber, 1979.
36. Stead C.K. New Zealand Literature // Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/New-Zealand-literature>
37. Crane, Ralph J. Tickling History: Maurice Shadbolt and the New Zealand Wars. *JNZL: Journal of New Zealand Literature*. 1991. № 9. P. 59-70. URL: <https://www.jstor.org/stable/20112195>
38. Crane, Ralph J. Windows Into History: «Mediocre Heroes» in Maurice Shadbolt's New Zealand Wars Trilogy. *Ending the Silences: Critical Essays on the Works of Maurice Shadbolt*. Auckland: Hodder Moa Beckett, 1995.
39. Lawrence, Jones. Out of the Rut and into the Swamp: The Paradoxical Progress of Maurice Shadbolt. *Ending the Silences: Critical Essays on the Works of Maurice Shadbolt* /edited by Ralph J. Crane. Auckland: Hodder Moa Beckett, 1995. P. 1-37.
40. Arvidson, Ken. The Waikato Chapters of Season of the Jew: Some Annotations. *Ending the Silences: Critical Essays on the Works of Maurice Shadbolt* /edited by Ralph J. Crane. Auckland: Hodder Moa Beckett, 1995. P. 38-46.
41. Belich, James. The New Zealand Wars and the Victorian Interpretation of Racial Conflict, 2nd Edition. Auckland: Penguin, 1988. 400 p.
42. Sylvia Ashton Warner. URL: <https://www.read-nz.org/writers-files/ashton-warner-sylvia>.
43. Bill Pearson. Biography. URL: <https://www.read-nz.org/writers-files/writer/pearson-bill>.
44. Зернецька О.В. Духовна деколонізація: література маорі. Слово і час. 1992. № 4. С. 65-68.

45. O'Malley, V. *The Great War for New Zealand: Waikato 1800-2000*. Wellington: Bridget Williams Books, 2016. 1272 p.
46. Keown, M. *Pacific Islands Writing: The Postcolonial Literatures of Aotearoa/New Zealand and Oceania*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 192 p.
47. Tuware H. *No Ordinary Sun*. Auckland, 1974.
48. Ihimaera, Witi. *The Matriarch*. 2nd Edition. Auckland: Penguin, 2009. 512 p.
49. Ihimaera, Witi. *Sleeps Standing: Moetu*. Auckland: Vintage, 2017. 220 p.
50. Perris, S. Witi Ihimaera and the Dread Goddess. *JNZL: Journal of New Zealand Literature*. 2015. № 33. P. 85-109. URL: <<http://www.jstor.org/stable/43303619/>>
51. Waivers L. *Changing Directions. The Short Story in New Zealand. Meanjin*. 1985. № 3. P. 355-356.
52. Грейс П. Гострий язык. *Всесвіт*. 1983. № 11. С. 94-97.
53. Evans M. The Politics of Maori Literature in New Zealand. *Meanjin*. 1985. № 3. P. 358-363.
54. Simms N. Maori Literature in English: An Introduction. *World Literature. Today*. 1978. № 52.
55. Kaa K. Patricia Grace: Aspects and Stories in «Waikiki» and «The Dream Sleepers». *Spiral*. № 5. 1982.
56. *The Penguin Anthology of New Zealand Verse*. Wellington: Penguin Press, 1984. 186 p.
57. The Realm of New Zealand Masterpiece. *Scoop News co. n.z.* 1994. 12 December.
58. Brown, Riwia. *Irirangi Bay. Ta Matou Mangai – three plays of the 1990s: Irirangi Bay, Taku Mangai, Whatungarongaro / edited by Hone Kouka*. Wellington: Victoria University Press, 1999.
59. Moura-Kokoglu, M. Narrating Indigenous Modernity is Transcultural Dimension in Contemporary Maori Literature. Amsterdam; a New York; Rodopi, 2011. 242 p.
60. Knudsen E.R. *The Circle & the Spiral: A Study of Australian Aboriginal and New Zealand Māori Literature*. Boston: Leiden, 2004. 356 p.
61. Hula Publishers. URL: <https://huia.co.nz/collections/shop-all/non-fiction>
62. HarperCollins Publishers New Zealand. URL: <https://www.harpercollins.co.nz/about-us/j>
63. Mumby F. A., Stallybrass F. H. *From Swan Sonnenschein to George Allen & Unwin Ltd*. London: Allen & Unwin, 1955. 100 p.
64. Penguin Books New Zealand. URL: <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=3.+Penguin+Books+New+Zealand&ie=UTF-8&oe=UTF-8&bshw=bshwcqp/1>
65. Hachette Aotearoa New Zealand. URL: <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=Hachette+New+Zealand&ie=UTF-8&oe=UTF-8&bshw=bshwcqp/1>
66. Bateman Publishing. URL: <https://www.batemanpublishing.co.nz>
67. Mary Egan Publishing. URL: <http://www.maryegan.co.nz>
68. About Awa Press. URL: <https://awapress.com/about-awa-press/>
69. Potton & Burton. URL: <https://www.pottonandburton.co.nz/product/rakiura/>
70. Auckland University Press. URL: <https://aucklanduniversitypress.co.nz>
71. Canterbury University Press. URL: <https://www.canterbury.ac.nz/engage/cup>
72. Massey University Press. URL: <https://www.masseypress.ac.nz>
73. Otago University Press. URL: <https://www.otago.ac.nz/press/index.html>
74. Te Herenga Waka Press. URL: <https://teherengawakapress.co.nz>
75. *The Official History of New Zealand in the Second World War / New Zealand. Department of Internal Affairs. War History Branch*. Wellington: Government Press, 1949. URL: <https://catalogue.nla.gov.au/Search/Home?lookfor=author:%22New%20Zealand.%20Department%20of%20Internal%20Affairs.%20War%20History%20Branch%22&iknowwhatimean=1>

РОЗДІЛ II. ДОСВІД АВСТРАЛІЇ ДЛЯ ОКЕАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

УДК 94 : 330.34 (94+966) «XXI»

Бондарець М. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОЇ БАЗИ АВСТРАЛІЇ І ОКЕАНІЇ НА ПОЧАТКУ XXI ст.

У статті розглянуто наявний ресурсний потенціал Австралії та Океанії на початку XXI-го ст., якій є основою для розвитку економік регіону. Проведено порівняльний аналіз географічного положення країн Океанії та його впливу на розвиток галузей промисловості та сільського господарства. Зроблено висновок щодо нерівномірності економічного розвитку країн регіону, заснованої на історичному розвитку та природних ресурсах.

Ключові слова: Австралія, Океанія, ресурсна база, економічний розвиток, галузі господарства.

Maryna Bondarets. Features of the development of the resource base of the economy of Australia and Oceania at the beginning of the XXI century. The article examines the existing resource potential of Australia and Oceania at the beginning of the XXIst century, which is the basis for the development of the economies of the region. A comparative analysis of the geographical position of the countries of Oceania and its influence on the development of industries and agriculture was carried out. A conclusion was made regarding the uneven economic development of the countries of the region, based on historical development and natural resources.

Keywords: Australia, Oceania, resource base, economic development, economic sectors.

Цікавим для дослідження, на наш погляд, є розгляд та порівняння ресурсної бази Австралії та Океанії, що безпосередньо впливає на розвиток економіки країн регіону на початку XXI-го ст.

Океанія – це група островів південно-західної й центральної частини Тихого океану, на яких розташовані 13 держав. Найбільші з них – Папуа-Нова Гвінея та Нова Зеландія. Вона також включає Австралію, найменший континент за загальною площею суші. Більша частина Океанії знаходиться у Тихому океані, величезному водному просторі, який перевищує всі континентальні суші та острови Землі, разом узяті. Назва «Океанія» слушно встановлює Тихий океан як визначальну характеристику континенту. Багато островів і сьогодні залишаються володіннями США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії.

Віддаленість від Європи у зв'язку з розвитком транспортних послуг та інформаційних технологій не є вирішальним чинником їхнього географічного положення. Позитивний вплив на розвиток країн чинить відносна близькість до країн Південно-Східної Азії. Останнім часом зростає туристичне, комунікаційне та стратегічне значення Океанії.

Австралія та Нова Зеландія, як і деякі острови Океанії, входять до Британської Співдружності, главою цих держав є король Великої Британії, представлений генерал-губернаторами, які призначаються за згодою урядів країн [1].

Природні ресурси Океанії, які визначають розвиток економіки, найкраще розглядати у зв'язку з групами її островів. Континентальні острови Австралії, Нової Зеландії та Папуа-Нової Гвінеї мають економіку, засновану на природних ресурсах, тоді як інші тихоокеанські острови більше покладаються на свої природні ресурси для існування, ніж на економічний розвиток.

В Австралії та Океанії загальна площа острова, широта, троянда вітрів і географічна ізоляція визначають їхній клімат. Континентальні острови Австралії, Нової Зеландії та, меншою мірою, Папуа-Нова Гвінея відрізняються різноманітністю клімату та виробництвом сільськогосподарської продукції. Більшість островів мають тропічний клімат і невелике різноманіття сільськогосподарських культур.

Австралія має найрізноманітніший клімат на континенті через її великі розміри та розташування на тропіку Козерога, який проходить посередині країни. Північне узбережжя Австралії тропічне. Ця територія використовується в основному для виробництва молока і молочних продуктів та яловичини. Південний регіон країни має середземноморський клімат. У цьому регіоні вирощують переважно пшеницю – головну експортну культуру та інші зернові, олійні та бобові культури, цукрову тростину, тютюн. У країні розвинуте плідництво (ананаси, банани, цитрусові) і виноградарство, що сприяє розвитку виноробства. Внутрішня частина Австралії є в основному пустелею, що помірно оточена луками. Розведення овець поширене в пасовищах, які обрамляють східну та західну межі пустелі. Здавна Австралія є найбільшим у світі експортером вовни [2].

У сільському господарстві Австралії та Нової Зеландії переважає велике землеволодіння. Ця галузь економіки відрізняється високою інтенсивністю та механізацією і має експортне значення. У структурі цієї галузі господарства провідна роль належить тваринництву. Австралія та Нова Зеландія займають відповідно перше та третє місце у світі за поголів'ям овець, розвинуте скотарство та свинарство. Землеробство в Новій Зеландії має споживчий напрям, тут вирощують пшеницю, ячмінь, овес, займаються плідництвом та овочівництвом.

Сільське господарство споживчого напрямку також є головною галуззю господарства країн Океанії, де вирощують кокосові пальми, коренеплоди (ямс, таро, маніок), хлібне дерево, цукрову тростину, овочі й фрукти. Розводять велику рогату худобу, кіз і свиней [1].

Ізольованість Нової Зеландії від інших континентів і вплив холодних західних вітрів і океанських течій сприяють набагато м'якшому клімату, ніж в Австралії. Цей клімат підходить для випасу худоби та скотарства, включаючи велику рогату худобу, молочну худобу, домашніх оленів і, що найважливіше, овець. У Новій Зеландії кількість овець перевищує кількість

людей приблизно у 12 разів. Країна є найбільшим у світі виробником і експортером кросбредної вовни, яка є більш грубою, ніж звичайна вовна, тому що стрижена з м'ясної породи овець з довгою вовною. Як і Австралія, Нова Зеландія є важливим виробником вина. Виноград вирощують на північній частині Північного острова та у Південно-центральної частині Південного острова.

Папуа-Нова Гвінея розташована в теплому екваторіальному регіоні. Майже вся країна має тропічний вологий клімат. Її основними комерційними сільськогосподарськими культурами є солодка картопля, цукрова тростина, копра (сушена кокосова м'якоть), кава, какао та каучук. Близько 85% населення займається натуральним сільським господарством, тобто вирощують достатньо їжі, щоб прогодувати себе та свої сім'ї. Це пояснюється тим, що Папуа-Нова Гвінея є аграрною країною, де багато людей живуть в ізольованих громадах, які мають доступ до родючих земель, але не до централізованих ринків.

Острови Тихого океану знаходяться у теплій екваторіальній смузі між тропіком Рака та тропіком Козерога. Основна сільськогосподарська продукція тропічних островів включає банани, кокос, каву (рослину, з коренів якої виготовляють традиційний напій) і цукрову тростину. Як і в Папуа-Новій Гвінеї, жителі тихоокеанських островів займаються переважно натуральним сільським господарством. Одними з небагатьох сільськогосподарських експортних товарів у регіоні є ваніль і кабачки з Тонга, таро з Самоа та цукрові продукти з Фіджі [2].

В історичному та економічному розвитку Австралії та Нової Зеландії чимало спільного з Канадою. У наш час це розвинуті індустріально-аграрні країни з високим рівнем життя населення. У структурі господарства провідну роль відіграє обробна промисловість, але у світовій торгівлі обидві країни мають аграрно-сировинну спеціалізацію.

Країни Океанії, крім Нової Зеландії, належать до групи країн, що розвиваються, їхня роль у світовій економіці незначна. Характер і структура господарства цих країн склалася під впливом ЕГП (економіко-географічного положення): розташування в екваторіальних і тропічних широтах та ізольоване існування. У багатьох країнах Океанії зберігається архаїчний родоплемінний лад [1].

В економіці країн регіону значну роль відіграють ТНК та іноземний капітал.

Континентальні острови Австралії, Нової Зеландії та Нової Гвінеї мають важливі родовища корисних копалин і металів. Австралія є найбільшим у світі виробником опала та найбільшим у світі експортером вугілля. Країна також є одним із провідних виробників залізної руди, нікелю, золота, урану, алмазів і цинку. Нова Зеландія є важливим виробником вугілля, срібла, залізної руди, вапняку та золота. Поклади корисних копалин Папуа-Нової Гвінеї забезпечують 72% її експортних надходжень, а компанії, що займаються видобутком корисних копалин, є одними із найбільших роботодавців країни. Основними експортними

товарами є мідь, золото та нафта. Води країни стали домом для першого у світі морського проєкту з видобутку корисних копалин. Використовуючи технологію, звичну для морського буріння нафти, канадська компанія, яка працює у Папуа Новій Гвінеї видобуває мідь, золото, свинець, срібло та цинк із родовищ на глибині понад мілью від поверхні океану [2].

Видобуток корисних копалин забезпечує економічну безпеку Папуа-Новій Гвінеї, але призводить до погіршення стану довкілля. Шахта Ок-Теді, наприклад, видобуває мідь, золото і срібло. Вона також виробляє 80 000 тонн порожніх порід і 120 000 тонн токсичних стоків, які стікають у систему річки Ок-Теді. Рибальство в річці Ок-Теді, а також сільськогосподарські ділянки біля берега річки були знищені. «Екологічна катастрофа Ок-Теді» призвела до судового позову проти гірничодобувних компаній тисячами жителів Папуа-Нової Гвінеї, які стверджували, що вплив шахти на навколишнє середовище зруйнував їхні засоби до існування. Одна громада, Yonggom, виграла 28,6 млн доларів від гірничодобувної компанії, тоді як інша – з корінним населенням, Ningetum, вимагала компенсацію у 4 млрд доларів [2].

Спочатку закриття шахти було заплановане приблизно на 2010 р., однак після завершення масштабних гірничодобувних досліджень, які привели до подальшого визначення ресурсу гори Фубілан, переробний завод OTML запросив дозвіл на продовження діяльності як виробника міді, золота та срібла до 2025 р. Згодом продовження роботи шахти було погоджено та підтримано громадами, які постраждали від її роботи.

Виявлення та визначення додаткових корисних копалин у межах Спеціальної гірничої оренди (SML) поблизу збагачувального заводу OTML було пріоритетом, причому ряд місць розвідки дало багатообіцяючі результати. OTML виявився здатним відповідати на виклики сьогодення та майбутнього. Він має вмотивовану робочу силу зі штатом, умовами та розміщенням світового рівня, які забезпечують високу продуктивність і результати для людей та економіки Папуа-Нової Гвінеї. Саме тому роботу шахти та збагачувального заводу було продовжено [3].

Більшість островів Тихого океану мають дуже обмежені мінеральні ресурси. Нова Каледонія містить близько 10% світових запасів нікелю та є п'ятим у світі виробником металу. Другим за величиною експортом Фіджі є золото (після цукрової тростини), а золотодобувна промисловість є основним роботодавцем у країні.

Ресурси нафти та природного газу в Австралії та Океанії відносно невеликі. Навколо Австралії та Нової Зеландії є деякі офшорні об'єкти, хоча обидві ці розвинені країни споживають більше нафти, ніж виробляють. Острівні країни в Австралії та Океанії змушені імпортувати майже всю свою нафту та газ, часто на великі відстані. Вартість нафти й газу дуже висока на тихоокеанських островах, що сповільнює процес її розробки [2].

Обробна промисловість Австралії представлена чорною металургією, машинобудуванням (автомобілебудування, виробництво верстатів, локомотивів, сільськогосподарських машин, суден), хімічною

(нафтопереробка, виробництво кислот, суперфосфату, синтетичного каучуку) та харчовою галузями.

Обробна промисловість Нової Зеландії базується на переробці продукції високорозвинутого сільського господарства. Домінують м'ясна, маслосироробна галузі. Розвинуте машинобудування (автоскладальні та авторемонтні підприємства), чорна та кольорова металургія, промисловість будівельних матеріалів. Особливе значення має промислове лісництво, на основі якого розвивається деревообробна та целюлозно-паперова промисловість. Проте обробна промисловість обох країн не забезпечує повністю потреби населення та господарства. Це обумовлює імпорт промислового обладнання, наукомістких виробів і споживчих товарів.

Гірничодобувна промисловість розвинута як в Австралії та Новій Зеландії, так і в деяких країнах Океанії. Австралія виділяється видобутком залізної руди (19% світового видобутку), титану (близько 44%), вісмуту (23%), країна займає 2-ге місце у світі за добуванням свинцю (17%). Значний видобуток кам'яного вугілля, бокситів, нікелю, цинку, марганцю, вольфраму, урану, золота, срібла, кухонної солі. У Новій Зеландії добувають титан, руди заліза, міді, свинцю, цинку, золото. Експортне значення має мінеральна сировина островів Океанії: мідь і золото з Папуа-Нової Гвінеї, нікель з Нової Каледонії, фосфорити (острови Науру та Туамоту) [1].

Основою енергетики Австралії та Нової Зеландії є кам'яне вугілля, хоча останнім часом зростає частка нафти та природного газу .

Лісове господарство, управління відтворенням дерев та іншої рослинності в лісах є важливою економічною діяльністю в Австралії та на континентальних островах Океанії. Загальна вартість лісової промисловості Австралії у 2008 р. становила 1,7 млрд доларів США. Її основною лісовою продукцією є пиломатеріали, деревні плити, папір і деревна тріска. Лісова промисловість Австралії виграла від розвитку плантацій дерев, які дають у 14 разів більше деревини з гектара, ніж місцеві ліси. Зараз плантації постачають більше двох третин заготовлених колод в Австралії. На цих плантаціях домінують такі швидкорослі дерева, як евкаліпт і сосна Монтерей [2].

Разом з тим, у той час, коли попит на деревину стрімко зростає, австралійські плантації занепадають. У 2023 р. національні плантації стали найменшими за останні 20 років. Уряд Австралії опублікував свіжі дані через Австралійське бюро економіки сільського господарства (ABARES). За даними ABARES, зменшення розміру плантацій пов'язане з постійним перетворенням плантацій листяних порід на інші види землекористування. При цьому загальна площа плантацій скоротилася на 28000 га до 1,716 млн га. У Новому Південному Вельсі розташовані плантації хвойних порід, які задовольняють попит Австралії на дерев'яний каркас. Тасманія має найбільшу частку плантацій листяних порід, постачаючи пиломатеріали до Малайзії, а деревину та волокна до Японії та Китаю. Нещодавнє придбання Фориико – найбільшої лісової плантації Тасманії та головного двигуна розвитку плантацій листяних порід – демонструє цінність плантаційних

активів Австралії для інституційних інвесторів [4]. У Новій Зеландії втілюється план трансформації лісового господарства та деревообробної промисловості, який передбачає необхідність розширення різноманітності виробничих лісів, виробів з деревини та диверсифікацію ринків. Лісопилні заводи, які спеціалізуються на використанні несоснових дерев, виробляють особливо цінні продукти та відіграють ключову роль у сільських громадах. Згідно плану, уряд має співпрацювати з цими невеликими деревообробними підприємствами, що сприятиме розвитку галузі в довгостроковій перспективі та зменшить залежність від соснових лісів для деяких продуктів.

Збільшення наземної обробки несоснових порід дерев матиме вирішальне значення для диверсифікації галузі. Це допоможе лісівникам мати стійкий попит на несоснові породи дерев, які вони вирощують. Це також дасть архітекторам, будівельникам і домовласникам більшу свободу у пропозиції своїх продуктів та послуг [5].

Лісообробна промисловість також важлива для економіки Папуа-Нової Гвінеї. У країні діє унікальна програма власності на ліси. Племінні кланові групи володіють близько 95% загальної території країни. Для проведення будь-яких операцій, пов'язаних з лісом, повинні відбуватися зустрічі між урядовими агенціями та групами кланів. Основними деревними породами країни, що ідуть на експорт, є евкالیпт, палісандр і сосна. На тихоокеанських островах ліси є важливою частиною місцевої економіки, але комерційне лісництво не є широко розповсюдженим.

Соломонові Острови – одна з небагатьох тихоокеанських острівних націй, які підтримують комерційне лісництво. На лісову галузь припадає приблизно 70% експорту країни. Але лісозаготівля є інтенсивною та нестабільною. Соломонові Острови втратили майже 21,5% свого лісового покриття між 1990 і 2005 рр. За оцінками експертів, лісообробна промисловість може повністю зникнути до кінця 2020-х рр., якщо ця країна не запровадить суворіший екологічний контроль лісової діяльності [2].

Промислове рибальство робить суттєвий внесок в економіку Австралії та Океанії. Близько 600 видів морських і прісноводних морепродуктів продаються в Австралії для місцевого та іноземного споживання. «Виловлені» морепродукти становлять близько двох третин від загального виробництва морепродуктів. Омари, перли, вушка та креветки складають 86% (на суму 1,3 млрд дол.) від загального експорту морепродуктів.

Основними експортними морепродуктами Нової Зеландії є мідії, омари, хокі (хек), кальмари та лосось. Нова Зеландія експортує близько 90% своїх морепродуктів до інших країн. Риболовля є основним джерелом економіки для маорі, аборигенів Нової Зеландії, які володіють приблизно 50% рибальської квоти країни.

Промислове рибальство Папуа-Нової Гвінеї займається виловом креветок, морських огірків, тунця, омарів, акул та іншої риби. У Папуа-Новій Гвінеї також розповсюджено різноманітне дрібномасштабне рибальство та рибальство для натурального використання, яке підтримує сільські громади.

Острови Тихого океану підтримують рибальство, яке є джерелом існування для багатьох місцевих жителів. Однак брак інфраструктури та інвестицій ускладнює широкомасштабний промисловий вилов риби. Як наслідок, рибна промисловість має низькі прибутки, хоча рибні ресурси достатні. Наприклад, острівні країни Тихого океану виловлюють тунця лише на 600 млн дол., тоді як іноземні країни, які ловлять рибу в тих же водах, виловлюють тунця на суму понад 2 млрд дол. [2].

Регіональні та міжнародні організації, такі як Агентство рибного господарства Форуму тихоокеанських островів, працюють над зміцненням рибної промисловості на тихоокеанських островах. Екологічні організації, у свою чергу, прагнуть, щоб рибна промисловість мала стійкий розвиток. Вони також бажають встановити обмеження або квоти на кількість риби, яку може виловити судно чи організація.

Основою експорту Австралії та Нової Зеландії є продукція гірничодобувної промисловості та сільського господарства. Австралія вивозить за кордон близько 50% продукції сільського господарства (вовна, м'ясо, молочні продукти, пшениця) та майже 75% продукції гірничодобувної промисловості (боксити, свинець, цинк, мідь, марганець, нікель, уран, алмази), що разом дорівнює 75% вартості експорту країни. Нова Зеландія, як було зазначено раніше, відома у світі як виробник вовни, м'яса, масла і сиру, експортер деревини та продукції її переробки.

Головні торгові партнери обох країн – Велика Британія, США, Японія. Все більшого значення набуває торгівля з країнами Східної та Південно-Східної Азії.

Країни, що розвиваються, експортують корисні копалини, деревину, копру, кокосову олію, какао-боби, тропічні фрукти, морепродукти, а імпортують – продукти харчування, промислові вироби. Їх головними торговельними партнерами є Австралія, Нова Зеландія, Японія, європейські країни тощо [1].

Австралія та Океанія є одним з найменш заселених регіонів світу. Середня густина населення в Австралії становить 2,2 осіб/км кв. Ці держави є країнами переселенського типу. Серед європейців тут переважають нащадки англійців. У Новій Зеландії вони складають 4/5 населення, тому країну іноді називають «Британією південних морів». Корінне населення Австралії, яке становить близько 160 тис. чол., живе на малоприсаєдбаних для сільськогосподарської діяльності землях у внутрішніх районах країни. Маорі – аборигени Нової Зеландії – становлять близько 12% населення. На островах Океанії переважає корінне населення – папуаси та полінезійці, окрім того, тут мешкають європейці, індіанці, малайці.

Розміщення населення у країнах відбувається нерівномірно. Більшість населення Австралії – до 4/5 – мешкає на південно-східному узбережжі, а майже 3/4 населення Нової Зеландії живе на Північному острові. У країнах Океанії кількість населення коливається від 3,7 млн осіб у Папуа-Новій Гвінеї до 600 осіб на Кокосових островах.

Австралія та Нова Зеландія є країнами з високим рівнем урбанізації, частка міських жителів становлять відповідно 85% та 87%. На островах Океанії мешкає переважно сільське населення [1].

Антропогенне (забудоване) середовище Австралії та Океанії поділено між великими континентальними островами та меншими високими та низькими островами. Міські райони Сіднея, Порт-Морсбі та Сува ілюструють різноманітність забудованого середовища в Австралії та Океанії.

Сідней в Австралії є найбільшим містом Австралії та Океанії, у якому проживає близько 4,5 млн чол. Сідней вважається одним із найзручніших для життя міст у світі та є другим найбагатшим містом з точки зору купівельної спроможності його мешканців (Цюріх, Швейцарія, є найбагатшим містом.) Сідней є домом для більш ніж половини провідних компаній Австралії, штаб-квартир 90 банків і регіональних штаб-квартир і приблизно 500 транснаціональних корпорацій. Він також є міжнародним центром культури, мистецтва, освіти, туризму та спорту. Місто відрізняється культурним різноманіттям. Окрім корінних австралійців та європейських іммігрантів, своїм домом Сідней вважають австралійці індійського, японського, в'єтнамського та ліванського походження. Сідней приймав багато міжнародних змагань, таких, як літні Олімпійські ігри 2000 р. та чемпіонат світу з регбі 2003 р.

Однією з найвідоміших будівель у світі є Сіднейський оперний театр, який виходить на Тихий океан у гавані Сіднея. Визначальною характеристикою будівлі є серія великих білих трикутних «раковин», які символізують велику кількість вітрильників у регіоні. Щороку цей центр сценічного мистецтва відвідує понад 8 млн чол. У 2007 р. він був визнаний об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2].

Порт-Морсбі є столицею та найбільшим містом Папуа-Нової Гвінеї з населенням понад 300 000 осіб. Місто відображає більш сільську та бідну структуру країни. Порт-Морсбі розкинувся вздовж прибережних бухт і схилів, пагорбів і оточений плантаціями та молочними фермами. Це головний судновий термінал країни, який підтримує роботу лісопильних заводів, обробку тютюну та виробництво ремісничих виробів і бетону. Порт-Морсбі незмінно вважається однією з найменш придатних для життя столиць у світі. Як і багато інших міст у країнах, що розвиваються, Порт-Морсбі має нерозвинену інфраструктуру, погані державні служби, а також високий рівень згвалтувань, пограбувань і вбивств. Слабка економіка, відсутність робочих місць і неефективне місцеве врядування залишили великі райони міста під контролем банд, відомих як raskols.

Сува, Фіджі, є найбільшою міською територією островів Тихого океану з населенням близько 326 000 осіб, що становить понад третину населення країни. Сува розвивалася як центр острівних регіонів Меланезії, Мікронезії та Полінезії. У Сува розташовані тихоокеанські штаб-квартири багатьох банків і фінансових установ. Місто є головним кампусом Університету Південної частини Тихого океану (USP), який має кампуси в 12 острівних країнах Тихого океану. USP є одним із двох міжнародних регіональних

університетів. (Університет Вест-Індії, який обслуговує 15 острівних країн у Карибському морі, є іншим.) USP є міжнародним центром викладання, досліджень і підготовки з усіх аспектів тихоокеанської культури, навколишнього середовища, економіки та суспільства [2].

Отже, як бачимо, Австралія, Нова Зеландія і країни Океанії мають різний рівень соціально-економічного розвитку, що обумовлено їх економічно-географічним положенням, наявністю корисних копалин та інших природних ресурсів, рівнем людського розвитку в історичному контексті.

Використані джерела і література:

1. Порівняльна характеристика Австралії та країн Океанії. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/000bzb-e5fc.doc.html>
2. National Geographic Travel: Australia and Oceania. URL: https://education.nationalgeographic.org/resource/oceania-resources/National_Library_of_Australia
3. OK TEDI MINING. URL: <https://oktedi.com/who-we-are/our-history/our-future/>
4. За даними ABARES, лісові плантації в Австралії досягли мінімуму за 20 років. Вісник лісової промисловості. URL: <https://bulletin.com.ua/avstraliya-i-okeaniya/za-danymy-abares-lisovi-plantacziyi-v-avstraliyi-dosyagly-minimumu-za-20-rokiv/>
5. Уряд Нової Зеландії розвиває деревообробну галузь. Вісник лісової промисловості. URL: <https://bulletin.com.ua/avstraliya-i-okeaniya/uryad-novoyi-zelandiyi-rozvyvaye-derevoobrobnu-galuz/>

УДК 94 : 327.5 (94 + 931) «XXI»

Пошедін О. І.

БЕЗПЕКОВІ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ І НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ НА ПОЧАТКУ XXI ст.: СПІЛЬНІ РИСИ ТА ВІДМІННОСТІ

У статті здійснено порівняння безпекових політик Австралії і Нової Зеландії на предмет виявлення їх спільних рис і відмінностей. За основу порівняння цих політик взято Білі книги з питань оборони Австралії і Нової Зеландії 2016 р.

Зроблено висновок про те, що обидві держави підтримують глобальний порядок, заснований на правилах. Водночас Нова Зеландія більшу увагу акцентує на загрозах, які існують в Азії та у південній частині Тихого океану. Австралія і Нова Зеландія є союзниками по договору АНЗЮС, але набагато важливішим військовим партнером Австралії є США. Австралія розглядає присутність збройних сил Сполучених Штатів в Індо-Тихоокеанському регіоні як вирішальний фактор забезпеченні безпеки в регіоні. Альянс Нової Зеландії та США був серйозно підірваний, коли у 1984 р. Нова Зеландія оголосила свою країну без'ядерною зоною і заборонила американським атомним підводним човнам відвідувати свої порти, а США призупинили виконання договірних зобов'язань щодо Нової Зеландії у межах Договору АНЗЮС. За цих обставин Австралія є найважливішим безпековим партнером Нової Зеландії.

Ключові слова: Австралія, Нова Зеландія, безпекова політика, Сполучені Штати Америки.

Oleg Poshedin. Security policies of Australia and New Zealand at the beginning of the 21st century: shared features and dissimilarities. The article compares Australia and New Zealand's security policies to identify their shared features and dissimilarities. The white papers on the defense of Australia and New Zealand of 2016 are taken as the basis of the comparison in the article.

It is concluded that both states support a rules-based global order. At the same time, New Zealand focuses more attention on the threats in Asia and the South Pacific. Australia and New Zealand are ANZUS treaty allies, but Australia's far more important military partner is the United States. Australia considers the presence of the United States military in the Indo-Pacific region crucial in ensuring security. The New Zealand-US alliance was seriously undermined when, in 1984, New Zealand declared its country a nuclear-free zone and refused to allow US nuclear submarines to visit its ports. The US suspended its treaty obligations to New Zealand under the ANZUS Treaty. Under these circumstances, Australia is New Zealand's most important security partner.

Keywords: Australia, New Zealand, security policy, United States of America.

Війна Росії проти України продемонструвала, що Австралія і Нова Зеландія підтримують територіальну цілісність і незалежність України. Проте ця підтримка має як спільні риси, так і суттєві відмінності. Усвідомлення особливостей безпекових політик Австралії і Нової Зеландії може допомогти вірно зрозуміти їх підходи до підтримки України та без помилок вибудувувати зовнішньополітичні взаємовідносини з обома державами.

У контексті теми статті заслуговує на увагу публікація Анатолія Черниша, який досліджував безпекову політику Нової Зеландії [1]. Місце Австралії в регіональній та глобальній політиці вивчала Олеся Мацькович [2]. Михайло Соколовський аналізував зміст австралійської «Білої книги з питань оборони 2000» [3]. Тристороннє партнерство в галузі безпеки між Австралією, Великою Британією та Сполученими Штатами (AUKUS) висвітлювалося Вірою Касіян і Юлією Шрамко [4; 5]. Водночас в Україні ще бракує наукових досліджень, де б порівнювалися безпекові політики Австралії і Нової Зеландії.

Метою статті є порівняння безпекових політик Австралії і Нової Зеландії на предмет виявлення їх спільних рис і відмінностей.

За основу порівняння цих політик взято Білі книги з питань оборони Австралії і Нової Зеландії 2016 р.

Австралія і Нова Зеландія віддані підтримці глобального порядку, заснованому на правилах. Безпека та процвітання Австралії залежать від стабільного глобального порядку, який підтримує мирне вирішення суперечок, сприяє вільній і відкритій торгівлі та забезпечує підтримку економічного розвитку, – наголошується у Білій книзі Австралії [6, р. 44]. Подібні положення містяться й у Білій книзі Нової Зеландії [7, р. 20].

Обидві держави в однаковому ступені стурбовані загрозами заснованими на правилах глобальному порядку. Водночас Нова Зеландія більший акцент робить на загрозах, які існують в Азії та у південній частині Тихого океану. Йдеться про торгівлю наркотиками і людьми; фінансову і кіберзлочинність; незаконне, нерегульоване та незареєстроване рибальство.

Збитки для економік держав Південно-Тихоокеанського регіону, пов'язані з порушенням правил рибальства, оцінюються в 400 млн новозеландських доларів на рік. Це негативно впливає на економічну та соціальну стабільність регіону [7, р. 30-31]. Австралія ж демонструє більш глобальний підхід до безпекових питань. У Білій книзі 2016 наголошується, що Австралія не має можливості в односторонньому порядку захищати і просувати свої інтереси в галузі глобальної безпеки. Це означає, що Австралія буде співпрацювати зі США, країнами АСЕАН, Організацією Північноатлантичного договору, Організацією Об'єднаних Націй та іншими партнерами для досягнення спільних цілей щодо захисту стабільного глобального порядку [6, р. 45].

Австралія і Нова Зеландія особливу увагу приділяють безпеці своїх прибережних територій та морських кордонів. На погляд австралійського уряду, протягом наступних 20 років загрози морським ресурсам Австралії та її кордонам ставатимуть все витонченішими та масштабнішими. Австралійський рибний промисел залишається відносно багатим, особливо у Південному океані, що робить його привабливою мішенню для незаконних рибальських флотилій [6, р. 53]. Для обох держав важливе значення має безпека їх найближчих сусідів. Географія, загальна історія, ділові та міжособистісні зв'язки тісно пов'язують інтереси Австралії і Нової Зеландії зі стабільністю та процвітанням тихоокеанських острівних країн у південній частині Тихого океану. У той же час Австралія надає пріоритет оборонній співпраці з Папуа-Новою Гвінеєю [6, р. 55], а Нова Зеландія – з Самоа [7, р. 34].

Китайська Народна Республіка посідає важливе місце у політиці Австралії і Нової Зеландії. На погляд Австралії, Китай відіграє центральну роль у сприянні миру та стабільності у Північній Азії та Індо-Тихоокеанському регіоні. Оборонні відносини між Австралією і КНР побудовані на основі щорічного австралійсько-китайського оборонного стратегічного діалогу, обмінів на робочому рівні, обговорень стратегічної політики, практичних навчань, участі у морських операціях та миротворчій діяльності [6, р. 133]. Нова Зеландія визнає Китай своїм важливим стратегічним партнером. Політика КНР безпосередньо впливає на безпеку та економіку Нової Зеландії, зазначається у Білій книзі 2016 р. Співпраця між Новою Зеландією та Китаєм у сфері оборони та безпеки здійснюється шляхом участі у візитах та обмінах на високому рівні, регулярному діалозі та військових навчаннях [7, р. 33].

Варто зазначити, що Нова Зеландія намагається уникати будь-якої критики агресивної політики Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. У Білій книзі 2016 р. лише побіжно згадується, що оголошення Китаєм розпізнавальної зони протиповітряної оборони, яка охоплює більшу частину Східно-Китайського моря, стало перевіркою свободи польотів і уявлення держав про те, якою мірою її слід обмежити або зберегти [7, р. 35]. Не підтримує Нова Зеландія і жодну зі сторін у територіальних претензіях у Південно-Китайському морі, хоча і виступає проти дій, які підривають мир і довіру в регіоні [7, р. 31].

Австралія, на відміну від Нової Зеландії, прямо звинувачує Китай у діях, які спричинили зростання напруженості у Східно-Китайському морі [6, р. 61]. Разом із заявою про те, що Австралія не підтримує конкуруючі територіальні претензії у Південно-Китайському морі, одночасно висловлюється стурбованість безпрецедентними темпами та масштабом проведення там Китаєм меліораційних робіт. Австралія виступає проти використання штучних споруд у Південно-Китайському морі у військових цілях, а також засуджує ті рішення стосовно територіальних претензій та морських прав, які не відповідають міжнародному праву, включаючи Конвенцію ООН з морського права [6, р. 58]. Ці побоювання Австралії напряду торкаються агресивних односторонніх дій КНР у Південно-Китайському морі. З вересня 2013 р. Китай розпочав будівництво на окупованих ним рифах, які є предметом суперечок між кількома державами регіону. Результатом цієї діяльності стало створення понад 809 гектарів штучної суші [8, р. 1]. КНР продовжує нарощувати військові спроможності в Індо-Тихоокеанському регіоні, повністю мілітаризувавши як мінімум три з кількох островів, побудованих ним у Південно-Китайському морі, розмістивши на них протикорабельні та зенітно-ракетні комплекси, лазерне обладнання, а також винищувачі [9].

Найбільш яскраво відмінності у безпекових підходах Австралії і Нової Зеландії демонструються рівнем їх співпраці зі Сполученими Штатами Америки. У Білій книзі з питань оборони 2016 стверджується, що відносини між Новою Зеландією та Сполученими Штатами в галузі оборони характеризуються співпрацею в широкому діапазоні сфер, включаючи безпеку на морі, гуманітарну допомогу та допомогу у разі стихійних лих, військові навчання та операції на Близькому Сході [7, р. 32]. Водночас необхідно пам'ятати, що у 1984 р. Нова Зеландія оголосила себе без'ядерною зоною і заборонила американським атомним підводним човнам відвідувати свої порти. У результаті 17 вересня 1986 р. Сполучені Штати призупинили виконання договірних зобов'язань щодо Нової Зеландії відповідно Договору АНЗЮС [10, р. 32]. Цей факт суттєво знижує рівень безпекового співробітництва Нової Зеландії і США.

Для Австралії ж Договір АНЗЮС забезпечує формальну основу безпекових взаємовідносин зі США. У 2011 р. Австралія і США домовилися, що взаємні зобов'язання стосовно Договору АНЗЮС будуть поширені на кібератаки проти обох держав. Тільки ядерний та звичайний військовий потенціал Сполучених Штатів може забезпечити ефективне стримування можливих ядерних загроз Австралії, – зазначається у Білій книзі Австралії. Також підкреслюється, що присутність збройних сил Сполучених Штатів відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні, а глобальна стратегічна та економічна вага Сполучених Штатів матиме важливе значення для подальшого ефективного функціонування глобального порядку, заснованому на правилах [6, р. 121].

Доступ до найсучасніших технологій та обладнання зі Сполучених Штатів має вирішальне значення для підтримки потенціалу австралійських

сил оборони. Австралія отримує найважливіші бойові засоби зі Сполучених Штатів, включаючи винищувачі та транспортні літаки, морські бойові системи та вертольоти. Близько 60% австралійських витрат на військові закупівлі посідає обладнання зі США. Рівень безпеки та стабільності, яких прагне Австралія в Індо-Тихоокеанському регіоні, були б недосяжні без Сполучених Штатів, – наголошується у Білій книзі 2016 [6, р. 122]. Загальна зацікавленість Австралії і Сполучених Штатів у стабільному глобальному порядку дозволила США та Австралії діяти пліч-о-пліч у всіх великих конфліктах з часів Першої світової війни. Австралія працювала зі Сполученими Штатами у бойових операціях в Іраку та Афганістані, щоб реагувати на глобальну загрозу тероризму, підтримувати безпеку на морі та реагувати на стихійні лиха на Філіппінах у Японії та Пакистані, – підкреслюється у Білій книзі Австралії [6, р. 124].

На думку уряду Австралії, відносини між США та Китаєм залишаються стратегічно найбільш важливими факторами безпеки та економічного розвитку Індо-Тихоокеанського регіону до 2035 р. [6, р. 41]. Хоча великий конфлікт між Сполученими Штатами та Китаєм малоімовірний, у регіоні існують розбіжності між США і Китаєм, які можуть призвести до зростання напруженості. Ці розбіжності включають Східно-Китайське та Південно-Китайське моря, повітряний простір над цими морями, а також правила, що регулюють міжнародну поведінку, особливо в кібернетичній та космічній сферах [6, р. 43]. Австралійський уряд чітко висловлює свою позицію стосовно співпраці з Китаєм і США. Для Австралії відносини з обома країнами матимуть вирішальне значення, але по-різному. Союз зі Сполученими Штатами заснований на спільних цінностях і є центральним елементом оборонної політики Австралії. Стосовно КНР зазначається, що офіційне підвищення двосторонніх відносин Австралії та Китаю до всебічного стратегічного партнерства під час візиту президента Сі Цзіньпіна до Австралії у 2014 р. стало відображенням важливості, яку обидві держави надають розширенню політичних, економічних, стратегічних і міжлюдських зв'язків. Водночас наголошувалося, що стратегічні інтереси Австралії і КНР можуть відрізнятись з певних питань регіональної та глобальної безпеки [6, р. 44].

Варто зазначити, що у Білій книзі Австралії стисло, загальними фразами, окреслюються відмінності безпекових підходів Австралії і Нової Зеландії. Відзначається, що відносини Австралії з Новою Зеландією в галузі оборони будуються на глибоких взаємних безпекових інтересах, спільних цінностях та давніх зв'язках між людьми. Водночас висловлюється готовність з розумінням ставитися до того, що Нова Зеландія робитиме власні висновки стосовно своїх національних інтересів і що вибір військового потенціалу Нової Зеландії може не завжди відображати погляди Австралії [6, р. 124-125]. На фоні цих обережних тверджень повним контрастом є положення Білої книги Нової Зеландії про те, що Австралія є найважливішим двостороннім партнером Нової Зеландії. Через свій розмір, розташування та стратегічне охоплення Австралія робить значний внесок у

безпеку Нової Зеландії. Хоча прямий збройний напад на Австралію в осяжному майбутньому малоімовірний, у випадку, якщо вона стане жертвою такого нападу, Нова Зеландія відповість негайно, стверджується в документі. Оборона та безпека є важливими компонентами взаємовідносин Нової Зеландії з Австралією. З цієї причини Нова Зеландія бере участь у регулярних обмінах персоналом і навчаннях і, де це доцільно, забезпечуватиме доповнення та сумісність оборонних можливостей із силами оборони Австралії [6, р. 32].

Таким чином, можна зробити певні висновки. Австралія і Нова Зеландія є союзниками по договору АНЗЮС, але набагато важливішим військовим партнером Австралії є США. Австралія розглядає присутність збройних сил США в Індо-Тихоокеанському регіоні як вирішальний фактор забезпеченні безпеки. На погляд австралійського уряду, глобальна стратегічна та економічна вага США має важливе значення для подальшого ефективного функціонування глобального порядку, який заснований на правилах. На фоні посилення конкуренції між США та Китаєм можна припустити, що Австралія завжди буде на стороні Сполучених Штатів у разі виникнення напруженості між двома державами. Порівняно з Австралією, політика Нової Зеландії стосовно КНР є значно обережнішою.

Альянс Нової Зеландії зі Сполученими Штатами був серйозно підірваний, коли у 1984 р. Нова Зеландія оголосила свою країну без'ядерною зоною і заборонила американським атомним підводним човнам відвідувати свої порти. За цих обставин Австралія є найважливішим безпековим партнером Нової Зеландії. Через свій розмір та стратегічне положення Австралія робить значний внесок у забезпечення безпеки Нової Зеландії навіть без урахування союзницьких зобов'язань відповідно до договору АНЗЮС. Саме через це Нова Зеландія витрачає на безпеку значно менше, ніж Австралія. У 2017 р. її витрати на оборону сягали 1,1 % ВВП [11]. Натомість оборонні витрати Австралії цього ж року склали 2 % ВВП [12]. Якщо згадати, що ВВП Австралії у 2017 р. більш ніж у п'ять разів перевищував ВВП Нової Зеландії [13; 14], стане зрозуміло, що різниця у витратах на оборону між двома державами є досить суттєвою. За таких умов цінність Нової Зеландії як військового союзника Австралії виглядає досить сумнівною, а завдання досягнення взаємосумісності новозеландських сил оборони з австралійськими – важкодосяжним. Австралію і Нову Зеландію поєднують спільні цінності, зацікавленість у стабільному глобальному порядку, в основу якого покладено Статут ООН. Водночас безпекова політика Нової Зеландії є менш амбітною. Не випадково найвищим пріоритетом Сил оборони Нової Зеландії оголошена їхня здатність діяти в Новій Зеландії та її винятковій економічній зоні [7, р. 11].

Використані джерела і література:

1. Черниш А. Безпекова політика Нової Зеландії: від витоків до сучасних викликів. URL: <https://adastra.org.ua/blog/bezpekova-politika-novoyi-zelandiyi-vid-vitokiv-do-suchasnih-viklikiv>

2. Мацькович О. Місце Австралії в регіональній та глобальній політиці. ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/misce-avstraliyi-v-regionalnij-ta-globalnij-politici>
3. Соколовський М. Австралія і безпека Азії. ZN.ua. URL: https://zn.ua/ukr/international/avstraliya_i_bezpeka_aziyi.html (дата звернення: 10.04.2023).
4. Касіян В. США, Австралія і Великобританія створили оборонний альянс AUKUS. LB.ua. URL: https://lb.ua/world/2021/09/16/494096_ssha_avstraliya_i_velikobritaniya.html (дата звернення: 10.04.2023).
5. Шрамко Ю. США, Велика Британія і Австралія створили оборонний альянс. UNN. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1944395-ssha-velika-britaniya-i-avstraliya-stvorili-oboronniy-alyans>
6. Australian Government. Defence White Paper 2016. URL: <https://www.defence.gov.au/sites/default/files/2021-08/2016-Defence-White-Paper.pdf>
7. New Zealand Ministry of Defence. Defence White Paper 2016. URL: <https://www.defence.govt.nz/publications/publication/defence-white-paper-2016>
8. Dolven Ben, Elsea Jennifer K., Lawrence Susan V., O'Rourke Ronald, Rinehart Ian E. Chinese Land Reclamation in the South China Sea: Implications and Policy Options. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R44072.pdf>
9. China has fully militarized three islands in South China Sea, US admiral says. Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/21/china-has-fully-militarized-three-islands-in-south-china-sea-us-admiral-says>
10. United States Department of State. The Australia, New Zealand and United States Security Treaty (ANZUS Treaty), 1951. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/anzus>
11. World Bank. Military expenditure (% of GDP) – New Zealand. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=NZ>
12. World Bank. Military expenditure (% of GDP) – Australia. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=AU>
13. World Bank. GDP (current US\$) – New Zealand. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=NZ>
14. World Bank. GDP (current US\$) – Australia. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AU>

УДК 94 : 504 (961)

Perga Tetiana

CLIMATE CHANGE AND CONFLICTS IN OCEANIA

The article demonstrates the link between climate change, environmental migration and conflict. Potential problems that can lead to conflict situations in the case of environmental displacement are identified. Ways to improve climate mobility planning and a set of measures that can contribute to better integration of environmental migrants into host societies and conflict prevention are proposed.

Keywords: *Oceania, climate mobility, environmental migration, climate change, conflict.*

Перга Т. Ю. Зміни клімату та конфлікти в Океанії. У статті продемонстровано зв'язок зміни клімату з екологічною міграцією та конфліктами. Виявлено потенційні проблеми, що можуть призвести до конфліктних ситуацій у випадку переміщень з екологічних причин. Запропоновано шляхи покращення планування кліматичної мобільності та комплекс заходів, що може сприяти кращій інтеграції екологічних мігрантів до суспільств приймаючих сторін та попередженню конфліктів.

Ключові слова: Океанія, кліматична мобільність, екологічна міграція, зміна клімату, конфлікт.

The correlation between climate change, mobility, conflicts, security, and global peace has garnered increasing attention from both scholars and policymakers. The 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, held in Paris in 2015, acknowledged that «climate change... will lead to an increase in forced internal and cross-border displacement of people», and recommended considering various forms of human mobility as one of the strategies for adapting to this phenomenon [1]. Research in this domain holds particular significance for the inhabitants of Oceania, as the region is heavily afflicted by the adverse consequences of climate change. In recent years, Oceania has faced an increase in tropical cyclones, frequency and intensity of precipitation, floods and droughts, and the degradation of ecosystems, including coral reefs. Additionally, the global sea level has risen. These factors exert pressure on the economic, social, and political stability of the region and have detrimental effects on human health, water, and food security. They also impact livelihoods and habitats, generating new conflicts or exacerbating existing ones, thereby posing a challenge to security and peace in Oceania. It can be affirmed that the adverse repercussions of climate change are evolving into an existential threat to the inhabitants and communities of this region.

Given the particular vulnerability of this region to the conflict-related consequences of climate change, the examination of this aspect is an urgent task. The experience of this region is of practical interest to Ukraine. On one hand, Ukraine is increasingly experiencing the negative consequences of global warming, and on the other hand, it is grappling with the significant issue of internal migration, including for ecological reasons, as a result of Russia's aggression, which commenced on February 22, 2022.

The impact of climate change on the emergence of conflicts in Oceania is presently insufficiently researched. Currently, there are many studies by Western scholars and some international organizations on the interrelation between climate change, conflicts, and security [2]. They primarily focus on regions such as sub-Saharan Africa and the Sahel zone as well as the Middle East. However, Oceania attracts comparatively less attention in this regard. While interest in this aspect from the scientific community is steadily increasing [3-7], only a few regional-level institutions, such as the Toda Institute for Global Peace and Policy Research in Japan, actively engage in research related to the conflict potential of climate change and interrelation with mobility [8; 9].

The aim of this article is to analyze the influence of climate change on conflicts in Oceania. The author intends to identify the primary causes and manifestations of such conflicts and to determine the measures that responsible authorities should develop to minimize the adverse impact of internal displacements in the region linked to ecological factors.

At the outset of the article, it is important to note that the character of climate impact in Oceania is determined by the region's geographical peculiarities.

The sinking islands of Oceania have become a symbol of the severe and unprecedented consequences of anthropogenic influence on global warming, showcasing trends that other regions of the world may soon face. One distinctive feature of this region is its highest concentration of microstates in the world, defined as states with populations of less than half a million. Additionally, many states in Oceania are spread across numerous islands. The population of the 22 countries and self-governing territories in the region totals approximately 10 million people, inhabiting roughly 300 islands (out of approximately 7500 islands in total). Of the region's 32 million square kilometers of territory, 98% is water. Out of the 2% of land in the entire region, Papua New Guinea alone occupies about 95% [8, p. 3].

The rise in sea levels and the associated submergence of islands, along with storm surges, saltwater intrusion, erosion, and other ecological challenges along their coastlines, exacerbate the resources of freshwater aquifers and diminish the land area available for agricultural cultivation, as well as the functioning of settlements and infrastructure. The increase in surface temperatures of the surrounding seas leads to coral bleaching and reef degradation, resulting in reduced fish stocks and an elevated risk of transmissible diseases such as malaria, dengue fever, and diarrhea. As a consequence of coastal erosion and inundation, the area of fertile soils shrinks, reducing the means of livelihood for local inhabitants. This includes foodstuffs, which are used both for personal consumption and for sale. The majority of the region's inhabitants rely on traditional subsistence agriculture, supplemented by specific cash crops. The danger of this situation lies in the fact that most of the inhabitants of the region depend on traditional natural agriculture, which is supplemented by certain commercial agriculture. Thus, the impact of climate change significantly worsens the living conditions of the population of many countries in the region and creates the preconditions for their movement to more favorable living areas.

The particularly high level of vulnerability of many islands in Oceania to climate change can be attributed not only to its extreme impact but also to the limited adaptive capacity of these countries. This is especially true for states located on atolls, which have very low elevations and often limited land area. The highest point in the Pacific Island state of Tuvalu is only 1.5 meters above sea level, Kiribati stands at 3 meters, and the average width of Kiribati's islands is less than 1000 meters. As noted by Lilian Yamamoto and Michelle Esteban, states situated on atolls are particularly vulnerable to sea level rise «due to their high coastline-to-land area ratio, relatively high population density, and low availability of resources for adaptation measures» [10, p. 3-4]. Larger islands with greater elevation and high volcanic islands are less susceptible to direct impacts, but still face significant environmental degradation caused by climate change, especially along their coastlines. This gives rise to a complex set of economic and social problems, particularly in the realms of employment and healthcare, various conflicts within local communities, and an increase in instances of violence.

Many researchers and experts argue that the most threatening trend in the context of regional security is the rise of environmental, particularly climate-

induced, migration. The connection between migration and conflicts has been revealed by many scholars. For example, Nils Petter Gleditsch and his colleagues assert that migration is «one of the most likely links between climate change and conflict» [11]. Dan Smith and Janani Vivekananda identified migration as a key climate change-related conflict risk [12]. As early as 2015, the G7 report «A New Climate for Peace» highlighted the connection between climate change, social disruptions, migration, and «local and regional instability» [13]. Recent risk assessments indicate that climate instability risks persist and worsen. As noted by Ruettinger and colleagues, climate change serves as a major «threat multiplier»: it exacerbates an already unstable situation and may contribute to social upheaval and even violent conflicts [13]. Therefore, the emergence of conflicts in the region is primarily driven by the displacement of vulnerable populations, and as climate-induced migrations increase, the risks of regional conflicts will also escalate.

From a methodological standpoint, researchers distinguish several types of climate mobility, including migration, resettlement, and displacement; forced, induced, and voluntary mobility; internal and international mobility; permanent, temporary, or circular mobility [14; 15]. All these forms of mobility possess conflict potential, which depends on a range of factors. Reuveny outlines the causal chains of «climate-conflict» as follows: people are forced to leave their homeland due to the environmental and social consequences of climate change (such as rising sea levels, water scarcity, food insecurity) and encounter individuals in receiving regions due to limited natural resources, employment opportunities, cultural differences, etc. (climate change – migration – conflict). Another variation of this linkage looks as follows: climate change leads to environmental degradation, which results in violent conflicts (over land and/or water), and such violent conflicts lead to migration (climate change – conflict – migration chain) [16].

At the moment, planned relocation as a response to the impacts of extreme climate situations has become a major issue for several Oceania states. Specifically, Fiji's government has identified 48 communities as urgently in need of relocation, while 830 communities are considered so vulnerable that they will need to move in the near future [8, p.11]. Although the experiences of communities that have moved to new locations vary, several factors indicate instances of violence towards environmental migrants.

John R. Campbell states that there are disconcerting reports indicating a rise in instances of domestic violence within the densely populated informal settlements located in a limited number of urban centers across the Pacific Island Countries (PIC). These settlements frequently serve as grounds for confrontations, at times resulting in fatalities, between communities originating from distinct islands. Many of the members of these communities have relocated from their home islands due to the repercussions of climate change.

Localized conflicts characterized by violence are not confined solely to the urban settlements inhabited by migrants from climate-affected islands; rather, they extend to the islands themselves. Here, disputes over the scarce natural resource, namely land, arise between individuals migrating from the coastal areas to higher

elevations and the existing residents. In Kiribati, conflicts stemming from water scarcity have emerged between neighboring communities compelled to encroach on each other's territories [8, p. 12].

Of particular concern is the situation in the Solomon Islands and the Autonomous Region of Bougainville in Papua New Guinea, both of which have recently witnessed large-scale internal violent conflicts and continue to grapple with post-conflict peacebuilding efforts.

In the Solomon Islands, the island and province of Malaita emerged as a focal point of conflict during the civil war in the early 2000s. Presently, certain outlying islands within the Malaita province are experiencing conditions rendering them uninhabitable due to the rising sea levels and their associated impacts, prompting individuals to initiate relocations to mainland Malaita. On occasion, this has led to isolated incidents of violence. Malaita stands as the most densely populated island in the Solomon Islands and is officially designated as overpopulated by the government. Consequently, land availability is extremely limited.

Over recent decades, thousands of Malaitans have migrated to various other regions within the Solomon Islands, primarily converging on the capital city, Honiara, located on the island of Guadalcanal. Conflicts between Malaitan migrants and the indigenous population in Guadalcanal played a significant role in the large-scale violent conflict that transpired in the early 2000s.

In the case of Bougainville, a planned relocation initiative has been underway for several years, involving the transfer of inhabitants from the islands of the Carterets atoll to mainland Bougainville. While this endeavor has generally met with some success, disputes over land ownership have arisen, resulting in the re-relocation of Carterets islanders back to their original islands from the resettlement site in Tinputz on mainland Bougainville. Additionally, individuals from another Carterets relocation site on Buka island (a major island adjacent to Bougainville) have reported a «lack of 'unity' with the host community», with ongoing conflicts over land utilization and fishing rights. Migrants have been subjected to hostilities from their neighbors, leading to the destruction of their homes and cultivated plots, as well as the spoilage of their products when taken to market. Incidents involving attacks on young individuals and the assault of women have also been documented. Consequently, «many families returned to the Carteret Islands due to difficulties integrating with the host community» [8, p.6-7].

These instances illustrate that even well-planned relocation efforts can give rise to localized conflicts between newly settled communities and the receiving populations. They also underscore the necessity of broadening the scope beyond state-centric violent conflicts (such as interstate or intra-state wars) to consider inter- and intra-group violence occurring within local and day-to-day contexts. Nevertheless, this form of «intergroup violence at sub-national levels» often evades the scrutiny of research examining the climate change-conflict interplay (and tends to elude large-scale empirical studies).

The escalation of violent conflicts is particularly likely in vulnerable post-conflict settings, as observed in Bougainville and the Solomon Islands, or in other

regions prone to conflicts. In such scenarios, climate change functions as a 'threat multiplier', where climate-induced migration, along with other climate-related impacts, can intensify conflict dynamics, especially within resettlement areas - whether they be urban squatter settlements or communally owned rural lands. These conflicts may arise between incoming and established populations, or among different groups of newcomers, particularly in circumstances marked by resource scarcity and perceptions of inequality.

The potential escalation of climate change-induced conflicts into violent confrontations hinges on a multitude of interconnected factors. These encompass the responses and interactions of affected communities, encompassing their historical relations, the effectiveness of customary, state, and civil society mechanisms for dispute resolution, the adaptability of these communities (including options for long-distance migration or planned relocation), the inclination and capacity to employ physical force in conflict scenarios, and notably, the stability or fragility of the broader societal and political context.

Drawing on existing observations in the Oceania region, experts hypothesize that the possibility of transforming climate change-induced conflicts from potential to actual and violent ones primarily depends on the following four factors:

1. The severity and urgency of environmental degradation caused by climate change.
2. The vulnerability and ability to adapt of affected communities.
3. The capacity and willingness to use violence as a means of engaging in conflict and «resolving» issues.
4. The fragility or stability of the social and political context [8, p.8].

The author supports this statement however consider that the emergence of conflicts in the case of both forced and planned relocations is also associated with several other factors. First and foremost, these include economic and social factors (availability of jobs and means of livelihood), access to resources (such as fishing, flora, and fauna used for sustenance in the areas where environmental refugees relocate), and various forms of infrastructure (such as access to drinking water and sanitation). Relocated individuals exert additional pressure on the environment's infrastructure and resources, and they also create competition for jobs, which can lead to disputes with local communities if local capacities are not equipped to accommodate a large influx of people. Secondly, a significant issue is land ownership, as migrants must address this matter with local communities for settlement and adaptation. Thirdly, cultural and religious differences between the local population and newcomers can exist, impacting daily life and behavioral norms, perception of different events. These differences can potentially lead to tensions and conflicts between different groups of local population and newcomers.

While the first factor lies beyond political intervention (at least in the local context), the influence of others can be addressed through conflict prevention policies and policies sensitive to this sphere. In other words, whether there will be a violent escalation of climate-induced conflicts primarily depends on the effectiveness of governance. Governance serves as a pivotal node in the intricate

network of elements and relationships shaping scenarios of emerging conflicts. When discussing governance, it is of utmost importance to consider and simultaneously transcend considerations of a state's weakness or fragility, as well as its strength or stability. In countries such as PIC, it is essential to take into account the hybrid nature of the political order and management structures.

Therefore, the capacity of communities to adapt should be viewed not merely as a technical matter, but within the political, cultural, and social dimensions, and is largely contingent upon actors and institutions. Of course, this does not imply that governments and state entities hold no significance in climate change management. They possess the authority to establish regulatory frameworks for climate mitigation and adaptation at the national level, and play a substantial role in bridging the gap between the needs and interests of local populations and the international sphere, representing their people in international climate policies and mechanisms for receiving international assistance for climate adaptation initiatives, either directly (e.g., through the Green Climate Fund) or indirectly, through development aid, in which climate-related programs and projects are increasingly incorporated.

In such collaborations, civil society actors, particularly those with the greatest influence, play a significant role. In Oceania, churches emerge as prominent actors in this regard. As noted by Jan Petzold and Beate M.W. Ratter, the majority of Pacific island residents identify as Christian believers. Regional government institutions may not extend beyond urban centers, but churches are present across all territories. Churches, along with other local networks and civil society associations, can serve as specific 'bridging elements', linking the 'local' and 'external' dimensions of a state's world, connecting domestic and international climate policy within the context of a hybrid political order [17].

In the planning, decision-making, and implementation of climate policy, concerted efforts of these 'bridging elements', such as churches, non-governmental organizations, business actors, civil society institutions, and state entities, are essential. The diaspora can also provide significant assistance. Effective climate change management hinges on the efficacy of collaboration with these actors.

International donors, organizations, and non-governmental entities should endorse this framework, as integrated and comprehensive climate change management, grounded in the complementarity and collaboration of all stakeholders within Pacific Island nations, holds significant importance in preventing climate-induced violent conflicts. Consequently, international institutions seeking to provide financial and technical support must shift from a narrow techno-economic approach towards an integrated and holistic approach, duly emphasizing matters of governance, culture, and spirituality.

The search for a suitable location and a thorough assessment of living conditions in the potential destination play a crucial role in the case of planned migrations [18]. It is imperative, in particular, to ensure that the community does not find itself in an environment with the same or even greater levels of exposure to natural hazards. An environment significantly contrasting with the previous place of residence may lead to challenges related not only to economic, cultural,

and daily life but also to the emotional well-being of migrants. In this context, it is essential to underscore the importance of establishing psychological support services for such migrants. This issue becomes particularly pertinent in cases of unplanned displacements resulting from extreme weather events or natural disasters. In the reviewed literature, no mention was found regarding post-traumatic syndrome in individuals affected by such circumstances and measures of psychological support for environmental refugees.

Additionally, it is imperative to bolster the capabilities of national governments. The deficiency in capabilities, and consequently, inefficiency, undermines the legitimacy and authority of state institutions in the eyes of the local population. This deficit in legitimacy, in turn, hampers the ability of state institutions to effectively implement adaptive measures, including planned relocations and conflict prevention.

The author concurs with the assertions of scholars and the conclusions of experts regarding the necessity of developing national strategies for climate mobility, which should be crafted with an integrated approach encompassing various policy sectors and levels of governance [19, p. 345]. The algorithms embedded in these strategies can be applied in cases of environmental threats stemming from a broader array of environmental impacts. However, they may prove less effective in the face of spontaneous environmental migrations triggered by unforeseen natural catastrophes. This underscores the need for the development of models for relocations in such situations, necessitating an expansion of research on affected communities and a thorough examination of their experiences. In our view, amidst Russia's aggression against Ukraine and the expansion of its contaminated territory, this aspect should become mainstream in the field of environmental migration research across different regions of the world, including Oceania.

Thus, for several regions around the world, particularly Oceania, the issue of climate change is existential. Currently, it drives the expansion of climate mobility in the region, representing one of the attempts to adapt to the adverse effects of climate change. However, population relocations due to climate impacts may lead to various conflicts between environmental migrants and the local populations of the receiving areas. Consequently, governments of countries in the region should already be formulating measures to prevent and mitigate potential conflicts, integrating them into strategic planning both in the short and long term.

Used sources and literature:

1. Human mobility in the context of climate change. CHANGE Elements for the UNFCCC Paris Agreement (March 2015). 2015. URL: <https://www.unhcr.org/5550ab359.pdf>
2. Adams, C. Sampling bias in climate-conflict research. *Nature Climate Change Letters*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/323127562_Sampling_bias_in_climate-conflict_research
3. Frochlich, C., Klepp S. Climate Change and Migration Crises in Oceania. Policy Brief № 29. Toda Peace Institute, 2019. P. 1-13.

4. Klepp Silja. Framing Climate Change Adaptation from a Pacific Island Perspective. *Sociologies*. 2018. № 68(2). P. 149-170.
5. Roberts, E., Andrei, S. The rising tide: migration as a response to loss and damage from sea level rise in vulnerable communities. *Global Warming*. 2015. № 8(2). P. 258-273.
6. Yamamoto, L., Esteban, M. Migration as Adaptation Strategy for Atoll Island States. *International Migration*. 2017. № 55(2). P. 144-158.
7. Weir T., Orcherton, D., Dovey, L. Social and cultural issues raised by climate change in Pacific Island countries: an overview. *Regional environmental change*. 2017. № 17(4). P. 1017-1028.
8. Boege, V. Climate Change and Conflict in Oceania Challenges, Responses, and Suggestions for a Policy-Relevant Research Agenda. Policy Brief №17. Toda Peace Institute, 2018. P. 1-17.
9. Climate Change and Conflict in the Pacific: Prevention, Management and the Enhancement of Community Resilience Summary Report. Policy Brief № 27. Toda Peace Institute, 2018. P. 1-18.
10. Yamamoto, L., Esteban, M. Migration as Adaptation Strategy for Atoll Island States. *International Migration*. 2018. № 55(2). P. 144-158.
11. Norda R., Gleditsch N.P. Climate change and conflict. *Political Geography*. 2007. №26. P. 627-638.
12. Smith D., Vivenkananda, J.A. Climate of Conflict: The Links Between Climate Change, Peace and War. International Alert, London, 2007. URL: <https://gsdrc.org/document-library/a-climate-of-conflict-the-links-between-climate-change-peace-and-war/>
13. Rüttinger L., Smith D., Stang G., Tänzler D., Vivekananda J. A New Climate for Peace. Taking Action on Climate and Fragility Risks. The European Union Institute for Security Studies, 2015. P. 1-24.
14. Campbell J. Climate Change, Population Mobility and Relocation in Oceania. Part I: Background and Concepts. Policy Brief № 131. Toda Peace Institute, 2022. P. 1-34.
15. Campbell J. Climate Change, Population Mobility and Relocation in Oceania. Part II: Origins, Destinations and Community Relocation. Policy Brief № 132. Toda Peace Institute, 2022. P. 1-35.
16. Reuveny, Rafael. Climate change – induced migration and violent conflict. *Political Geography*. 2007. № 26. P. 656-673.
17. Petzold, J., Ratter B.M.W. Climate change adaptation under a social capital approach – An analytical framework for small islands. *Ocean & Coastal Management*. 2015. № 112. P. 36-43.
18. Stojanov R., Rosengaertner S., De Sherbinin A., Nawrotzki R. Climate Mobility and Development Cooperation. *Population and Environment*. 2021. № 43. P. 209-231.
19. Donner S.D., Webber S. Obstacles to climate change adaptation decisions: a case study of sea-level rise and coastal protection measures in Kiribati. *Sustain Science*. 2007. № 9(331).

ЗЛОЧИН ТА ПОКАРАННЯ В СЕЛІ КАЛО (ПАПУА НОВА ГВІНЕЯ): СЛІДАМИ М. М. МІКЛУХО-МАКЛАЯ З XIX ДО XXI ст.

У статті досліджується історія злочину та покарання в селі Кало (Папуа Нова Гвінея), що відбулася в XIX ст., роль М. М. Міклухо-Маклая у аналізі подій та продовження цієї історії у XXI ст., здійснене за допомогою австралійських вчених.

Ключові слова: злочин, покарання, село Кало (Папуа Нова Гвінея), М. М. Міклухо-Маклая, археологічна експедиція австралійських вчених, початок XXI ст.

Olena Govor. Village crime and punishment (Papua New Guinea): in the footsteps of M. M. Mikluho-Maclay from the XIX century until the XXI century. The history of village crime and punishment (Papua New Guinea) that took place in the XIX century and the role of M. M. Mikluho-Maclay in resolving of this incident are detected in the article. The continuation of this story is exposed by the Australian archaeological expedition at the beginning of the XXI century.

Keywords: village crime, punishment (Papua New Guinea), M. M. Mikluho-Maclay, archaeological expedition of Australian scientists, beginning of the XXI century.

Океанія – це регіон світу, який заселяли також уродженці України чи особи з українським корінням із самого початку виходу Російської імперії на обшири Тихого океану. Досить назвати капітана першої російської експедиції Юрія Лисянського з Ніжина або мандрівника Миколу Міклухо-Маклая, батько якого походив із запорозьких козаків. Однак їхня присутність в океанійській історії представлялася в одній упаковці з представниками російської імперської історії, і лише нещодавно вітчизняні мандрівники зайняли законне місце в історії України.

Утім крізь призму імперської історії формувалося сприйняття й іншої сторони – Океанії та її мешканців. Традиційно історія російської присутності в Океанії трактувалася як історія відкриття нових земель, вивчення життя корінних мешканців та збирання відповідних колекцій. За радянських часів до неї додалася сильна антиколоніальна складова. Історики засуджували представників західних колоніальних держав та протиставляли їм гуманістичну позицію російських мандрівників. Корінне населення тихоокеанських островів виступало об'єктом вивчення або, у разі колоніалізму, стороною, що страждає. Однак у країнах Океанії вже з другої половини XX ст. вчені почули голоси корінних жителів, які не хотіли бути лише об'єктом колонізації. Навпаки, представляючи недавню історію контакту зі своєю перспективи, вони вказували на свою активну позицію в подіях, що відбувалися. Західні і, передусім, австралійські історики, котрі вивчають Океанію, для відображення цієї активної ролі корінних жителів, як правило, використовують термін *indigenous agency* [1-3].

І це не лише політкоректна фраза. Мій досвід польової роботи та контактів з місцевими жителями у селах, де побував Міклухо-Маклай, дали мені змогу на власні очі побачити найскладніше плетиво подій, закарбованих

у тканину історичної пам'яті, та взяти безпосередню участь у «децентралізації» океанійської історії. Це багат шаровий процес, у якому за ззовні видимими явищами виявляються невидимі, але не менш суттєві. Як приклад такої новаторської подорожі в океанійську історію можна навести вивчення та осмислення одного з епізодів експедицій Міклухо-Маклая, в якому він, як традиційно описується в маклаїстиці, запобіг каральній експедиції до села Кало в 1881 р.

Село Кало знаходиться на південному березі Нової Гвінеї, за 200 км на схід від нинішньої столиці країни Порт-Морсбі, в затоці Худ. Села, що розташувалися на берегах цієї затоки, – Хула, Кало, Карепуна (Кеапарі), Маупа, – стали першим форпостом місіонерської діяльності після запровадження місії Лондонського місіонерського товариства в Хануабаді. Саме тут виріс нинішній Порт-Морсбі. Томас Безвік, перший білий місіонер, оселився в селі Хула у 1879 р., а в інших селах місіонерську роботу вели так звані «тичери» (teachers) – остров'яни полінезійських островів, яких європейці вже встигли ознайомити з християнством. У селах затоки Худ оселилася група тичерів з островів Кука: у Кало жив тичер Матеруа з сім'єю, у Карепуні – Анедереа з сім'єю й у селі Хула – Таріа.

У березні 1881 р. до Австралії надійшли перші відомості про трагічні події, що розігралися в селі Кало, жителі якого влаштували різанину, вбивши 12 осіб, зокрема чотирьох тичерів, їхніх дружин та дітей. Факти, зібрані британськими місіонерами Томасом Безвіком та Джеймсом Чалмерсом, представляли таку послідовність подій. Анедереа, який страждав від малярії, мав вирушити з сім'єю до Хануабади на лікування. За ним з Хануабади приїхав тичер Мататухи (він походив з острова Раївоває, острова Товариства). У цей час у селі Хула поширилися чутки про те, що тубільці Кало мали намір вбити свого тичера Матеруа та його родину. Таріа, який жив у Хула, вирушив з метою розслідування цих чуток, але Квайпо, вождь Кало, запевнив його, що ці чутки є помилковими і що Матеруа – його друг. Незважаючи на запевнення Квайпо у дружбі, дружина Матеруа наполягала на його від'їзді. Нарешті було вирішено вивезти їх разом із хворим Анедереа.

Наступного дня в Кало зайшов човен з Анедереа, його родиною, Таріа та Мататухи; вони прямували до Хануабади і мали забрати по дорозі Матеруа із сім'єю. Поки човен стояв у гирлі річки, чекаючи на Матеруа, навколо них зібрався натовп, і вождь Квайпо розважав гостей найдружнішим чином. Але з появою Матеруа настрої натовпу змінилися: воїни Кало напали на тичерів, вбивши їх усіх, включаючи дружин та дітей. Хоча нападники отримали інструкції Квайпо не чіпати корінних жителів сіл Хула та Керепуна, які супроводжували човен, двоє юнаків із села Хула були пронизані списами у запалі бійні. Невдовзі після цього їхнім родичам з села Хула було виплачено відшкодування [4; 5]. Вже з цих повідомлень можна зрозуміти, що з точки зору стратегії бою перенесення атаки до моменту прибуття Матеруа не мало особливого сенсу. Дві атакуючі групи були б ефективнішими. Але, очевидно, що з самого початку було ретельно сплановано колективне покарання всієї групи місіонерів. Пізніше майно сім'ї Матеруа публічно

спалили, що зайвий раз доводить серйозний намір убивць та «показовий» характер їх «дійства».

Хоча різанина і не була спонтанною, листи місіонерів до газет Австралії висловлювали думку, що вона не була спровокована. Наприклад, місіонер Вільям Лооз писав, що тичерів, очевидно, вбили «з суто диявольських спонукань. У їхньому селі не жила жодна біла людина, і тут не діяв жоден із факторів, які спричинили інші масові вбивства. Жага крові сильніша за будь-яку пристрасть, навіть пограбування» [6]. Трагедія в Кало глибоко вразила місіонерів Безвіка та Чалмерса, чийми вихованцями були вбиті тичери, в будинках яких вони неодноразово бували і навіть хрестили їхніх дітей. Вони вважали, що має бути проведене «рішуче, суворе і зразкове покарання, яке зупинить лихоманку масових вбивств... Нехай покарання буде або жорстоким, або його не буде зовсім» [7]. Справа в тому, що капітан британського судна, надісланий для розслідування недавнього нападу на команду китайської джонки, що стався внаслідок конфлікту китайців з жителями села Маупа, залишив усе без наслідків, вирішивши, що в конфлікті були винні самі полінезійці. Австралійська громадська думка, виражена в листах до газет, також критикувала недостатність колишніх покарань. «Якщо праведна відплата неприємна для офіцерів військово-морського флоту, ми готові взятися за неї самі», – писав у газету житель Квінсленду [8].

Серед цього хору голосів, що вимагали відплати, зазвучав зовсім інший голос, голос мандрівника та антрополога Миколи Міклухо-Маклая, вже відомого в Австралії своїм довготривалим мирним перебуванням серед папуасів північно-східного узбережжя Нової Гвінеї та своїм особистим хрестовим походом проти викрадення тубільців океанських островів для роботи на австралійських плантаціях. У листі коммодору Дж. Вілсону, який очолював військово-морські сили Австралії, він повідомляв, що островітjани Південних морів «безумовно, не більш жорстокі і не мстивіші за білих, які до них навідуються час від часу (шкіпери і торговці), і що вони знають, як оцінити та зрозуміти справедливе та безкорисливе ставлення». «Незнання звичаїв і мови чорних, – продовжував він, – ускладнює білим з'ясування справжніх обставин справи» [9, с. 291-292]. Звертаючись до коммодора Вілсона, Маклай хотів запобігти повному знищенню всього села австралійською каральною експедицією. Він вважав, що необхідно знайти «справжніх винуватців, тобто підбурювачів» і покарати лише їх. «Таким чином тубільці зрозуміли б, що справедливість білих не така, як їхня справедливість, що змушує їх мстити за смерть когось із своїх вбивством будь-кого із жителів його села» [10, с. 367].

Коммодор Вілсон прислухався до аргументів Міклухо-Маклая й запросив його до участі в експедиції на кораблі «Вулверин», що прямував до Кало. У Порт-Морсбі до них приєднався священник Чалмерс, який також вважав, що ідея Вілсона полягала в тому, щоб показати тубільцям різницю між правосуддям і помстою. Однак розроблений коммодором Вілсоном план раптової атаки на село, коли дві групи атакуючих – одна з моря, а інша з суші – мали взяти її в кліщі, не спрацював. Воїни Кало в повному військовому

обмундируванні помітили групу, що рухалася до села по суші, і вступили у бій, а потім спробували оточити другу групу, що висадила з моря. Тільки випадкове вбивство вождя Квайпо та його родичів змусило воїнів Кало відступити. Бажання Вілсона публічно повісити Квайпо не увінчалось успіхом, і йому довелося задовольнитися його трупом, ексгумованим для впізнання лише наступного дня. Однак коммодор компенсував ці невдачі «показового» покарання, зруйнувавши будинок Квайпо і провівши демонстративну роздачу подарунків вождям сусідніх сіл, які не брали участь у різанині [11; 5].

І в повідомленні коммодора Вілсона Адміралтейству, і в публікаціях у пресі ця каральна експедиція є зразковою акцією, яка нейтралізувала небезпечного вождя Квайпо і запобігла подальшому насильству по відношенню до європейців. Однак реакція жителів села, що дійшла до наших днів в усній традиції, була помітно іншою. Є підстави вважати, що для громади Кало каральна експедиція стала не зразковою демонстрацією сили, наочно продемонструвавши урок європейської справедливості, а сприймалася як невинуватий акт агресії.

Я приїхала туди разом із Девені Тему – моїм колегою з Австралійського національного університету, який мав родинні зв'язки з жителями Кало та сусідніх сіл. Ми відвідали кузена Девені на ім'я Тау Ямо – шановну людину, яка колись працювала в місті, але під старість повернулася до рідного села. Показуючи Тау малюнки Міклухо-Маклая, зроблені в Кало, я згадала відвідування ним Кало у зв'язку з вбивством тичерів. Виявилось, що Тау знав про ці трагічні події, що відбулися 130 років тому. Причому це було більше, ніж знання історичного факту, але я не відразу зрозуміла складні пласти минулого, які сколихнуло моє запитання. Якийсь час ми знаходилися в будинку Тау, а потім пішли селом до того місця, де колись стояв будинок першої місії. Наш шлях пролягав повз величезний замшілий стовп у два людські обхвати завтовшки. Як виявилось, це був стовп, що залишився від будинку Квайпо. Віддалена історія почала ставати для мене реальною. І потім, стоячи з Тау і Девені під величезним баньяном біля будинку місії, я зрозуміла з їхньої розмови, що, дізнавшись, що мене цікавлять події, пов'язані з убивством тичерів, Тау відразу послав за нащадками Квайпо, але вони не прийшли. Коли потім ми йшли селом і зупинилися біля історичного стовпа, родичі Квайпо сиділи на веранді сусіднього будинку і бачили нас, але не наважилися підійти.

Тільки тепер мені стало зрозуміло, що ці давні події, які для мене були лише історичним епізодом, залишалися для мешканців села живою історією. Від Девені я дізналася, що досі жителями сусідніх сіл село Кало сприймалося як зачумлене через його давнє трагічне минуле. Почуття сорому і каяття стало свого роду важливим елементом колективної психології мешканців села. Досить сказати, що у 2009 р. вони провели церемонію очищення, окроплюючи кокосовою олією всі місця біля гирла річки, де було вбито місіонерів. Тепер вони планували розшукати родичів убитих тичерів на

островах Кука і Раївоває і запросити їх у Кало на церемонію примирення, зібравши гроші їм на авіаквитки.

Саме від Тау я почула такі важливі для мене слова про те, як мешканцям Кало доконче потрібно повернути правду про своє минуле. Передаючи йому нотатки Міклухо-Маклая про відвідування Кало та копії його малюнків, я пообіцяла їм, що зберу для них документальні відомості про історію їхнього села та про трагічні події 1881 р. Результатом цієї обіцянки стали дві книги: *Early accounts of Hood Bay and Aroma People, 1857-1880: A collection of documents* і *The Kalo Massacre and Reprisal, 1881: A collection of documents* (Canberra, 2014), підготовлені мною з Крісом Баллардом за участю також Девіда Тему. У цих збірках представлені тексти з архівних щоденників перших місіонерів, офіційні повідомлення військових та адміністраторів, нариси мандрівників, натуралістів, золотошукачів, газетні нотатки.

Книги були готові до нашої другої поїздки до Кало в 2014 р., вже більш офіційної, по лінії Австралійського національного університету. На цей раз ми зупинилися на ніч у будинку пастора. Слід сказати, що нині церква в Папуа Новій Гвінеї є незалежною від Англії та Австралії, всі священики – корінні жителі країни, які здобули релігійну освіту в Папуа Новій Гвінеї. Я передала книги Тау та пастору, і незабаром у будинку зібралися місцеві жителі. Тепер я повною мірою оцінила поради моїх колег, які мали досвід польової роботи в Новій Гвінеї: «Не розраховуйте отримати інформацію відразу у відповідь на ваші запитання, людям треба дати час подивитися та обговорити ваші питання та матеріали; важливо дочекатися того моменту, коли вони будуть готові говорити». Саме це й відбувалося зараз. До нас прийшли правнуки вбитого вождя Квайпо, причому один із них символічно носив ім'я Матеруа – на згадку про вбитого тичера Матеруа. Принесли вони і матеріальний об'єкт, що сполучає їх із минулим – величезну палицю-лопатку для розпушування землі, що належала Квайпо. Усі розглядали малюнки Міклухо-Маклая, зроблені в їхньому селі, «прочитуючи» їх та розповідаючи про те, що не видно європейцю. А потім мої «інформанти» заспівали. Ці піснеспіви (*ute song*) – дивовижний жанр, у якому переплітаються різні культурні традиції. В основі їх лежить полінезійський хорівий спів, який привнесли в культуру новогвінейців полінезійські тичери, мова – місцева, меланезійська, зміст – релігійний, але це не абстрактне релігійне прославлення бога, а реакція на проблеми, що хвилюють їх, переломлені через сутність християнського віровчення. Так і в цих піснях постійно говорилося про Матеруа і англійською звучав рік – 1881, решта була мовою Кало.

Ці зустрічі змусили мене не покладатися лише на європейське висвітлення конфлікту, складене мною за документальними джерелами, а й звернутися до бачення його іншою стороною – жителями Кало та новогвінейцями. Цей корпус матеріалів включає історії, записані місіонерами та мандрівниками, усні оповідання, що передаються з покоління в покоління в різних кланах села Кало та у прилеглих селах, пісні, а також відеозапис

реконструкції подій, зроблений групою новогвінейців та розміщений на Youtube. Аналізуючи цей корпус матеріалів, варто зазначити, що місцеві жителі розрізняють розповіді, що передаються без змін, та власні сучасні міркування про події минулого, які можуть суттєво відрізнятися.

Не вдаючись у подробиці, можна сказати, що ці розповіді відрізняються великою варіабельністю в описі конкретних подій, що викликали різанину, як це часто буває в усній історії. Проте в них присутні кілька постійних мотивів: жінка, пов'язана з вождем Квайпо (його перша дружина, молодша дружина, сестра, овдовіла сестра в траурі або просто жінка в жалобі), прийшла до тичера Матеруа, щоб попросити тютюну. Матеруа (або його дружина) образили її (пхнули зі сходів, і вона впала на землю, зламавши ногу, або вони кинули їй в обличчя горіх бетеля, який вона принесла в подарунок, або просто прогнали її геть). Саме ця образа, завдана жінці, і змусила вождя та його синів помститися місіонерові, вбивши всю місіонерську групу, що зібралася до Кало...

У той час як тригер – прохання про тютюн, що закінчилося трагічно, – однаковий у всіх оповіданнях, глибинні причини не завжди чітко формулюються, але здаються цілком очевидними: приниження шановної жінки та реакція у відповідь її родичів, які були зобов'язані захищати її гідність, вбиваючи всіх, хто належить до «племені» кривдника. Коммодор Вілсон відкинув історію з тютюном, написавши, що «я... не вважаю сварку в тому вигляді, в якому вона була, чимось більшим, ніж сварка між двома жінками» [5]. Однак Чалмерс, який добре розумів норми життя новогвінейців, вважав цю «образу» серйозною справою.

Ми можемо краще зрозуміти події в Кало, якщо уважніше вивчимо і другу частину історії – про «покарання», розповіді, які порушують ширше питання: про роль каральних експедицій взагалі. Почнемо з того, що не у всіх місцевих історіях згадується здійснене покарання європейцями. Якщо ж факт його включається до усного переказу, фігурує він у зовсім несподіваному ракурсі. Оповідачі, незважаючи на докори совісті, які вони відчують нині, досі вихваляють доблесть своїх предків: «Мешканці села Кало одного ранку вранці побачили кораблі і мобілізували всіх своїх боєздатних чоловіків, щоб кинути виклик британському флоту». У їхніх розповідях про висадку британських морських піхотинців звучить відверте глузування: «На той час більшість жінок Кало голили голови, а морські офіцери, які прийняли їх за чоловіків, оточили їх і потім продемонстрували силу європейських рушниць, застреливши сільську свиню» [12].

У той же час вони підкреслюють неспівмірну суворість покарання: незважаючи на заяву коммодора Вілсона про те, що його морські піхотинці вбили всього чотирьох воїнів Кало, оповідачі свідчать, що вони «вбили понад 30 воїнів і знищили всю чоловічу лінію вождя Квайпо» [13]. Згідно з іншою розповіддю, захоплених «підбурювачів повернули до села, де їх було розстріляно на очах у жителів» [14]. Очевидно, що ці події запам'яталися мешканцям як акт залякування, а не демонстрація європейської справедливості, на яку сподівалися Міклухо-Маклай та Чалмерс. Саме так

події минулого представлені у постановці, записаній на відео [15]. Що ж до пізніших міркувань, коли оповідачі дивляться на події минулого із століття нинішнього, то досить процитувати дуже важливе зауваження, зроблене Тау: «Наші люди... на той час не порушили жодного закону, тому що не було закону, який зобов'язує їх не вбивати, тому що в той час вбивство було звичайною справою... Але коли сюди прибули кораблі Королівського флоту, я думаю, що вони порушили свій власний закон, вбивши понад тридцять людей» [16].

Християнство, а разом з ним і економічний розвиток, прийшло в Кало пізніше, ніж в інші села, і жителі Кало вважають себе такими, які понесли божественне покарання за події далекого минулого. «Показове» покарання каральної експедиції 1881 р. продовжує звучати крізь століття, але сприймається зовсім не так, як очікували коммодор Вілсон і Міклухо-Маклай. У центрі колективної пам'яті залишається необхідність прямого примирення між двома народами Океанії – папуа-новогвінейцями та жителями островів Раротонга та Товариства. Європейці, такі як я, наприклад, можуть лише допомогти їм із матеріалами, але свою історію відтепер новогвінейці осмислюють, зберігають і продовжують самі.

Але й ми, представники інших народів, є не лише сторонніми спостерігачами океанійської історії. Вона може стати і для нас важливим джерелом для осмислення минулого, допомогти подивитися іншими очима на свою власну історію. Саме це й стало для мене головним підсумком моїх зустрічей із людьми Кало. Якось вранці пастор Карі Мореа, який знав, що я «з Росії», підійшов до мене і розповів, що він уночі слухав новини транзистором (електрики у них немає, тільки батарейки та двигуни), і ось він дуже сподівається, що Росія і Україна колись зможуть примиритися, і він молитиметься, щоб агресія зупинилася. Це був вересень 2014 р., через кілька місяців після захоплення Криму... До чого мені було соромно і гірко, соромно перед новогвінейцями, які глибоко каються за вбивство, скоєне їхніми предками 130 років тому, тоді як Росія не покалася ні за сталінські мільйони, ні за нові злочини. Рік тому з початком повномасштабної війни мої новогвінейські друзі написали мені одними з перших через Фейсбук, турбуючись за долю України. Це і є нова Океанія, яка з об'єкта вивчення стає суб'єктом історії.

Використані джерела і література:

1. Bronwen Douglas. Art as Ethno-historical Text: Science, Representation and Indigenous Presence in Eighteenth and Nineteenth Century Oceanic Voyage Literature. *Double Vision. Art Histories and Colonial Histories in the Pacific* / N. Thomas and D. Losche. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. P. 65-99.
2. Paul D'Arcy. The Teaching of Pacific History Introduction: Diverse Approaches for Diverse Audiences. *The Journal of Pacific History*. 2011. Vol. 46. No. 2. P. 197-206.
3. Pacific Futures: Past and Present / Ed. by Warwick Anderson, Miranda Johnson, and Barbara Brookes. Honolulu: UHP, 2018. 305 p.
4. Thomas Beswick. Diary. National Library of Australia. Canberra. MS 3910. P. 111-115.

5. Rev. J. Chalmers to Commodore Wilson. Papers relating to murders in the Western Pacific: Commodore Wilson to the High Commissioner. ANU. Pacific Manuscripts Bureau (PAMBU). 1214. reel 1. no. 24.
6. Lawes W.G. Massacre at Kalo. *Sydney Morning Herald*. 1881. 22 April. P. 7.
7. Thomas Beswick, New Guinea massacres, and how to propagate them. *Brisbane Courier*. 1881. 8 April. P. 3.
8. The New Guinea Massacres. To the editor of the Brisbane Courier. *Brisbane Courier*. 1881. 8 April. P. 3.
9. Миклухо-Маклай Н.Н.. Собрание сочинений в шести томах. 2-е изд. т. 5. СПб, 2020. (лист 257). 993 с.
10. Миклухо-Маклай Н.Н. Собрание сочинений в шести томах. 2-е изд. т. 2. СПб, 2020.
11. Proceedings on the Coast of New Guinea: Commodore Wilson to Secretary of Admiralty. PAMBU. 1214. reel 1. no. 25.
12. Оповідання Тау Ямо, представлені Девені Тему на семінарі Australia Pacific Special Interest Group. Канберра, 2011.
13. Materua Roka. Interview. 1.10.2014.
14. Jim Kila. in Nigel Oram's archives. NLA. MS9436. Box 1. folder 3.
15. Kalo Village Massacre (Materua). London Missionary Society, 2012. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=law0ho94yUw>
16. Tau Iamo. Interview. 1.10.2014.

УДК 94 : 325.54 (94+961) «XXI»

Кужельний М. О.

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ ТА ОКЕАНІЇ ПОЧАТКУ ХХІ ст.

В статті розглянуто питання, пов'язані з особливостями формування та реалізації державної міграційної політики Австралії та Океанії початку ХХІ ст. Проблематика міграційних процесів у регіоні Австралії та Океанії враховує: наслідки пандемії COVID-19, яка посилила прояв націоналізму, ксенофобії та расизму; прискорення екологічних змін та криз, що змушує шукати притулку та постійного місця проживання в іншій країні; конфлікти, які продовжуються в багатьох частинах світу, зростання злиднів і голоду. Трудова міграція в регіоні протягом останнього десятиліття була переважно тимчасовою та сезонною через схеми трудової мобільності в Австралії та Новій Зеландії. Австралія підтримувала програму імміграції довгий час, набираючи мігрантів для вирішення проблем населення та нестачі робочої сили. Нині регіон залежить від індустрії туризму, причому в деяких країнах спостерігається сплеск туристів, які значно перевищують чисельність постійного населення. Еміграція з тихоокеанських островних держав до Австралії та Нової Зеландії має значний розмах через невелику чисельність населення в цих державах та темпи розширення участі в цих програмах. Вплив зміни клімату і природних явищ на міграцію населення Австралії та Океанії на даний момент незначний. Визначено, що Австралія та Нова Зеландія пропонують схеми сезонної праці, які дозволяють коротко- та середньострокову міграцію, щоб заповнити дефіцит робочої сили в галузях із сезонним попитом. З'ясовано, що Австралія, яка має можливість взяти на себе лідерство в регіоні, повинна продовжувати та вдосконалювати свої поточні регіональні міграційні зусилля та далі розвивати міграційну політику, щоб активно реагувати на переміщення через зміну клімату на основі регіонального співробітництва, мобільності робочої сили та нових міграційних схем в рамках правових норм.

Ключові слова: державна політика, міграційні процеси, Австралія, Океанія, економіка, трудові ресурси.

Mykola Kuzhelnyi. Features of Australia's and Oceania migration policy at the beginning of the XXI century. At present, nutrition is connected with individual forms and implementation of the state migration policy of Australia and Oceania in the 21st century. Problems with the distribution of resources in the region you are looking for The COVID-19 pandemic has led to an outbreak of the COVID-19 pandemic. The ecological nature of your crisis is due to the fact that you took it into account, place it in your post; conflicts that continue in large fractions of the world, stagnation of evil spirits and hunger. Most of the population of the region will decrease by the end of the year. Australia has supported the immigration program for a long time, gaining momentum. Please note that there is a problem with your computer. Not a single region will be able to develop a tourism industry, and in idealized countries, there will be a surge of tourists, which will significantly increase the number of permanent residents. Emigration from the Pacific island states to Australia and New Zealand has a significant scope due to the small population and most of the details in these programs. Climate change and natural phenomena on the migration of the population of Australia This is an oceanic moment that you don't need to worry about. Please note that your New Year's Eve presupposes this season. It is explained that Australia, which can assume leadership in the region, can support and support its permanent region if migration efforts will contribute to the development of migration policy, which will work. This is a reaction to the regional crisis. services, mobile workforce and new migration schemes within the framework of legal norms.

Keywords: state policy, migration processes, Australia, Oceania, economy, labor resources.

Реалізація ключових соціально-економічних завдань будь-якої країни передбачає формування державної політики у різних сферах діяльності. Враховуючи процеси глобалізації, вільного переміщення трудових ресурсів, бажання людей змінювати країну для подальшого життя важливого значення набуває міграційна політика. Від напрямів формування міграційної політики країни залежать різні аспекти функціонування галузей господарської діяльності, відбувається зростання чи зменшення людського капіталу. Міграційна політика, особливо в період початку XXI ст., враховуючи динаміку складних політичних та соціально-економічних процесів, так само має змінюватися, підлаштовуючись під зовнішні та внутрішні чинники. На початку XXI ст. міграційна політика Австралії та Океанії стала набувати характеру різноманітних змін та орієнтуватися на приваблення кваліфікованих мігрантів з різних країн світу, що дозволило забезпечувати економічний розвиток, впроваджувати інновації та збільшувати конкурентоспроможність країн.

Одна з особливостей сучасної міграційної політики Австралії та Океанії – це система оцінки мігрантів, що базується на критеріях, таких як вік, кваліфікація, робочий досвід, знання мови та інші фактори. Ця система оцінки забезпечує прийом кваліфікованих мігрантів, які можуть прискорити розвиток економіки та підвищення рівня життя в країні. Крім того, сучасна міграційна політика Австралії та Океанії спрямована на забезпечення гуманітарної допомоги та прийняття біженців з різних країн світу та забезпечення їм допомоги та захисту.

Також важливою особливістю міграційної політики Австралії та Океанії є гнучкість та адаптивність. Країни цього регіону швидко реагують на зміни на ринку праці та в економіці в цілому, що дозволяє їм швидко вносити зміни у свою міграційну політику щодо кваліфікації, робочого досвіду, знання мови та інших факторів. Країни регіону надають притулок біженцям та забезпечують їм доступ до освіти, медичної допомоги та соціального захисту. Однак, сучасна міграційна політика Австралії та Океанії також має свої виклики та проблеми. Наприклад, іноді ці країни стикаються з проблемами нелегальної міграції та експлуатації мігрантів. Також бувають випадки дискримінації та нерівності відносно мігрантів з певних регіонів. Таким чином, формування міграційної політики є однією з ключових завдань розвитку регіону Австралії та Океанії.

Питання, які стосуються різних аспектів міграції, міграційної політики, в тому числі – і регіону Австралії та Океанії, розглядали такі науковці, як М. Баламуш, Дж. Блохер, К. Брікенштейн, Д. Гарбауї, А. Леманн, К. МакМайкл, Т. Пауелл, О. Риндзак, Х. Хауген, Т. Ямамото та ін. В той же час, постійні зміни зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на процеси формування міграційної політики, викликають потребу в дослідженні особливостей міграційної політики Австралії та Океанії, яка реалізується на початку XXI ст.

Метою дослідження є проведення аналізу особливостей міграційної політики Австралії та Океанії початку XXI ст.

Міграційні процеси, які особливо посилилися на початку XXI ст., вносять свій суттєвий вклад у формування кількісного та якісного складу населення, економічний розвиток, політичну та соціально-культурну сфери. Виходячи з зазначених тенденцій, дослідження, аналіз та розроблення міграційної політики стає елементом управління глобальними змінами, які впливають на питання безпеки, економіки, зайнятості, сталого розвитку держави. Державна міграційна політика спирається на цілеспрямовану діяльність органів державної влади, яка регулює міграційні процеси, а також пов'язані з ними фактори, які оптимізують міграційну активність населення, виходячи з державних пріоритетів та інтересів суспільства, що сприяє зростанню якості життя населення та цілісності соціуму та забезпечує відповідність потребам людського розвитку [1]. Державна міграційна політика передбачає сукупність правової, адміністративної, фінансової та організаційної діяльності, на основі яких держава здійснює вплив на процеси міграції в країні [2].

Пандемія COVID-19 підкреслила глибокі проблеми сучасного світу та посилила їх через наростаючий націоналізм, ксенофобію, расизм і страх перед мігрантами. У той час, як мігранти працюють у майже всіх секторах, переважна більшість з них зайняті на тимчасових і нестабільних роботах і мають лише номінальні трудові права або взагалі не мають їх. Незважаючи на посилення екологічних змін та криз, продовжується ігнорування зміни клімату як вагомої причини для пошуку притулку та постійного місця проживання в іншій країні. Дані реалії ігнорують той факт, що конфлікти, які

продовжуються в багатьох частинах світу, зростання злиднів і голоду ставлять людей у вразливе становище та змушують їх мігрувати [3]. Зазначені проблеми багато в чому окреслюють напрями, які актуальні для міграційних процесів у регіоні Австралії та Океанії.

Регіон Австралії та Океанії характеризується значними процесами міграції та їх наслідків: станом на середину 2020 р. серед 41,8 млн чол. в регіоні було приблизно 9,1 млн мігрантів. Оскільки мігранти становлять приблизно 22% населення, регіон значно перевищує середні світові показники. Країнами з найбільшою часткою мігрантів у своєму населенні є Австралія (30%), Нова Зеландія (29%), Палау (28%) і Науру (20%). Більше половини з 2 млн мігрантів, які походять з країн і територій Океанії, залишилися в регіоні, що відображає як економічні можливості, так і соціально-політичні зв'язки. Це включає понад 61 тис. чол. з Океанії, які мігрували в одну з територій, розташованих у Тихому океані. Більшість із понад 598 тис. австралійців, які проживають за кордоном, переїхали за межі регіону, що відображає постійні зв'язки з Великою Британією і походження мігрантів [4].

У першу трійку країн, що приймають біженців, входять Австралія (138 тис. осіб), Папуа-Нова Гвінея (11 тис. осіб) та Нова Зеландія (2,5 тис. осіб). За останнє десятиліття приблизно 11% всіх переселених біженців було прийнято в Австралії. Більшість біженців і шукачів притулку в Австралії походили з Малайзії, Китаю, Ірану, Афганістану та Пакистану. У 2018-2019-х рр. кількість місць в рамках Австралійської гуманітарної програми зросла до майже 19 тис. У 2019-2020-х рр. в рамках цієї програми Австралія надала 13 тис. місць із виділених на звітний рік 18,7 тис. місць. Програма на 2019-2020 рр. не була повністю виконана через тимчасове призупинення у березні 2020 р. видачі гуманітарних віз через обмеження на поїздки у зв'язку з COVID-19. У своєму річному бюджеті на 2020-2021 рр. уряд Австралії скоротив асигнування на 5 тис. гуманітарних місць, повернувшись на рівень до 2017 р., що передбачав виділення 13 тис. місць на рік [5].

У 2020 р. в регіоні Австралії та Океанії мігранти, що народилися за кордоном, включали переважно вихідців з Азії та Європи. За останні 30 років кількість мігрантів в Океанії, що народилися в Азії, зросла, тоді як кількість вихідців з Європи залишилася стабільною. З усіх шести регіонів світу Австралія та Океанія в 2020 р. була регіоном походження найменшої кількості мігрантів, що виїхали з регіону. Мігранти з Австралії та Океанії, які проживають за межами регіону, здебільшого селилися в Європі та Північній Америці. У 2020 р. більшість нових внутрішніх переміщень в Океанії були спричинені лихами, а не конфліктами. У Вануату внаслідок стихійного лиха зареєстровано найбільшу кількість переміщень (80 тис. чол.), головним чином викликаних циклоном «Гарольд». Інші масштабні внутрішні переміщення, спричинені стихійними лихами, були зареєстровані в Австралії, Фіджі та Новій Зеландії. В Австралії нові переміщення були

переважно запобіжними евакуаціями через інтенсивний сезон лісових пожеж [5].

Протягом останнього десятиліття трудова міграція в регіоні була переважно тимчасовою та сезонною через схеми трудової мобільності в Австралії та Новій Зеландії (табл. 1).

Таблиця 1

Мобільність праці в регіоні Австралії та Океанії [6]

Схема трудової мобільності	Країна призначення	Відповідний регіон	Промисловість країн
Програма сезонних робітників (SWP)	Австралія	Тонга, Кірібаті, Самоа, Вануату, Папуа-Нова Гвінея, Фіджі, Науру, Соломонові Острови,	Садівництво, аквакультура, сільськогосподарські сектори вирощування тростини та бавовни
Тихоокеанська схема праці (PLS)	Австралія	Фіджі, Кірібаті, Науру, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови, Самоа	Сільське господарство, садівництво, лісове господарство, готельний бізнес, туризм, переробка м'яса, рибальство, сектор догляду за людьми похилого віку
Визнаний сезонний роботодавець (RSE)	Нова Зеландія	Фіджі, Кірібаті, Науру, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Вануату	Галузі садівництва та виноградарства

Австралія є основним місцем перебування мігрантів у регіоні. Країна підтримувала велику імміграційну програму протягом багатьох десятиліть, набираючи мігрантів для вирішення проблем населення та нестачі робочої сили після закінчення Другої світової війни. У результаті станом на середину 2020 р. 30% із 25,5 млн жителів Австралії – або 7,7 млн чол. – народилися в іншій країні. Основними країнами походження були: Велика Британія (1,29 млн), Китай (653 тис.), Нова Зеландія (611 тис.), Індія (579 тис.) і Філіппіни (286 тис.). Нова Зеландія є другим основним напрямком для мігрантів у регіоні. Майже 29 % її населення – приблизно 1,4 млн з 4,8 млн жителів – народилися в іншій країні. У середині 2020 р. він прийняв значну кількість мігрантів із Великої Британії (286 тис.), Китаю (144 тис.), Індії (122 тис.), Австралії (85 тис.) і Південної Африки (73 тис.) [4].

Регіон залежить від індустрії туризму, причому в деяких країнах спостерігається сплеск туристів, які значно перевищують чисельність постійного населення. У 2019 р. 18 тис. жителів Палау прийняли майже 90 тис. відвідувачів – майже в п'ять разів більше, ніж його населення. У 2019 р. у Фіджі туризм склав 31% ВВП країни [7]. Ці цифри висувають особливі вимоги до міграційних органів, багато з яких працюють з незначним людським і фінансовим капіталом.

Програми трудової міграції, такі як Програма сезонних робітників, Схема тихоокеанської робочої сили в Австралії та Схема зареєстрованих сезонних роботодавців (ЗСР) у Новій Зеландії, передбачають найм мігрантів в основному з країн Тихоокеанського регіону та Південно-Східної Азії для роботи в сільському господарстві (в Австралії) та в секторах садівництва та виноградарства (у Новій Зеландії). Еміграція з тихоокеанських острівних держав до Австралії та Нової Зеландії має значний розмах через невелику чисельність населення в цих державах та темпи розширення участі в цих програмах, особливо в Австралії, де немає встановлених обмежень. Більшість мігрантів, які беруть участь у цих програмах для сезонних трудящих-мігрантів, є вихідцями з Вануату та Тонги. Наприклад, згідно з оцінками, у 2018 р. на роботу до Австралії та Нової Зеландії емігрували 13% населення Тонги віком від 20 до 45 років. Оцінка програм сезонних робітників показує, що, хоча економічні можливості, створені для мігрантів з острівних держав, стимулюють участь у них, від'їзд мігрантів може вплинути на зростання населення і традиційні соціальні системи, а також створювати витрати втрачених можливостей для місцевого виробництва в цих регіонах [5].

У дослідженні [8] стверджується, що динаміка внутрішньої політики в Австралії впливає на політику щодо біженців. Держава не змогла змінити політику Австралії щодо біженців у 2000-х через внутрішній тиск в країні. Але під час правління прем'єр-міністра Т. Еббота Австралія впроваджувала політику, яка створювала бар'єр між нею та іншими країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. У 2013 р. розпочато операцію «Суверенні кордони», яка негативно вплинула на біженців. Історично склалося так, що двопартійна підтримка в Австралії допомагала людям, які шукали притулку. Цю політику було оприлюднено не лише для того, щоб зменшити кількість смертей у морі, але й через існування ісламофобії та недовіри, які були вкорінені в австралійському суспільстві.

Оскільки австралійський уряд змінювався, це породжувало відмінності в політиці кожного прем'єр-міністра. Але спільною рисою була політика уряду Австралії, яка перешкоджає її ролі у збільшенні внеску в Азійсько-Тихоокеанський регіон. У випадку з біженцями Австралія більше покладається на треті сторони при вирішенні питань, переміщуючи біженців до Папуа-Нової Гвінеї чи Камбоджі або повертаючи їх на батьківщину. Австралія не хоче обмежити в'їзд біженців до своєї країни, це ґрунтується на внутрішньому побоюванні Австралії перед «зовнішнім світом», що теж формує окремі напрями її політики. Динаміка внутрішньої політики та громадської думки впливає на політику Австралії щодо біженців, що змусило менші країни Азійсько-Тихоокеанського регіону вирішити цю проблему. Таким чином, Австралія не має права відігравати більшу роль в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, якщо не може більше сприяти вирішенню проблем біженців у регіоні [8].

Обмеження мобільності через COVID-19 також порушили трудову міграцію, а також критичні джерела зайнятості та доходів у регіоні [9]. Тисячі мігрантів в Австралії втратили роботу через економічну проблематику

або право на роботу через закінчення терміну дії візи. Австралія та Нова Зеландія сильно постраждали від нестачі іноземних студентів під час пандемії [10], але поступово знову починають відкривати свої кордони для іноземних студентів і сезонних робітників [11]. В той же час велика освітня економіка Австралії базується на мобільності. Міжнародна освіта є важливою галуззю як для Австралії (37,6 млрд австралійських доларів), так і для Нової Зеландії (5,1 млрд новозеландських доларів), куди щорічно прибуває приблизно 550 тис. студентів (в Австралію) та 125 тис. (в Нову Зеландію). Маршрути, рекламовані міграційними брокерами, дозволили Австралії вивести назовні ризик зараження, одночасно одержуючи прибуток від міжнародної мобільності студентів. Наприклад, протягом семи тижнів 2020 р. до Австралії в'їхало 47 тис. громадян Китаю в період спалаху COVID-19 [12].

Для багатьох тихоокеанських острівних країн еміграція працівників може спричинити дефіцит ключових професій, але приводить до вигоди від грошових переказів від мігрантів та нових навичок серед тих, хто повертається. Наприклад, переміщення медичних працівників, які емігрували з Фіджі, Папуа-Нової Гвінеї, Самоа та Тонга, сприяло нестачі медичних працівників у цих країнах [13].

Вплив зміни клімату і природних явищ на міграцію населення Австралії та Океанії на даний момент незначний (не більше 10-12% міжнародних потоків), однак у разі збільшення інтенсивності та частоти стихійних лих, а також через збільшення чисельності та щільності населення неминуче зростання потоку екологічних мігрантів [14]. В той же час багато країн Океанії дуже вразливі до впливу навколишнього середовища та зміни клімату. Хоча заплановане переселення є найменш бажаним варіантом [15], держави погоджуються, що міграція, пов'язана з несприятливим кліматичним впливом, стане більш поширеною, оскільки постраждали території стануть непридатними для проживання [16]. Очікується, що Кірібаті стане непридатним для проживання людей до 2035 року, оскільки існує внутрішнє переміщення з низинних островів і прибережних регіонів спричиняє перенаселення та обмежений доступ до основних ресурсів [17]. Будучи потенційною країною призначення, Кабінет міністрів Нової Зеландії у 2018 р. запропонував план дій для реагування на кліматичні переміщення та міграцію в Тихому океані [18].

Австралія та Нова Зеландія пропонують схеми сезонної праці, які дозволяють коротко- та середньострокову міграцію, щоб заповнити дефіцит робочої сили в галузях із сезонним попитом [19]. Австралія пропонує дві схеми праці. Програма сезонних працівників дає змогу сільськогосподарським підприємствам і підприємствам, що займаються розміщенням, у певних регіонах наймати робітників із острівних країн Тихого океану та Східного Тимору для роботи до дев'яти місяців. З 2012 р. тут було зайнято понад 30 тис робочих місць. Додаткова тихоокеанська схема праці, запущена у 2018 р., дозволяє схваленим роботодавцям із багатьох галузей наймати напівкваліфікованих працівників із тихоокеанських

країн для міграції до Австралії на термін до трьох років. Сільськогосподарська сфера значною мірою залежить від робочої сили, яка постачається таким чином, разом із працюючими відпочиваючими [20].

Слід додати, що в Австралії діє національна система надання притулку, яка визначає, чи є люди, які звертаються за притулком, біженцями та мають захист, і впроваджує політику при несанкціонованому потрапленні до Австралії повернення до пункту відправлення або переданні до іншої країни для розгляду [21].

Трудові мігранти, особливо ті, хто працює в сільськогосподарському секторі в Австралії та Новій Зеландії, значно підтримали виробництво та постачання продовольства місцевому населенню під час пандемії. Хоча вони представляли вразливу групу населення під час кризи, трудові мігранти також відіграли вирішальну роль у відповідях на національне відновлення як ключовий внесок у розвиток економік приймаючих країн. Через старіння населення деяких країн регіон покладається на мігрантів, щоб підтримувати відносну частку дорослих працездатного віку, протидіяти від'їзду громадян і компенсувати низькі рівні народжуваності, які падають нижче рівня відтворення населення.

Слід зазначити, що Австралія, яка має можливість взяти на себе лідерство в регіоні, повинна продовжувати та вдосконалювати свої поточні регіональні міграційні зусилля та далі розвивати міграційну політику, щоб активно реагувати на переміщення через зміну клімату на основі регіонального співробітництва, мобільності робочої сили та нових міграційних схем в рамках правових норм. Виходячи з проаналізованих даних щодо міграційної політики регіону, слід відзначити, що доміграційна освіта, досвід роботи, попередні міграційні епізоди, а також знання англійської мови, навчання проведене в Австралії, і соціальний капітал є важливими детермінантами інтеграції біженців на ринок праці в приймаючій країні. Вирішення глибоко вкоріненої імміграційної проблеми полягає не лише в тому, щоб дати іммігрантам можливість реалізувати свій соціальний та економічний потенціал; але і в допомозі Австралії та Океанії в повній мірі скористатися перевагами міграції для розвитку суспільства.

Таким чином, у сучасному світі з покращеними можливостями мобільності питання формування державної міграційної політики значно посилило свою актуальність. На початку XXI ст. процеси забезпечення та модернізації міграційної політики Австралії та Океанії опинилися під впливом внутрішніх економічних потреб, зовнішніх чинників, тиском екологічних факторів та проблем нелегального переміщення. Залучення кваліфікованих трудових ресурсів дозволило забезпечити економічне зростання, розвиток сільськогосподарської та освітньої сфер, що в підсумку збільшило конкурентоспроможність країн. Важливим напрямом в регіоні є індустрія туризму, яка постійно розвивається. Політика міграції Австралії та Океанії використовує програми трудової міграції, яка передбачає пільгові умови, взаємне визнання кваліфікацій, що дозволяє заповнювати дефіцит трудових ресурсів. Слід зазначити, що зовнішнє оточення впливає на

формування напрямів політики Австралії щодо біженців, що змусило інші країни Азійсько-Тихоокеанського регіону самостійно вирішити зазначену проблему. Таким чином, позиція Австралії, яка не може більше сприяти вирішенню проблем біженців, перешкоджає посиленню її ролі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Використані джерела і література:

1. Риндзак О.Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 72-81.
2. Баламуш М.А. Державна міграційна політика, державне управління і публічне адміністрування у сфері міграції: співвідношення та суб'єкти реалізації. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 85-90.
3. Spotlight Report on Global Migration. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2022. URL: https://spotlightreportmigration.org/wp-content/uploads/SRGM_EN.pdf.
4. International Migration 2020 Highlights. United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf
5. McAuliffe, M., Triandafyllidou A. World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM). Geneva, 2021. 522 p.
6. Asia-Pacific migration data report 2020. International Organization for Migration, 2021. URL: www.iom.int/asia-and-pacific.
7. Economic Impact Reports. World Travel & Tourism Council, 2019. URL: <https://wttc.org/research/economic-impact/fiji>.
8. Afira M. R. I. P. The Role and Impact of Australian Refugee Policy in Asia-Pacific Region: From Australia-Cambodia Agreement to Rohingya Crisis. *Jurnal Mandala Jurnal Ilmu Hubungan Internasional*. 2021. №4(1). P. 102-113.
9. Pacific Labor Mobility, Migration and Remittances in Times of COVID-19 : Summary Report. World Bank, 2021. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099120012012111994/P1716380a950e90c20b0a70a63a62803858>.
10. Overseas Arrivals and Departures, Australia. Australian Bureau of Statistics. URL: <https://www.abs.gov.au>.
11. The Department of Employment and Workplace Relations. URL: <https://www.dewr.gov.au>.
12. Haugen, H.O., Lehmann, A. Adverse articulation: Third countries in China-Australia student migration during COVID-19. *Dialogues in Human Geography*. 2020. №10. P. 169-173.
13. Yamamoto T.S. et al. Migration of health workers in the Pacific Islands: a bottleneck to health development. *Asia Pacific Journal of Public Health*. 2012. №. (24)4. P. 697-709.
14. Ochirova, G.N., Moiseeva, E.M., Maksimova, A.S. The relation of environmental and climatic changes and migration situation in Oceania. *RUDN Journal of Economics*. 2019. № 27. P. 313-325.
15. Gharbaoui D., Blocher J. Limits to Adapting to Climate Change Through Relocations in Papua-New Guinea and Fiji. *Limits to Climate Change Adaptation. Climate Change Management*. Springer, Cham. 2018. DOI: 10.1007/978-3-319-64599-5_20.
16. McMichael C., Katonivualiku M., Powell T. Planned relocation and everyday agency in low - lying coastal villages in Fiji. *The Geographical Journal*. 2019. №. 3(185). P. 325-337.
17. Cauchi J.P., Correa-Velez I., Bambrick H. Climate change, food security and health in Kiribati: a narrative review of the literature. *Global Health Action*. 2019. №12(1). DOI: 10.1080/16549716.2019.1603683.

18. Pacific Governments Begin Regional Policy Dialogue on Climate Change, Migration and Human Security IOM, 2020. URL: <https://www.iom.int/news/pacific-governments-begin-regional-policy-dialogue-climate-change-migration-and-human-security>.

19. Brickenstein C. Impact assessment of seasonal labor migration in Australia and New Zealand: A win-win situation? *Asian and Pacific Migration Journal*. 2015. №. 1(24). P. 107-129.

20. Agricultural overview. Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, 2023. URL: <https://www.agriculture.gov.au/abares/research-topics/agricultural-outlook/agriculture-overview#daff-page-main>.

21. Operation Sovereign Borders Monthly Update: February 2023. The Australian Border Force. URL: <https://www.abf.gov.au/newsroom-subsite/Pages/Operation-Sovereign-Borders-Monthly-Update-February-2023.aspx>.

УДК 9911.3 : 32 : 09

Тенькова З. Ю.,
Діжечка С. В.

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ АВСТРАЛІЇ ТА ОКЕАНІЇ

В статті розглядається економічна та політична співпраця Австралії та України. Австралія очолює одне з провідних місць серед торговельних партнерів України, а політична співпраця розпочалась з моменту проголошення незалежності України, оскільки Австралія була тією країною яка одна з перших визнала незалежність нашої держави. За весь період співробітництва було підписано ряд взаємовигідних міжнародних угод в сфері економіки та міжнародних відносин.

Ключові слова: Австралія, міжнародні угоди, економічні відносини.

Zoya Tenkova, Sofia Dijechka. Cooperation of Ukraine with the states of Australia and Oceania. The article examines economic and political cooperation between Australia and Ukraine. Australia occupies one of the leading places among Ukraine's trade partners, and political cooperation began from the moment Ukraine declared independence, as Australia was one of the first countries to recognize the independence of our state. During the entire period of cooperation, a number of mutually beneficial international agreements in the field of economy and international relations were signed.

Keywords: Australia, international agreements, economic relations.

Дослідження співробітництва між Україною та Австралією є досить актуальним питанням. Австралія являється країною, яку називають процвітаючою. Останнім часом економісти виділяють її позиції на світовому ринку. Для нашої держави Австралія є важливим міжнародним та політичним партнером.

Метою даної роботи є дослідження співпраці України та Австралії в економічних та політичних галузях.

Зважаючи на ріст, розвиток і ускладнення різноманітних світових господарських зв'язків та торгово-економічної взаємодії різних країн і регіонів, умови і перспективи міжнародного співробітництва набувають особливої та виняткової актуальності. На сучасному етапі і Україна, і

Австралія виступають активними учасниками міжнародних торгових відносин. Торгівля між країнами вважається вагомою, найважливішою і ключовою формою міжнародних відносин. Народи світу активно вели торгівлю продукцією, іншими словами, обмінювали товари, що були в певному надлишку, на товари, які потребували, ще задовго до того, як сформувалося світове господарство. Саме з цієї причини торгівля між країнами стала одним із найважливіших поштовхів в побудові сучасного світового економічного господарства. Зі століття в століття зовнішня торгівля завжди залишалася основою міжнародних економічних відносин, оскільки зростання економічних і політичних зв'язків між країнами приводило до формування міжнародного поділу праці і далі веде до з'єднання всіх країн в згуртоване господарське ціле. Можна з впевненістю сказати, що Україна бере активну участь в міжнародній торгівлі [1].

За 7 місяців 2021 р. торгівля та обмін товарами між Україною і Австралією збільшилася та зросла втричі до \$117,9 млн. у порівнянні з відповідним періодом минулого 2020 р. Такі показники свідчать про значний ґрунтовний кардинальний потенціал обох країн у сфері двостороннього торговельного співробітництва і міжнародного партнерства [2].

Австралія очолює провідне місце, посідаючи перші місця у списку торговельних партнерів України в Океанії. За даними Державної служби статистики України, за підсумками позаминулого 2021 р., обсяг торгівлі і перебігу товарів між Україною та Австралією склав 215,2 млн. дол. США. Експорт товарів з України до Австралії становив 60,9 млн. дол. США, у той час як імпорт австралійської продукції в Україну – 154,3 млн. дол. США.

Головними провідними елементами українського товарного експорту до Австралії стали металургійна та машинобудівна продукція. Натомість, перелік імпорту до України містить різні види мінеральних палив, машинобудівну і фармацевтичну продукцію, оптичні прилади, вовну, дорогоцінне каміння, папір та картон.

Варто врахувати істотну активність на українському ринку продовольства австралійських компаній, які спеціалізуються на перепродажі продукції та націлені на ринок країн Азії та Близького Сходу.

Найбільш динамічною діяльністю стали інформаційні технології та інтернет-сфери: відбувається зростання ІТ послуг з боку українських компаній. Серед відомих і значних історій успіху австралійського бізнесу в Україні можна відзначити технологічну компанію LQD Technologies, один з провідних офісів якої розміщено у Києві. Серед інших різноманітних та важливих категорій послуг у двосторонній торгівлі слід відзначити також транспортні, банківські, туристичні та телекомунікаційні.

Станом на липень місяць 2022 р. в економіку України було залучено понад 600 тис. дол. США інвестицій з Австралії. Найбільший обсяг австралійських інвестицій надійшов до таких галузей української економіки, як оптова та роздрібна торгівля, інформаційні технології та телекомунікації [3].

В липні 2012 р. уряд Австралії здійснив внесок до Чорнобильського фонду «Укриття» ЄБРР в розмірі 1 млн. євро за підсумками участі у 2011 р. в Київському саміті з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії.

Також у 2012 р. Україна почала спір з Австралією в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) щодо прийняття останньою законодавства про уніфіковане пакування тютюнових виробів, яке передбачає однаковий вигляд пачок цигарок різних виробників. Ця подія дістала назву «тютюнова суперечка». За оцінками провідних торговельних дипломатів та юристів, дане рішення було направлено не на захист українських виробників, а було прийнято заради однієї з транснаціональних тютюнових компаній.

4 червня 2015 р. Мінекономрозвитку остаточно повідомило про повне припинення суперечки з Австралією щодо уніфікованого пакування тютюнових виробів. Таке рішення було прийнято після детального й точного вивчення обставин скарги України до Австралії в рамках СОТ та спілкування із ключовими зацікавленими сторонами [4].

Також треба відзначити, що Україна та Австралія мають не тільки економічні відносини, а і політико-дипломатичні. 26 грудня 1991 р. Австралія заявила про визнання України як незалежної держави. Дипломатичні відносини між Україною та Австралією були встановлені 10 січня 1992 р. шляхом обміну нотами між МЗС України та Посольством Австралії в Російській Федерації. Посольство України в Австралії було засноване 14 квітня 2003 р. У лютому 2015 р. в Києві відкрито Посольство Австралії в Україні.

Листопад 1992 р. став роком офіційного візиту в Австралію парламентської делегації на чолі з головою Верховної Ради незалежної України. Сталося започаткування міжпарламентської співпраці. У червні-липні 2004 р. відбувся офіційний приїзд та візит в Україну парламентської делегації Австралії на чолі зі спікером Палати Представників парламенту Австралії – демонстрація з боку Австралії підтримки демократичного політичного та економічного курсу розвитку України.

Липень і серпень 2014 р. – місяці робочих візитів спеціального посланника Прем'єр-міністра Австралії із розслідування катастрофи рейсу МН17 маршала авіації Ангуса Г'юстона в Україну. Було детально вивчено і обговорено найактуальніші питання, що стосувалися взаємодії в рамках розслідування обставин жахливої катастрофи літака рейсу МН17. В той же час відбуваються робочі візити в Україну міністра закордонних справ Австралії Дж. Бішоп. Укладено Угоду між Україною та Австралією про направлення Австралійського персоналу до України у зв'язку з падінням літака «Malaysia Airlines» рейсу МН17».

У грудні 2014 р. відбувся державний візит Президента України Петра Олексійовича Порошенка до Австралії. У ході візитів і зустрічей політичним керівництвом Австралії було засуджено окупацію Криму та збройну агресію Росії проти суверенної України. Повністю підтверджено повну і глибоку підтримку Австралією незалежності, суверенітету та територіальної

цілісності України. Президент України тоді виступив з лекцією в Інституті міжнародної світової політики Lowy, а також взяв участь у діловому круглому столі, організованому Європейсько-австралійською діловою Радою, під час якої були обговорені важливі питання перспектив інвестування в українську економіку та економічної співпраці з Україною.

Ще одна надзвичайно важлива зустріч президента України та прем'єр-міністра Австралії сталася у вересні 2016 р. під час 71-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку. Були обговорені питання з приводу захисту і збереження підтримки з боку Австралії щодо подальшої взаємодії в рамках міжнародних організацій та координації спільних зусиль з метою притягнення до відповідальності винних у збитті літака МН17 «Малайзійських авіаліній».

Після офіційного візиту в Україну президента Сенату парламенту Австралії Стівена Перрі 2017 рік був проголошений роком Австралії. Обговорено питання посилення двосторонньої взаємодії, підготовку до змагань «Ігри Нескорених 2018» у Сіднеї [5].

Отже, опрацювавши дану тему, можна зробити висновок, що Австралія та Україна тісно співпрацюють в галузі економіки і політики. Австралія всіляко підтримує українців з моменту початку збройної агресії на території України. Її сміливо можна назвати потужним українським партнером.

Використані джерела і література:

1. Зірко О.В. Аналіз світових тенденцій та їхній вплив на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2011. Т.1. №7. С. 23-25.
2. Цьогоріч Україна наростила обсяг двосторонньої торгівлі товарами з Австралією до \$117,9 млн. *AgroPolit.com*. URL: <https://agropolit.com/pro-agropolitcom>
3. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Австралією / Посольство України в Австралії. URL: <https://australia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/315-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-avstralijeju>
4. Омельченко О. Здоров'я важливіше за торгівлю: історичне рішення СОТ. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/07/23/7084690/>
5. Лавренюк С. Далека Австралія є дуже близьким і надійним партнером. *Голос України*. 3.10.2017. URL: <http://www.golos.com.ua/article/294292>

РОЗДІЛ III. НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ АВСТРАЛІЇ НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

УДК 330.567.4 : 001

Овчарова Л. П.

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФІНАНСУВАННІ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК В АВСТРАЛІЇ

Ключовою характеристикою стану національної сфери досліджень і розробок (ДР) в будь-якій країні є рівень її фінансування. Економічно розвинені країни, інвестуючи значні кошти в розвиток досліджень і розробок, забезпечили світове лідерство і глобальну конкурентоспроможність національної економіки.

В статті викладено результати дослідження фінансового забезпечення досліджень і розробок в Австралії; визначено динамічні і структурні зміни в обсягах витрат на ДР в державних установах, університетах та підприємницькому секторі; окреслено пріоритетні напрями фінансування ДР в наукових інституціях та ініціативи уряду в науково-технічній сфері.

У статті обґрунтовано, що австралійський уряд визнає важливість формування сильної, стабільної наукової сфери, її позитивний вплив на розвиток національної економіки. Відзначено, що зусилля уряду Австралії спрямовані на підтримку лідерських позицій країни в сфері ДР; на зміцнення наукового потенціалу; впровадження сучасних інструментів і механізмів проведення науково-технологічної політики, коригування бюджетних пріоритетів і напрямів фінансування ДР з урахуванням глобальних і внутрішніх викликів.

Проілюстровано, що уряд і підприємницький сектор використовують результати ДР для забезпечення національних і регіональних потреб у таких галузях, як охорона здоров'я, оборона, енергетика, транспорт, навколишнє середовище, продовольча безпека й зв'язок.

Обґрунтовано, що дослідження вчених Австралії сприяють розвитку знань і підвищенню рівня життя; соціальному благополуччю австралійців, покращенню показників здоров'я й навколишнього середовища, вирішенню важливих соціальних проблем; що впровадження бізнесом наукових розробок робить його більш інноваційним і продуктивним, стимулюючи економічне зростання та збільшення робочих місць.

Ключові слова: Австралія, сфера досліджень і розробок (ДР), інновації, конкурентоспроможність, федеральний бюджет, федеральний уряд, наукові інституції.

Lubov Ovcharova. Current trends in the research and development (R&D) funding in Australia. A key characteristic of the status of a national science and technology complex in any country is its funding. By investing heavily in R&D, developed countries could achieve the global leadership and global competitiveness of the national economy.

The article presents the results of research on the financial support of research and development in Australia; dynamic and structural changes in R&D expenditure in state institutions, universities, and the business sector are determined; the priority areas of funding for scientific research in scientific institutions and government initiatives in the field of science are outlined.

The article articulates the importance the Australian government places on having a strong and stable science system; its positive impact on the development of the national economy. It was noted that the Australian government efforts are aimed at supporting leadership

positions in the sphere of R & D; at consolidating the national R&D capacity; implementation of advanced tools and schemes for science and technology policy; adjustments of budget priorities and areas of R&D funding in view of global and domestic challenges.

It illustrates that governments and industry will increasingly look to scientific knowledge and skills to meet national and local needs in areas as varied as health care, defence, energy, transport, environmental management, food security and communications.

It is substantiated that the research of Australian scientists drives advancements in knowledge and improvements in living standards; underpins the social wellbeing of Australians by improving health outcomes, maintaining the quality of the environment, and contributing to solving significant social issues; makes businesses more innovative and productive, driving economic and jobs growth.

Keywords: *Australia, research and development (R&D), innovation, competitiveness, federal budget, federal government, research institutions*

У сучасних умовах конкуренція країн на світових ринках товарів і послуг змушує уряди акцентувати увагу на державній підтримці науково-технічного потенціалу шляхом залучення значних інвестицій у наукові дослідження і розробки (ДР). Фінансування стало необхідною умовою функціонування науки в будь-якій країні, її конкурентоспроможності в глобальному просторі, ключовою характеристикою стану національної сфери ДР. Значні обсяги інвестицій у ДР забезпечили розвиненим країнам світове лідерство й глобальну конкурентоспроможність.

У сучасній Австралії з метою забезпечення здатності країни ефективно відповідати на сучасні виклики урядові ініціативи спрямовані на зміцнення наукового потенціалу; впровадження сучасних інструментів і механізмів формування науково-технічної політики; осучаснення пріоритетів та напрямів досліджень з урахуванням глобальних і внутрішніх викликів. Як наслідок, ефективність дослідницької діяльності зросла, про що свідчить якість і кількість публікацій та патентів; збільшилась кількість підприємницьких структур, що впроваджують інноваційні розробки.

З огляду на позитивні результати ініціатив уряду Австралії щодо підтримки ДР в університетах, бізнес-секторі вбачається доцільним дослідити особливості фінансового забезпечення державою та приватним сектором пріоритетних напрямів досліджень, їх відповідність національним потребам.

Актуальність теми пов'язана з негативною тенденцією щодо фінансового забезпечення ДР в Україні, необхідністю осучаснення пріоритетів наукових досліджень з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз. Дослідження відповідного досвіду Австралії сприятиме більш глибокому розумінню підходів до розвитку сфери ДР.

Мета статті – розкрити особливості фінансового забезпечення ДР в Австралії, визначити зміни в обсягах, динаміці та структурі витрат на ДР; окреслити пріоритетні напрями досліджень в державних установах, університетах та бізнес-секторі, розкрити роль уряду в активізації ДР в країні.

Джерельну базу дослідження склали офіційні документи уряду і парламенту Австралії [1-6], огляди та звіти виконані на замовлення

австралійського уряду, дослідження науковців та експертів. В ході дослідження використано публікації австралійських науковців, в яких висвітлено соціально-політичні та науково-технологічні аспекти розвитку країни. Це монографії Т. Катлера [7], Е. Танга [8], А. Елнасірі, Й. Фокса [9], Я. Ватта [10], Т. Бреннана [11]. Важливе місце у вивченні розвитку Австралії у вітчизняній історіографії посідають доробки співробітників Інституту всесвітньої історії НАН України. Серед праць українських учених слід згадати дослідження доктора політичних наук О.В. Зернецької [12-14].

В офіційних аналітичних оглядах і звітах, наукових публікаціях австралійських фахівців висвітлено особливості формування науково-технологічної й інноваційної політики в країні, основні передумови й етапи реформ у промисловості та науково-освітній галузі [7; 8]. Автори відзначають, що політика уряду в кінці ХХ ст. і на початку 2000-х рр. була спрямована на подолання залежності економіки Австралії від сировинного експорту, підвищення конкурентоспроможності експортоорієнтованих галузей, прийняття законодавчих актів щодо створення інституційних й економічних умов інноваційного розвитку, удосконалення системи вищої освіти й розширення інноваційного підприємництва в університетах, створення дослідницьких підрозділів на підприємствах, стимулювання інвестицій приватного сектору в науково-освітню сферу та збільшення попиту на ДР [7-10].

Прийняті на початку ХХІ ст. нормативно-правові акти, такі як: Акт про венчурний капітал (2002 р.), Акт про підтримку вищої освіти (2003 р.), програма «Підтримка можливостей Австралії» (2001 р.), сприяли комерціалізації ДР та прискорили модернізацію галузей промисловості [9].

Відзначаючи сильні позиції сфери ДР в Австралії, високий рівень освіти інтелектуального потенціалу, експерти також указують на негативні тенденції, що спричинили зменшення наукоємності ВВП країни, скорочення витрат бізнес-сектору на ДР після 2010 р., і пропонують заходи для їх подолання [7; 9].

Австралійські вчені та аналітики аналізують стратегічні документи та рішення уряду, які були прийняті за останні 10 років і позитивно вплинули на розвиток науково-технічного потенціалу Австралії [10; 11].

Експерти відзначають, що важливе значення для розвитку ДР в Австралії мала розробка програмного документу «Інноваційна програма на ХХІ століття», в якому визначено сім основних пріоритетів інноваційного розвитку Австралії [15]. Зокрема, документом передбачалось зростання державного фінансування високоякісних досліджень, які сприятимуть вирішенню національних проблем й відкриють нові можливості для зростання економіки; впровадження заходів, спрямованих на розвиток інноваційних галузей промисловості шляхом комерціалізації результатів наукових досліджень; зміцнення взаємодії між науковими установами і бізнесом.

Розроблений урядом комплекс заходів для підтримки підприємств, які займаються ДР, у програмі «*Research & Development Tax Incentive*» [16], сприяв значному збільшенню витрат бізнес-структур на ДР.

З метою подолання проблем в сфері ДР у 2015 р. [17] прийнята Національна програма в галузі науки й інновацій (*NISA*), в якій урядом запропоновано 24 заходи на їх усунення і виділено 1,1 млрд дол. на її впровадження.

Австралійські експерти, вчені позитивно оцінюють створення в Австралії Інноваційного фонду Організації з наукових та промислових досліджень (*CSIRO*) і Фонду біомедичних розробок, діяльність яких спрямована на впровадження результатів наукових ДР, а також заснування в Австралії незалежної консультативної ради «Наука та інновації Австралії» (*ISA*, з 2022 р. – *IISA*), яка стала головним консультантом уряду, парламенту з питань реалізації державної політики в галузі промисловості, інновацій та науки.

Особливої уваги заслуговує підготовлений у 2017 р. незалежною радою *ISA* Стратегічний план розвитку науково-інноваційної системи «Австралія 2030: процвітання через інновації», де окреслено проблеми в сфері ДР та обґрунтовано 30 рекомендацій, що сприятимуть їх вирішенню [18]. Головна мета плану – подолання відставання Австралії від країн ОЕСР в сфері науки та інновацій та збереження лідерських позицій в організації. У 2018 р. австралійський уряд підтримав 17 запропонованих експертами *ISA* рекомендацій та ухвалив план розвитку сфери ДР на період до 2030 р. [19].

Аналіз ухвалених урядових рішень щодо розвитку сфери ДР в Австралії показав, що уряд вважає використання науки, технологій та інновацій життєво важливим для підвищення продуктивності й економічного зростання країни та планує посилювати фінансову підтримку сектору ДР з метою підвищення конкурентоспроможності австралійської економіки в межах ОЕСР.

Водночас, австралійські науковці та експерти звертають увагу на негативні тенденції у фінансуванні наукових установ та впровадженні результатів їхньої діяльності в реальний сектор економіки та наполягають на необхідності удосконалення механізмів фінансування ДР та збільшення інвестицій на їх здійснення. Так, експерти *ISA* у звіті «Забезпечення ефективних державних інвестицій в інновації, науку й дослідження» [20] звертають увагу на необхідність розроблення 10-річного інвестиційного плану, який забезпечить збалансоване фінансування ДР у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Аналіз матеріалів парламентських слухань в Австралії свідчить про інтерес членів парламенту до проблем і перспектив розвитку сфери ДР. Зокрема, сенатори звертають увагу на прорахунки уряду, які призвели до скорочення фінансування ДР у бізнес-секторі та відставання Австралії від країн ОЕСР у комерціалізації розробок наукових установ і університетів [21].

Зважаючи на важливість фінансового забезпечення наукових ДР в Австралії, подолання негативних наслідків зменшення наукоємності ВВП та

відставання за цим індикатором від країн-лідерів актуальним вбачається економічна оцінка сучасних тенденцій у фінансуванні ДР за секторами та галузями науки.

Актуальні тенденції у фінансуванні ДР в Австралії (абсолютні показники витрат наведені по тексту та в таблицях в австралійських доларах).

Важливим показником фінансового забезпечення наукових установ є валові внутрішні витрати на ДР. За даними Австралійського бюро статистики, у 2019-2020 рр. валові внутрішні витрати на ДР склали 35,6 млрд дол., або 1,79 % ВВП. З 2010 р. спостерігається тенденція збільшення витрат у вартісному вимірі та зниження витрат відносно ВВП.

Нагадаємо, що основними виконавцями ДР в Австралії є федеральні агентства, університети, дослідницькі лабораторії бізнес-структур та неприбуткові організації. Найбільшу частку ДР в Австралії виконує бізнес-сектор (51% від загального обсягу). У 2020 р. бізнес витратив на ДР більш як 18 млрд дол.; заклади вищої освіти – 12,7 млрд дол. (35,7%); у наукових установах державного сектора було витрачено 3,4 млрд дол. (9,5%); у неприбуткових організаціях – 1,3 млрд дол. (3,7%).

Результати аналізу динаміки та структури витрат на ДР показують, що протягом останніх 10 років частка закладів вищої освіти (ЗВО) зростала, а бізнес-сектору та державних установ – скоротилася. У 2020 р. частка витрат підприємницького сектору на ДР становила менше 1% від ВВП, що значно нижче, ніж у середньому в ОЕСР (1,67%).

Зменшення частки бізнесу у фінансуванні ДР стало основним фактором, який призвів до скорочення наукоємності ВВП та відставання Австралії від країн ОЕСР за цим показником. Так, частка витрат на ДР у ВВП зменшилась з 2,11 % в 2012 р. до 1,79 % в 2019 р., а витрат державного сектору – з 0,24 % до 0,17 % ВВП. Сьогодні Австралія посідає 20 місце за цим показником серед країн ОЕСР. Нагадаємо, що у середньому в країнах ОЕСР валові внутрішні витрати на ДР становлять 2,6% ВВП, а в країнах-технологічних лідерах – Ізраїлі, Кореї Шведії – показник значно вищий 5,4%, 4,8% і 3,5% відповідно.

Витрати на виконання ДР за галузями наук. Розподіл витрат на ДР в кожному секторі має відмінності. Так, в австралійських університетах значна увага приділяється ДР в таких галузях, як біомедицина, інженерія, математика, біологія; сільське господарство та ветеринарія; а також в наукам про охорону здоров'я, навколишнє середовище та фізичним наукам. Аналіз розподілу витрат на ДР в ЗВО в 2020 р. показав, що 12,7 млрд дол. було розподілено таким чином: найбільше (2,7 млрд) було спрямовано на біомедичні та клінічні дослідження, 1,5 млрд – на інженерію; на ДР в галузі охорони здоров'я – 1,3 млрд, на суспільні науки – 602 млн.

Стосовно витрат на ДР в бізнес-секторі: в 2020 р. найбільше коштів було спрямовано на дослідження в шести провідних галузях науки, а саме: інформаційні й обчислювальні, інженерні, біомедичні й клінічні, сільськогосподарські й ветеринарні, торгівля, менеджмент, туристичні

послуги та хімічні науки. Загалом на ДР в цих шести галузях підприємницьким сектором було витрачено 91% від загального обсягу витрат, тобто 16,6 млрд дол. Наприклад, на ДР в галузі інформаційних та обчислювальних наук витрачено більш як 7 млрд, в галузі інжинірингу – 5,3 млрд, в біомедицині – 2,2 млрд дол.

Аналіз витрат на ДР в бізнес-секторі свідчить про позитивну тенденцію – збільшення коштів на дослідження в наукоємних галузях економіки. В 2020 р. на підприємствах трьох галузей економіки було витрачено 75% від загальних витрат на ДР в бізнес-секторі. Найбільше коштів витрачали на ДР в обробній промисловості – 4,7 млрд, в галузі «фінансові та страхові послуги» – 2,7 млрд. Слід відзначити, що за останні 10 років скоротилася частка витрат на ДР в гірничодобувній промисловості – з 22,4% до 4,9% – та зросла в галузі «професійні, наукові і технічні послуги» – з 15,5% до 34%.

Як показало дослідження, важливу роль в активізації підприємницьких структур до збільшення фінансування в ДР відіграють ініціативи федерального уряду та уряду штатів і територій. Австралійським урядом розроблені й застосовуються різноманітні механізми залучення бізнесу в інноваційні процеси – від прямого фінансування ДР (гранти, субсидії) до непрямих заходів підтримки (податкові пільги й преференції). Значна увага приділяється розвитку наукоємних галузей економіки, фінансуванню інноваційних проектів, збільшенню коштів з федерального бюджету на проведення ДР у високотехнологічних галузях, розвитку нових технологій [22].

Актуальним вбачається також оцінка витрат на ДР за галузями наук в державному секторі Австралії. В табл. 1 наведено статистичні дані, які ілюструють пріоритетні напрями досліджень в державних наукових інституціях.

Найбільше витрат на ДР в державних наукових інституціях в 2020 р. було спрямовано на дослідження в таких галузях науки, як сільськогосподарські, ветеринарні (19%), біомедичні (13,2%), інженерні (12,2%), біологічні (9,8%), інформаційні й обчислювальні (9,3%).

Ефективність результатів досліджень австралійських вчених у вищезазначених галузях є досить високою, що підтверджується збільшенням кількості та якості публікацій в міжнародних базах даних. Дослідження та інноваційні розробки в клінічній медицині, імунології, біоніці, у виробництві мікросхем, літакобудуванні, аерокосмічних технологіях, геліоенергетиці відомі в усьому світі. Австралія є одним зі світових лідерів в галузі цифрових досліджень і штучного інтелекту.

Результати дослідження свідчать, що розвиток науки в Австралії тісно пов'язаний з дослідженнями, які знаходяться в центрі уваги на глобальному рівні. Наприклад, в центрі уваги австралійських вчених – питання розвитку півдня Тихого океану й азійських країн. Питання зміни клімату, збереження біорізноманіття, охорони природних ресурсів і розвитку міст є пріоритетами досліджень в державних наукових установах.

Таблиця 1

Витрати на виконання ДР у державних установах Австралії за галузями наук у 2020-2021 рр., тис. дол.

Галузі науки	Всього витрати	Витрати федеральних агентств	Витрати установ і територій	Частка витрат у загальному обсязі
Разом	3617998	2337219	1280779	100,0
Сільськогосподарські, ветеринарні науки	672714	229213	443502	18,6
Біологічні науки	355934	260794	95140	9,8
Біомедицина	476580	36422	440158	13,2
Хімічні науки	139445	137252	2193	3,9
Науки про Землю	229187	192954	36234	6,3
Інженерні науки	440814	421193	19621	12,2
Науки про навколишнє середовище	236506	156740	79766	6,5
Науки про здоров'я	156600	56 584	100 016	4,3
Інформаційні й обчислювальні науки	335557	331 068	4489	9,3
Математичні науки	162748	162 731	18	4,5
Фізичні науки	225383	212 180	13203	6,2
Інші	186530	140088	46439	5,2

Джерело: побудовано за даними: URL: <https://www.industry.gov.au/data-and-publications/science-research-and-innovation-sri-budget-tables>.

Уряд Австралії приділяє значну увагу формуванню пріоритетних напрямів дослідження. При розробці пріоритетів враховується їх відповідність економічним, екологічним і соціальним цілям державної політики, спрямованість їх на вирішення національних проблем та підтримку конкурентних й порівняльних переваг Австралії [21; 22]. В уряді вважають, що пріоритети ДР повинні узгоджуватися з державними й територіальними пріоритетами на ранніх етапах процесу їх розробки, що сприятиме ефективному вирішенню таких масштабних проблем, як економічне зростання. В табл. 2 наведені дані, що ілюструють пріоритети уряду щодо фінансування ДР за окремими соціально-економічними цілями.

Статистичні дані, наведені вище, свідчать, що Федеральний бюджет є важливим джерелом інвестицій на виконання ДР, які спрямовуються на вирішення національних проблем Австралії. Уряд сприяє дослідженням, що мають відношення до промисловості, охорони здоров'я, сільського господарства, оборони тощо. Значні кошти уряд спрямовує на дослідження в університетах. Протягом 10 років спостерігається стабільне зростання інвестицій на ДР по всіх соціально-економічних цілях.

За результатами аналізу встановлено, що уряд Австралії суттєву увагу приділяє інвестиціям у стратегічні дослідження в галузях з потенціалом

комерціалізації. Так, протягом наступного десятиліття передбачено майже в 2 рази збільшити державні інвестиції у Фонд майбутніх медичних досліджень (MRFF), насамперед, на клінічні випробування та впровадження інноваційних розробок в охорону здоров'я. Суттєво зростуть інвестиції держави на інноваційні розробки в обробній промисловості та обороні. Інвестиції в оборонні дослідження й розробки будуть розподілятися через спеціально створені Фонд технологій нового покоління, Центр оборонних інновацій і Центр можливостей оборонної промисловості.

Таблиця 2

Державні інвестиції Австралії на виконання ДР в за соціально-економічними цілями в 2010-2020 рр., млн. дол.

Соціально-економічні цілі	2010-2011	2015-2016	2020-2021	Частка інвестицій у загальному обсязі в 2020-2021, %
Разом	8870,2	9593,2	12048,3	100
01. Дослідження Землі та землекористування	517,0	410,5	520,5	4,3
02. Навколишнє середовище	320,6	295,0	340,9	2,8
03. Дослідження й освоєння космосу	69,3	29,8	36,8	0,3
04. Транспорт, телекомунікації та інша інфраструктура	323,8	347,6	323,9	2,7
05. Енергетика	572,5	685,3	543,1	4,5
06. Промислове виробництво й технології	2039,4	1976,3	2082,6	17,3
07. Охорона здоров'я	1249,8	1149,8	1985,7	16,5
08. Сільське господарство	497,3	684,7	919,4	7,6
09. Освіта	23,4	24,4	54,8	0,5
10. Культура, відпочинок, релігія й засоби масової інформації	98,8	34,3	44,6	0,4
11. Політичні й соціальні системи	468,4	774,6	621,4	5,2
12. Загальний розвиток знань: ДР, які фінансуються із загальних університетських фондів (GUF)	1661,4	2022,3	3200,9	26,5
13. Загальний розвиток знань: ДР, які фінансуються з інших джерел, крім університетського фонду (GUF)	537,8	603,7	747,6	6,2
14. Оборона	490,6	554,9	626,0	5,2

Джерело: побудовано за даними: URL: <https://www.industry.gov.au/data-and-publications/science-research-and-innovation-sri-budget-tables>.

Висновки. Оцінюючи тенденції у фінансовому забезпеченні ДР в Австралії, важливо відзначити щорічне зростання витрат на дослідницьку діяльність в університетах, державних установах; збільшення обсягів інвестицій підприємницького сектору в інноваційні розробки; суттєве розширення тематики наукових досліджень на стратегічних напрямках розвитку економіки; розв'язання актуальних проблем галузей промисловості, соціальної сфери, охорони здоров'я та безпекової сфери; посилення ролі держави у підтримці фундаментальних та прикладних досліджень.

Усвідомлення політичною елітою Австралії важливості фінансової підтримки ДР має важливе значення для стабільного зростання економіки та підвищення її конкурентоспроможності в перспективі.

Використані джерела і література:

1. Australian Government. Department of Industry, Science and Resources. Research and Experimental Development, Higher Education Organisations. URL: <https://www.abs.gov.au/statistics/industry/technology-and-innovation/research-and-experimental-development-higher-education-organisations-australia/2020>
2. Australian Government. Department of Industry, Innovation and Science. Science, Research and Innovation Budget Tables 2019-2020. URL: <https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2019-09/2019-20-sri-budget-tables.xlsx>.
3. Innovation and Science. Australia Stimulating Business Investment in Innovation. URL: <https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2020-02/stimulating-business-investment-in-innovation.pdf>
4. Industry Innovation and Science Australia annual report 2021–22. URL: <https://www.industry.gov.au/publications/industry-innovation-and-science-australia-annual-report-2021-22>
5. Innovation and Science Australia. (2017). Australia 2030: Prosperity through Innovation. URL: www.industry.gov.au/sites/g/files/net3906/f/May%202018/document/pdf/australia-2030-prosperity-through-innovation-full-report.pdf
6. Australia's innovation system. Senate Economic References Committee. URL: https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Senate/Economics/Innovation_System
7. Cutler T. Venturous Australia Report: Building Strength in Innovation. 2008. URL: https://www.industry.nsw.gov.au/data/assets/pdf_file/0006/55383/NIS_review_Web3.pdf
8. Tang E. Innovation and Skills: How Australia Stacks up in the Global economy. 2021. URL: <https://www.austrade.gov.au/news/economic-analysis/innovation-and-skills-how-australia-stacks-up-in-the-global-economy>
9. Elnasri A., Fox K. J. The Contribution of Research and Innovation to Productivity and Economic Growth. 2014. URL: https://www.business.unsw.edu.au/About-Site/Schools-Site/Economics-Site/Documents/The_Contribution_of_Research_and_Innovation_to_Productivity_Kevin_Fox.pdf
10. Watt Ian. Review of research policy and funding arrangements, Report. URL: <https://www.education.gov.au/review-research-policy-and-funding-arrangements/resources/review-research-policy-and-funding-arrangements-report-november-2015>
11. Brennan, Tim, Ferguson, Hazel and Zhou, Ian. Science and research. Budget Review 2022-23. *Research paper*. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/BudgetReview202223/ScienceResearch
12. Зернецька О.В. Роль культурної політики Австралії у створенні позитивного іміджу країни у світі. *Зовнішні справи*. 2020. № 5-6. С. 48-55.

13. Зернецька О.В. Глобальна комунікація. Київ: Наукова думка, 2017. 350 с.
14. Зернецька О.В., Овчарова Л.П. Особливості досліджень і розробок в умовах глобалізації (на прикладі Австралії). *Наука та наукознавство*. 2023. № 3(121). С. 111-141.
15. Powering ideas: an innovation agenda for the 21st century. URL: <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2009-05/apo-nid14475.pdf>
16. Research and Development (R&D) Tax Incentive. URL: <https://www.industry.gov.au/publications/2016-review-rd-tax-incentive>
17. The National Innovation and Science Agenda (NISA). URL: <https://www.industry.gov.au/publications/national-innovation-and-science-agenda-report>
18. Australia 2030: prosperity through innovation. URL: <https://www.industry.gov.au/sites/default/files/May%202018/document/pdf/australia-2030-prosperity-through-innovation-full-report.pdf>
19. Australian Government response to ISA's Australia 2030 report. URL: <https://www.industry.gov.au/sites/default/files/July%202018/document/pdf/government-response-isa-2030-plan.pdf>
20. Driving Effective Government Investment in Innovation, Science and Research. URL: https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2021-01/gov_investment_in_innovation_science_and_research.pdf
21. Science and Research. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/BudgetReview202122/ScienceAndResearch
22. Овчарова Л.П. Формування та розвиток науково-освітнього комплексу Австралії. *Становлення держави Австралія: здобутки та подолання проблем: збірник наукових праць / за ред. д.політ.н., проф. О.В. Зернецької*. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 75-85.

УДК 94 : 323.15 (94+477)

Цапко О. М.

УКРАЇНЦІ АВСТРАЛІЇ ЧЕТВЕРТОЇ (ПОСТРАДЯНСЬКОЇ) МІГРАЦІЙНОЇ ХВИЛІ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ВЛАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті її автор намагається дослідити основні проблеми адаптації та збереження національної ідентичності українців четвертої пострадянської міграційної хвилі. Зокрема, ним зазначається, що ця еміграційна хвиля принципово відрізняється від попередніх трьох, оскільки її головні причини криються не в політичних чи ідеологічних чинниках, а в економічних складнощах, яких зазнали більшість громадян України в перші роки після проголошення незалежності. Стосовно процесу соціальної адаптації українців четвертої міграційної хвилі до австралійського середовища, то тут автор статті виділяє три види стратегій, якими вони керуються: стратегія добробуту; стратегія успіху і стратегія самореалізації.

Щодо збереження власної національної ідентичності українців Австралії, то тут ми відзначаємо значну активізацію українського громадсько-культурного життя після початку російського повномасштабного вторгнення на територію України.

Ключові слова: еміграція, четверта хвиля, Австралія, адаптація, національна ідентичність, висококваліфіковані працівники, цінності, професійна самореалізація.

Oleg Tsapko. Australia's Ukrainians of the fourth (post-Soviet) wave of migration: problems of adaptation and preservation of their own national identity. In this article,

the author attempts to explore the main problems of adaptation and preservation of the national identity of Ukrainians of the fourth post-Soviet migration wave. In particular, it is noted that this emigration wave is fundamentally different from the previous three, since its main reasons lie not in political or ideological factors, but in the economic difficulties experienced by most Ukrainian citizens in the first years after the declaration of independence. With regard to the process of social adaptation of Ukrainians of the fourth migration wave to the Australian environment, there are three types of strategies that they follow: the strategy of well-being; the strategy of success; and the strategy of self-realization.

As for the preservation of Ukrainians' own national identity in Australia, we note a significant intensification of Ukrainian social and cultural life after the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine.

Keywords: *emigration, fourth wave, Australia, adaptation, national identity, highly skilled workers, values, professional self-realization.*

Актуальність теми дослідження пояснюється перш за все нинішнім російським повномасштабним вторгненням на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 р. і яке на сьогоднішній день стало для української нації черговим випробовуванням на її міцність, національну консолідованість та стійкість. В таких умовах не останню роль відіграє фактор зовнішньої підтримки української держави та суспільства у боротьбі з російським агресором. Історичний досвід, як вітчизняний так і закордонний, переконливо доводить, що вагомим чинником, який забезпечує підтримку нації у її найбільш важкі часи, є діаспора, представники якої, незважаючи на еміграцію, не поривали своїх зв'язків зі своїм етнічним ядром і старалися всіляко підтримувати свою «велику батьківщину». За таких умов проблема української діаспори та її ролі в житті сучасної української держави та суспільства є досить актуальною.

Необхідність досліджувати зазначену наукову тему, на нашу думку, пояснюється ще й тим, що на сьогоднішній день потрібні наукові праці, в яких би по-новому висвітлювалася історія української діаспори, зокрема її громадсько-культурна та політична діяльність. Це для нас важливо ще й для того, щоб визначити можливості і ступінь допомоги з боку української діаспори нашій державі в період післявоєнної відбудови.

Серед української діаспори різних регіонів земної кулі українці Австралії залишаються спільнотою, якій приділяється найменше уваги як з боку наших державних органів, так і з боку представників наукових та експертних кіл. Пояснення цьому ми, перш за все, знаходимо у значній географічній її віддаленості від України та малій чисельності в порівнянні з українською діаспорою США, Канади, Західної Європи, Латинської Америки тощо.

На сьогоднішній день для нас є надзвичайно важливим вивчення української діаспори Австралії четвертої еміграційної хвилі, яка суттєво відрізняється від попередніх трьох як щодо її соціальної адаптації, так і щодо збереження власної національної ідентичності.

В українській радянській історіографії в силу ідеологічних причин тема української діаспори взагалі не досліджувалася. В закордонних виданнях в 70-х рр. ХХ ст. було опубліковано кілька праць про стан української мови в

етнолінгвістичних умовах країн Північної Америки, а також окремі статті в науковому журналі «Український історик» [1]. Однак, авторами цих праць проблеми української діаспори Австралії якщо і досліджуються, то лише дотично.

Щодо безпосередніх досліджень української діаспори Австралії, то в першу чергу звертає на себе увагу 4-й том Енциклопедії української діаспори, автором якого був професор Чиказького університету В. Маркус [2]. Поряд з цим, в контексті дослідження культурно-просвітницької діяльності українців Австралії значний внесок зробили наукові праці Б. Анжюка [3], М. Болюха [4], І. Гриневича [1], С. Радіона [5] та інших. Серед сучасних вітчизняних досліджень по історії австралійських українців слід відзначити наукові дослідження О. Зернецької [6] та І. Бойко [7]. Однак, на сьогоднішній день проблеми українців Австралії четвертої міграційної хвилі в сучасній вітчизняній історіографії залишаються майже недослідженими.

Виходячи із зазначеного, автор статті поставив *за мету* дослідити основні проблеми, які пов'язані з процесом адаптації та збереження національної самобутності українців Австралії четвертої (пострадянської) міграційної хвилі. Для виконання поставленої мети намагатимемося вирішити наступні завдання:

- з'ясувати чинники, які призвели до появи четвертої еміграційної хвилі з України до Австралії;
- розкрити основні стратегії, якими керуються українські емігранти Австралії в процесі їхньої адаптації;
- дати характеристику участі українців четвертої міграційної хвилі у громадському та культурно-науковому житті Австралії.

Історія української діаспори Австралії сягає своїми витокami останньої чверті XIX ст. В цей час на п'ятому континенті з'явилися перші українські переселенці, які були в своїй переважній більшості вихідцями із західної частини України. Зазначені переселенці становили першу хвилю української еміграції. Причини еміграції полягали як в аграрній перенаселеності українських територій, так і в утисках: економічному, соціальному, політичному і національному гніті з боку австро-угорської і російської імперій. Нащадки цієї хвилі еміграції у шостому-сьомому поколіннях і по сьогодні проживають на території Австралії.

Друга хвиля еміграції українців до Австралії охоплювала період між Першою і Другою світовими війнами у XX ст. і була зумовлена поєднанням соціально-економічних та політичних причин. Емігрували в основному ті українці, які зі зброєю в руках боролися проти радянської влади, підтримували Центральну Раду, Директорію, Гетьманат. Це були великі й середні землевласники, торговці, службовці, священнослужителі, інтелігенція, солдати і козаки українських військових з'єднань. Проте в більшості наукових досліджень зазначається, що перед Другою світовою війною загальна кількість українців була незначною [8, р. 40].

Третя хвиля еміграції була викликана, головним чином, політичними мотивами і розпочалася наприкінці Другої світової війни. Більшу частину

цієї еміграції становили репатріанти з англійської, американської та французької окупаційних зон. Найчисленнішими серед них були колишні військовополонені, яких радянський тоталітарний режим вважав зрадниками. Істотну частину емігрантів становили люди, силоміць забрані на роботи до Німеччини. Були тут також, звичайно, і біженці, які відверто сповідували антирадянські погляди [9, р. 47].

Четверта, або так звана «заробітчанська» хвиля української еміграції до Австралії, розпочалася у 1990-х рр. Ця еміграція принципово відрізнялася від попередніх трьох. Насамперед, її головні причини крилися не в політичному чи ідеологічному чиннику, а в економічних складнощах, які зазнали більшість громадян України в перші роки після проголошення незалежності. Важка соціально-економічна ситуація, яка склалася в Україні в цей період, призвела до масового зубожіння широких верств населення та виникнення безробіття. Крім того, в значній частині українського суспільства стала помітна втрата ціннісних орієнтирів, коли старі радянські цінності були знівельовані, а нові ще не були утверджені в тогочасному українському соціумі [10, с. 54-55]. Більшість громадян України виявилися неготовими до життя в умовах ринкової економіки, яка диктувала свої норми та правила суспільної поведінки. Поряд з цим, як видно з проведених опитувань українських емігрантів періоду 1991-2004-х рр., багато з них не були задоволені існуючою в державних органах України корупцією, несправедливою правоохоронною системою тощо. Представники молоді української еміграції також відзначали відсутність реальних перспектив для своєї професійної реалізації та дієвих соціальних ліфтів.

В свою чергу, Австралія українських емігрантів приваблює своїми більш високими життєвими стандартами і значно більшими можливостями реалізувати свій потенціал. Мінімальний розмір платні за годину роботи тут становить 17,7 австрал. дол., або 672,7 австрал. дол. за 38-годинний робочий тиждень. Загальний розмір зарплат коливається за секторами зайнятості, однак в середньому він складає 75603 австрал. дол. на рік [11]. Зважаючи на це, конкурс на професійну еміграцію в цю країну є дуже високим. Однак, багатьом українцям це вдається.

Таким чином, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. ми помічаємо суттєве збільшення українських емігрантів до Австралії. На сьогодні в Австралії проживає, за різними статистичними даними, від 30 до 50 тис. українців. При цьому, у порівнянні з індійською, китайською, ірландською та італійською діаспорами, відсоток українців в Австралії є незначним. Найбільше австралійських українців проживають переважно в Мельбурні та Сідней. Окрім того, частина українських емігрантів знайшла собі помешкання у штатах Вікторія (5800 чол.), Новий Південний Вельс (5000 чол.), Південна Австралія (1500 чол.) і Квінсленд (880 чол.) [12].

Згідно з дослідженням SBS Census Explorer (2012 р.), більшість нинішніх австралійських українців народилися в Україні (43,2%), і лише 34,0% – в Австралії [12]. При цьому, приблизно 75,3% від загальної кількості

всіх українських мігрантів в Австралії прибули туди в період з 1991 по 2001 рр. [13].

На сьогодні можна виділити чотири найбільш поширені способи еміграції до Австралії:

- возз'єднання з родиною;
- як політичний біженець;
- за студентською чи робочою візою (на запрошення компанії);
- взявши шлюб [14].

Хоча тут слід відзначити, що більшість українців приїжджає до Австралії вже з документами, які дозволяють їх власнику претендувати на постійне місце проживання. Також є значна кількість українців, які приїжджають до Австралії із тимчасовими візами, як туристи чи бізнесмени, й шукають шляхи, щоб згодом проживати тут постійно.

Стосовно працевлаштування українців, то в Австралії воно на пряму залежить від їхньої кваліфікації та рівня знання англійської мови. Найбільш поширеними професіями є розробник програмного забезпечення (software developers), бізнес-аналітик (business analysts) та системний адміністратор (systems administrators) [11]. Окрім того, до престижних професій відносяться лікарі, юристи та ІТ-спеціалісти. Значна кількість українських емігрантів з низькою кваліфікацією працюють також на будівництві (це стосується переважно тих, хто приїхав до Австралії за туристичною короткостроковою візою, але вирішив залишитися), у комунальному господарстві, сфері обслуговування тощо. Цікавим є той факт, що до робочих професій австралійці ставляться з надзвичайною повагою, адже всі розуміють, що на їхніх плечах лежить розбудова австралійської інфраструктури.

Розкриваючи процес соціальної адаптації українців четвертої міграційної хвилі до австралійського середовища, ми можемо виділити три основні стратегії, якими вони керуються. Зазначені стратегії мають умовні назви: **стратегія добробуту; стратегія успіху і стратегія самореалізації.**

Стратегія добробуту є одним із найпоширеніших типів життєвих стратегій і характеризується наступними ознаками: рецептивна діяльність або спрямованість на засвоєння нових цінностей та стандартів; установка на придбання (а не на створення) матеріальних благ; прагнення до матеріального комфорту і максимальної безпеки життя; спрямованість на досягнення стабільного та мирного життя [15].

В свою чергу стратегія успіху характеризується такими рисами: орієнтація на активну діяльність та активну життєву позицію; спроможність жити і працювати в умовах невизначеності та ризику, оригінальність і різноманітність у виборі та реалізації культурного способу життя, постійна увага до зовнішнього визнання та схвалення іншими [16].

Стратегія самореалізації, як зазначає вітчизняний дослідник О. Резнік, характеризується свідомою і практичною установкою особистості на творчість, зміну та трансформацію власного життя з метою самовдосконалення [10, с. 60].

На початковому етапі еміграції четвертої хвилі зазвичай переважали ті, хто дотримувався стратегії добробуту, оскільки основною їх метою було прагнення вижити у новому для них австралійському середовищі. Виходячи із зазначеної цільової установки, ними був сформований і певний набір цінностей, який охоплював: прагнення до фінансової та матеріальної забезпеченості та конформізму; цінності традиціоналізму та сімейного добробуту тощо [17, с. 81-83]. В системі зазначених цінностей перевага надавалася перш за все задоволенню власних фізіологічних потреб, зокрема харчуванню, купівлі власного житла тощо.

Після 2004 р. ми помічаємо значну зміну у складі українських емігрантів до Австралії. Починаючи з цього періоду, головною особливістю української міграції до Австралії стала зміна профілю мігрантів. Так зокрема, у 2004 р. вперше в історії української міграції до Австралії кількість висококваліфікованих українців, які прибули до Австралії, перевищував загальну кількість емігрантів менш кваліфікованих спеціальностей.

Цьому сприяла і тодішня економічна та технологічна кон'юнктура на австралійському ринку праці, і дедалі зростаючий попит на висококваліфікованих мігрантів, зокрема ІТ-фахівців та інженерів. Саме вона привела до зміни міграційної політики тодішнього лейбористського уряду Австралії, який, починаючи з 2008 р., взяв курс на суттєве збільшення (до 30%) кількості кваліфікованих мігрантів до Австралії [9]. В цьому контексті слід зазначити, що протягом багатьох років Україна входила до списку країн із підвищеним ризиком нелегальної імміграції. Однак, 24 березня 2012 р. австралійський Департамент імміграції та громадянства (DIAC) підвищив оцінку ризику нелегальної імміграції з України до Австралії до другого рівня [18], і тим самим суттєво спростив процедуру отримання українцями візи до Австралії.

Починаючи з цього моменту міграційна політика Австралії почала еволюціонувати від зосередження на залученні мігрантів з метою збільшення населення Австралії до залучення працівників – як тимчасових, так і постійних (кваліфікованих) мігрантів – з метою задоволення потреб економіки.

До Австралії почали приїжджати більш кваліфіковані українці – з високим рівнем знання англійської мови, яких привабила Австралія високооплачуваними роботами, високим рівнем життя та наявністю перспектив у власному професійному зростанні. Саме вони, в переважній своїй більшості, починають надавати перевагу стратегіям успіху і самореалізації.

При цьому значно змінюється і система їхніх цінностей. Тепер матеріальні цінності у них відходять на задній план, поступаючись місцем іншим цінностям, до яких відносяться: націленість на професійний успіх і самореалізацію; орієнтація на відкриття нових можливостей та нового соціально-економічного статусу; індивідуально-орієнтовані потреби в творчому самовираженні та професійній самореалізації; інструментальні цінності, спрямовані на досягнення цілей, що пов'язані з отриманням

перспектив та можливостей для самореалізації, створення сприятливого середовища для розвитку власного проекту, ініціативність, свобода, незалежність тощо.

Характерною рисою українських мігрантів цього періоду є їх активна життєва позиція і внутрішня здатність брати відповідальність на себе, а не покладатися на зовнішні обставини.

Реалізації вищезазначених життєвих стратегій сприяє і само австралійське суспільство, яке загалом є досить лояльним і доброзичливим до українських емігрантів, а також не є упередженим у їх оцінці.

Стосовно відносин між Україною та Австралією, на політичному та громадянському рівнях сьогодні вони характеризуються як досить дружні і укріплюються з роками завдяки активній роботі української діаспори та лобюванню інтересів України на рівні міждержавних відносин, зокрема у торгівельно-економічній та інвестиційній сферах [19].

Так, у липні 2015 р. спільними зусиллями активістів Української громади була створена перша Австрало-Українська комерційна палата, що має на меті сприяти встановленню та посиленню економічних зв'язків між Україною та Австралією, залученню інвестицій до України [20]. Наприкінці 2015 р. з великим успіхом був проведений перший Австралійсько-Український форум з розвитку двостороннього співробітництва «OzUke2015» у Мельбурні. Учасники цього заходу заклали підвалини для посилення розвитку партнерства між Австралією та Україною, а також для зародження нових партнерств, бізнесових зв'язків та інтересів інвесторів між двома країнами, багатими на природні ресурси та людський капітал. Основними статтями українського товарного експорту до Австралії на сьогодні є добрива, судна, ядерні реактори, котли, машини [20].

В цьому ж році українець, студент Сіднейського університету Кирило Медведєв, разом з іншою українкою Ольгою Олейніковою заснували стартап Persollo, який допоміг значно спростити систему онлайн-покупок до одного кліка [14].

Окрім того, слід також відзначити надзвичайно масштабну, продуктивну та регулярну роботу української діаспори в Австралії з поширення інформації про події в Україні та активне лобювання інтересів нашої країни в Австралії. Спільними зусиллями, численними акціями протесту українці домоглися підтримки Австралією України. Зокрема Австралія була однією з перших країн Заходу, яка ввела санкції проти Росії, її уряд пообіцяв матеріальну підтримку Україні на відновлення Донбасу. Українські активісти виступають з акціями протесту, регулярно фінансово підтримують воїнів АТО та мають надзвичайні успіхи у лобюванні інтересів української держави в Австралії на політичному рівні. Тут необхідно відзначити згуртованість молодшої та старшої міграції, пов'язаної з Революцією гідності.

Особливо інтерес австралійського суспільства до України зріс під час революції Гідності та після збиття малайзійського «Боїнга» у липні 2014-го р. над територією України з багатьма австралійцями на борту. Починаючи з

2013-го р., колишній прем'єр-міністр Австралії Тоні Ебот виступав на підтримку України, за що й отримав декілька нагород та подяк від української діаспори Австралії [14].

Стосовно громадського та культурного життя українців в Австралії, то воно є надзвичайно активним і переважно зосереджене в Мельбурні та Сідней. Крім регулярних церковних заходів та заходів в Українських суботніх школах, жвавим є громадське та академічне життя. Українські активісти виступають з акціями протесту, регулярно фінансово підтримують воїнів АТО та мають надзвичайні успіхи у лобюванні інтересів української держави в Австралії на політичному рівні.

Початок російського повномасштабного вторгнення на територію України послужив вагомим чинником консолідації українців Австралії та активізації їхньої всесторонньої підтримки нашої держави у боротьбі з російською агресією. Особливо слід відзначити згуртованість, яку проявили представники молодого та старшого покоління австралійських українців у зв'язку з Революцією гідності та початком російської агресії щодо України.

Завдяки цій згуртованості в Австралії активізувалася діяльність створеного ще в 1953 р. Союзу українських організацій Австралії (СУОА). На даний час до складу СУОА входять 22 організації закордонних українців [21]. Стосовно українського молодіжного руху в Австралії, то він представлений двома організаціями – Пласт і Спілкою української молоді (СУМ), які, поряд з організацією громадського і культурного життя української молоді в Австралії, підтримують також зв'язки з австралійськими і міжнародними молодіжними організаціями.

Активно розвивається в Австралії також і український жіночий рух, який представлений Союзом українок Австралії (СУА), створеним в 1949 р.

Серед україномовних видань Австралії наймасовішими залишаються дві газети-двожильники: «Вільна Думка» («Free Thought») та «Церква і Життя» («Church and Life»). На початку 90-х рр. ХХ ст. ці видання почали видавати англomовну сторінку. На даний час газети видають всю інформацію двома мовами, українською та англійською [21].

Мовні потреби української громади Австралії покриваються трансляцією передач UATV, радіопрограмами в мережі «SBS Radio», радіо «Three ZZZ», радіо Брісбен (Ukrainian Radio Brisbane), а також мультикультурного радіо «MSRA2000» (м. Сідней) [21].

Також українці займають значне місце в науковому житті Австралії. Так, у сфері дослідження української тематики тут було створено два наукові центри. Перший – з вивчення української культури, мови, ідентичності (Mykola Zerov Center for Ukrainian Studies) в Університеті Монашу (University of Monash) під керівництвом відомого професора Марка Павлишина. Другий – Українська демократична ініціатива (Ukraine Democracy Initiative) – дослідницький та аналітичний центр Університету Сідней в Австралії (University of Sydney) під керівництвом Ольги Олейнікової. Основними цілями центру є вивчення політичних та соціально-економічних трансформацій та розвиток демократії в Україні. Діяльність центру активно

підтримують Віктор та Марія Рудевичі і Фундація українознавчих студій Австралії.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що четверта або так звана «заробітчанська» хвиля української еміграції до Австралії, яка розпочалася у 90-х рр. ХХ ст., принципово відрізнялася від попередніх трьох хвиль. Її головні причини крилися у важкій соціально-економічній ситуації та труднощах, які зазнало українське суспільство в період 90-х рр. ХХ ст. В свою чергу, Австралія українських емігрантів приваблює своїми більш високими життєвими стандартами і значно більшими можливостями реалізувати свій потенціал. В ході проведеного аналізу ми можемо виділити чотири найбільш поширені способи еміграції українців до Австралії: для возз'єднання з родиною; політичне біженство; еміграція за студентською чи робочою візою; шлюб з громадянином чи громадянкою Австралії.

Щодо процесу соціальної адаптації українців четвертої міграційної хвилі до австралійського середовища можна виділити три основні стратегії, якими вони керуються, а саме: стратегія добробуту; стратегія успіху і стратегія самореалізації.

Стосовно збереження власної національної ідентичності українців Австралії ми відзначаємо значну активізацію українського громадсько-культурного життя після початку російського повномасштабного вторгнення на територію України. Особливо тут слід відзначити згуртованість молодого та старшого поколінь австралійських українців. Зокрема, активізувалася діяльність створених ще в середині ХХ ст. українських культурно-просвітницьких організацій, Союзу українських організацій Австралії, Пласту, Спілки української молоді тощо. Окрім того, завдяки активній діяльності українців четвертої міграційної хвилі в Австралії був створений дослідницько-аналітичний центр Українська демократична ініціатива (Ukraine Democracy Initiative) та стартап Persollo.

Використані джерела і література:

1. Гриневич І. Українці в державній австралійській статистиці. *Українці в Австралії*. Мельбурн, 1996.
2. Маркус В. Українська західна діаспора на порозі ХХІ століття. *Українська діаспора*. 1993. Ч. 3. С. 21-31.
3. Анжюк Б. Національна ідентичність і мова в українській діаспорі. *Сучасність*. 1999. № 3. С. 128-140.
4. Болюх М. Комітет допомоги Україні. *Українці в Австралії*. Мельбурн, 1998. С. 190-198.
5. Радіон С. Нарис історії наукового товариства ім. Тараса Шевченка в Австралії (1950-1975). Мельбурн, 1993. 24 с.
6. Зернецька О., Трощинський В. Українці в Австралії. Українці в Європі. *Українці в світі*: колективна монографія. Київ: Наукова думка, 1990. С. 25-38.
7. Бойко І. Українська діаспора в Австралії як суб'єкт політики: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Одеса, 2000. 188 с.

8. Oleinikova O. Life-Course Strategies and Labor Migration. *Journal of National Taras Shevchenko University of Kyiv: Sociology*. 2013. № 1(4). P. 34-41.
9. Oleinikova O. Beyond Two Decades of Social Transition in Ukraine: The Underestimated Power of Agency in Transition Research. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*. 2013. № 5(2). P. 45-60.
10. Резнік О. Громадянські практики у перехідному суспільстві: досвід теоретико-прикладного дослідження. *Соціальні виміри суспільства*. 2011. Вип. 3. С. 52-62. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/svs_2011_3_6.
11. Досліджувати українську Австралію. URL: <https://ukrainer.net/ukrainska-avstraliia>.
12. Australian Bureau of Statistics. Migration, Australia, 2009-10, Australian born and overseas born (Cat. no. 3412.0). Canberra, Australia: ABS, 2011.
13. Australian Bureau of Statistics. Migration, Australia, 2012-2013, Australian born and overseas born (Cat. no. 3412.0). Canberra, Australia: ABS, 2014.
14. Українер досліджує українську Австралію: цікава історія Ольги Олейнікової. URL:https://24tv.ua/ukrayiner-doslidzhuye-ukrayinsku-avstraliyu-istoriya-ukrayina-novini_n1694056.
15. Beine, M., Docquier, F., Rapoport, H. Brain drain and human capital formation in developing countries: Winners and losers. *The Economic Journal*. 2008. № 118(528). P. 631-652.
16. Volodko V. The choice of migration country and life trajectories of Ukrainian labour migrants (Regional aspect). *The Herald of Odessa National University. Issue «Sociology. Politology»*. 2007. P. 679- 686.
17. Соболева Н., Злобіна О. Інтереси та особистісні стратегії життя в перехідному суспільстві. *Соціальні інтереси в контексті соціокультурної модернізації / За ред. О. Злобіної. Київ: ІС НАНУ, 2011. С. 271-289.*
18. *The Department of Immigration and Citizenship (DIAC). (2012). Reduction of Certain Student Visa Assessment Levels.* URL: <https://www.immi.gov.au/students/reduction-student-visa-assessment-level.ht>.
19. *Посольство України в Австралії / Офіційний сайт.* URL: australia.mfa.gov.ua.
20. *Australia-Ukraine. Chamber of Commerce.* URL: <http://aucc.biz>.
21. Українська діаспора сприяє зростанню популярності України в Австралії. URL: www.ukrinform.ua > rubric-diaspora > 2713797-ukrainska-diaspora.

УДК 94 : 37.046.16 (94)

Мирончук О. А.

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ АВСТРАЛІЇ В ГЛОБАЛЬНИХ ВИМІРАХ

В статті здійснено комплексний аналіз показників системи вищої освіти Австралії в глобальному рейтингу національних систем вищої освіти U21. Продемонстровано, що значні успіхи, досягнуті Австралією у галузі розвитку вищої освіти, а також підвищення престижу австралійських університетів у міжнародному науковому та освітньому просторі, є закономірним результатом державної політики, що проводиться в Австралії у ХХІ ст., спрямованої на розвиток усіх рівнів освіти. Відзначено, що удосконалення системи вищої освіти – важлива складова стратегії Австралії, неодмінна умова переходу до суспільства знань і побудови інноваційної держави, що дозволяє забезпечити країні основні переваги в піднесенні її конкурентоспроможності на глобальному рівні.

Ключові слова: вища освіта, глобальні рейтинги, Австралія, конкурентоспроможність.

Myronchuk O. A. National system of higher education of Australia in global dimensions. The article provides a comprehensive analysis of the indicators of Australia's higher education system in the U21 global ranking of national higher education systems. It has been demonstrated that the significant success achieved by Australia in the development of higher education, as well as the increase in the prestige of Australian universities in the international scientific and educational area, is a natural result of the state policy carried out in Australia in the 21st century, aimed at the development of all levels of education. It was noted that the improvement of the higher education system is an important component of Australia's strategy, an indispensable condition for the transition to a knowledge society and the construction of an innovative state, which allows the country to provide the main advantages in raising its competitiveness at the global level.

Keywords: higher education, global rankings, Australia, competitiveness.

За останні десятиліття значно поглибилося усвідомлення проблем глобалізації у сфері освіти. Розширення географії збуту освітніх послуг в інші країни, зростання чисельності закладів вищої освіти та асортименту освітніх послуг, створення нових типів освітніх установ, зростання вимог до закладів вищої освіти, своєю чергою, посилює першочерговість урядових рішень щодо освітньої політики. Розширення глобального ринку освітніх послуг зумовило зростання міжнародної конкуренції у сфері вищої освіти. На глобальному ринку освітніх послуг сформувалися лідери: США, Велика Британія, Австралія, Німеччина та ін.

Глобалізаційні процеси також стимулюють та посилюють усвідомлення важливості вищої освіти і науки як засобів посилення національної безпеки та позицій країни на міжнародній арені.

Мета статті – здійснити аналіз рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти Австралії та виокремити основні аспекти її розвитку на основі даних глобальних рейтингів національних систем вищої освіти з урахуванням наявних можливостей та викликів на ринку освітніх послуг.

Реформування національної системи освіти України на етапі її інтегрування у світовий та європейський освітній простір актуалізує питання, пов'язані з вивченням досвіду конкурентоспроможності національних систем вищої освіти зарубіжних країн, відображених у глобальних міжнародних рейтингах, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Вивчення еволюції концепцій конкурентоспроможності національних систем вищої освіти лише нещодавно стало предметом дослідницької уваги істориків, політологів та фахівців у сфері міжнародних відносин. Теоретико-методологічні аспекти ранжування національних систем вищої освіти досліджують Е. Хейзелкорн, С. Маргінсон, Г. Ковач, Р. Вільямс, В. Протеаса. Традиційно питання конкурентоспроможності австралійської системи вищої освіти перебувають в полі зору австралійських дослідників. Основні напрямки розвитку вищої освіти Австралії в глобалізованому освітньому просторі висвітлюються у працях Д. Бредмора, Д. Глина, Г. Хармана, Т.

Молла, Д. Катберт. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти розглядаються у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема М. Сандул, А. Вербицької, О. Левченка, І. Царенка та ін.

Незважаючи на те, що рейтинги закладів вищої освіти у деяких країнах існують вже протягом кількох десятиліть, справжній інтерес світової громадськості до цього явища починає зростати лише з появою у 2003 р. першого справді глобального рейтингу – академічного рейтингу університетів світу ARWU (Academic Ranking of World Universities), який і спричинив сплеск різноманітних національних і міжнародних рейтингів [1].

Особливої популярності та широкого поширення рейтинги закладів вищої освіти набувають останнім часом. До числа найбільш актуальних та впливових глобальних університетських рейтингів відносять згадуваний вже академічний рейтинг світових університетів ARWU та рейтинги найкращих університетів світу QS (QS World University Rankings) і THE (Times Higher Education World University Rankings).

Очевидно, що однією з головних причин такої популярності та поширеності рейтингів за відносно короткий проміжок часу є зростання попиту на інформацію про освітні заклади з боку зацікавлених сторін та піднесення фактору престижу у вищій освіті, оскільки поточні рейтинги відіграють ключову роль у формуванні престижу освітніх закладів [2, р. 294].

У сучасному глобальному просторі вищої освіти зростає необхідність підвищення прозорості діяльності закладів вищої освіти та їх навчальних програм. Водночас збільшується кількість міжнародних і національних рейтингів і класифікацій, які розглядаються як крок на шляху до більшої прозорості. Такі ініціативи є відкритими для суспільства і тому впливають на прийняття рішень як урядів, профільних міністерств і відомств, так і закладів вищої освіти.

Так, глобалізаційні процеси, яким притаманні розширення національних та геополітичних кордонів, вільне пересування в їх межах, зростання інтенсивності поширення міжнародної освіти уможливили доступ мобільних студентів до закордонних вишів, збільшуючи тим самим потребу в інформації про них.

З розширенням та вдосконаленням вищої освіти все більш актуальним та важливим для роботодавців є оцінка якості випускників і ефективність інституційних досліджень. Крім того, зростаючі запити про збільшення державного та приватного фінансування привертають увагу національних урядів до прозорості та підзвітності закладів вищої освіти [2, р. 294].

Тож з одного боку, існує зростаючий попит на інформацію та прозорість закладів вищої освіти, а з іншого – ефективність і якість їхньої діяльності стає все важче оцінити в складному багатосекторальному середовищі.

Розбудова та розвиток сфери вищої освіти спричинили збільшення кількості студентів, різноманітності освітніх закладів і навчальних програм, що призвело, своєю чергою, до збільшення складності сектора, що є особливо характерним для Австралії, де національна система вищої освіти

розвивалася своїм унікальним шляхом [3]. В сучасних умовах складність сектора посилюється також інформаційною асиметрією, оскільки конкурентність у сфері вищої освіти підвищує вимоги до інформації про той чи інший освітній заклад.

Сьогодні існує чимало типів рейтингів – національні, регіональні та міжнародні. Зазвичай вони ранжують заклади освіти, деякі з них – факультети чи освітні програми. Оцінювання може зосереджуватися як на одному аспекті інституційної діяльності (здебільшого на дослідженнях), так і на кількох аспектах одночасно.

Попри значну різноманітність типів рейтингів та їх кількість, більшість з них мають ряд схожих характеристик: рейтинги є підсумковими, або узагальнюючими за своєю природою (а не формувальними), тобто вони оцінюють установи за показниками їхньої попередньої діяльності; зосереджені на порівнянні сутностей (а не на їх розширенні чи вдосконаленні); створюються зовнішніми оцінювачами; установи в рейтингах можна ідентифікувати (вони не анонімні) тощо.

Найвідоміші глобальні інституційні рейтинги, такі як ARWU, рейтинг Quacquarelli Symonds (QS) і рейтинг Times Higher Education (THE), а також ряд інших (національних) рейтингів мають ряд додаткових характеристик. Передусім, вони публічні та загальнодоступні, а не орієнтовані лише на вузьку аудиторію; участь у них є добровільною, або ж не потребує інституційної співпраці; вони є ієрархічними, оскільки мають на меті впорядковувати установи (а не оцінювати чи класифікувати їх); вони є конкурентоспроможними, тобто є лише один заклад з найкращими показниками; вони створюють один загальний рейтинг, навіть якщо використовують багато усіляких показників для охоплення різноманітних аспектів інституційної діяльності [2, р. 296].

Попри цілий ряд позитивних сторін рейтинги також зазнають чимало критики, яка відображає концептуальні та методологічні проблеми. Однією з концептуальних проблем є те, що поточні рейтинги зміцнюють ієрархічну стратифікацію замість того, щоб визнавати горизонтальну різноманітність [4].

Увага традиційних рейтингів зосереджена переважно на закладах вищої освіти. Як зазначає Е. Хейзелкорн, «установи по суті ранжуються відповідно до того, наскільки вони відрізняються від «найкращих»; іншими словами, якою мірою університети розходяться з Гарвардом» [5].

Часто-густо типовою помилкою є проектування результатів цих рейтингів на національні системи вищої освіти. Такий підхід призводить до хибного висновку, що, мовляв, країна має систему вищої освіти світового класу, якщо в ній є університети світового класу.

Ці та інші недоліки, що притаманні глобальним рейтингам, усуває Universitas 21 (U21), глобальна мережа наукомістких університетів, яка вперше виступила спонсором рейтингу національних систем вищої освіти у 2012 р. До того не існувало рейтингів, які зосереджувалися б на секторі вищої освіти загалом. Тож ранжування найбільш конкурентоспроможних та

ефективних національних систем вищої освіти є порівняно новим явищем в глобальному освітньому просторі.

Фахівці Мельбурнського університету за сприяння та на замовлення глобальної мережі наукомістких університетів Universitas 21 розробили новий рейтинг – рейтинг національних систем вищої освіти U21 (Ranking of National Higher Education Systems), який вперше був опублікований у 2012 р. Розробники намагались подолати проблеми попередніх рейтингів і усунути існуючі недоліки як на методологічному, так і на концептуальному рівнях.

Цей рейтинг виходить щороку й охоплює 50 країн світу. Для порівняння та оцінки національних систем вищої освіти експерти Мельбурнського університету використовують чотири групи показників – ресурси, середовище, включення (взаємозв'язки) та результативність (продуктивність) [6].

Загальний рейтинг обчислюється шляхом зважування груп показників. Станом на 2020 р. вагові коефіцієнти вимірів склали: ресурси – 20%, середовище – 20%; включення – 20%; результати – 40%. Такі вагові коефіцієнти відображають судження експертів Universitas 21 про їх важливість, що є похідним від наявності та якості кількісних даних. На основі кожної групи показників формуються також окремі рейтинги. За методикою експертів Мельбурнського університету ефективність системи вищої освіти країни порівнюється з найкращим світовим результатом із кожного показника.

Варто також відзначити, що методологія U21 з роками вдосконалюється: вводяться нові показники та індикатори, змінюються вагові коефіцієнти вимірів і обробка відсутніх значень.

Так, критерій «Ресурси» (Resources), питома вага якого становить 20%, бере до уваги фінансування закладів вищої освіти для здійснення навчальної діяльності та проведення наукових досліджень. Загальний обсяг фінансування оцінюється як у відносному вираженні (у відсотках від ВВП), так і в абсолютному вираженні (фінансування на одного студента) з урахуванням відмінностей у купівельній спроможності населення в різних країнах.

За основу розрахунків взято п'ять показників: 1) державні витрати на заклади вищої освіти у відсотках від ВВП; 2) загальна сума витрат у відсотках від ВВП; 3) щорічні витрати на одного студента в доларах США за купівельною спроможністю; 4) витрати на дослідження і розробки у відсотках від ВВП; 5) витрати на дослідження і розробки на душу населення в доларах США за паритетом купівельної спроможності.

У критерії «Середовище» (Environment), питома вага якого також становить 20%, поєднано нормативно-правове поле функціонування вищої освіти і дотримання соціальної рівності щодо можливості здобувати якісну вищу освіту, а також гендерний баланс серед студентів і викладачів.

Характеристиками, які оцінюються в групі, є: 1) частка студенток у закладах вищої освіти; 2) частка викладачів-жінок та жіночого наукового персоналу; 3) оцінка якості даних; 4) якісний показник нормативно-

правового середовища, який включає в себе результати опитувань щодо нормативного і регуляторного середовища, фінансової автономії державних університетів, а також стан диверсифікованості системи вищої освіти, що залежить від частки студентів, які навчаються в державних, приватних та інших закладах вищої освіти; 5) індекс конкурентоспроможності, розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), який визначає, наскільки система вищої освіти в країні задовольняє потреби конкурентоспроможної економіки.

Критерій «Включення» (Connectivity) з питомою вагою 20% враховує, що ефективність національної системи вищої освіти підвищується в тому разі, якщо вона, з одного боку, добре пов'язана з іншими суспільними секторами та, – з іншого, – інкорпорована до глобального освітнього і наукового простору. Укладачі рейтингу в ролі показників для оцінювання за цим критерієм визначили якість викладання та наукових досліджень в університетах, а також продукування в них нових відкриттів та ідей. У національному вимірі враховують також зв'язок науки і технічних винаходів в університетах із промисловістю.

Як і попередні критерії, цей також складається з декількох показників: 1) частка іноземних студентів у закладах вищої освіти; 2) частка наукових статей, опублікованих у співавторстві із закордонними колегами; 3) кількість статей у відкритому доступі або показник видимості Webometrics (у розрахунку на душу населення); 4) показник трансферу знань між університетами і компаніями; 5) відсоток наукових публікацій у співавторстві з промисловістю.

Продуктивність та результативність системи вищої освіти, її ефективність оцінюються критерієм «Результати» (Output) з питомою вагою 40 % за такими показниками: 1) сумарна кількість статей, опублікованих закладами вищої освіти; 2) загальна кількість наукових публікацій на душу населення; 3) показник середнього впливу наукових статей (імпаکت-фактор); 4) показники Шанхайського рейтингу на душу населення; 5) показники Шанхайського рейтингу для трьох кращих університетів країни; 6) рівень охоплення вищою освітою відповідної вікової групи населення; 7) відсоток дорослого населення віком 24-64 роки з вищою освітою; 8) кількість дослідників у країні на душу населення; 9) показники рівня безробіття серед осіб із вищою освітою у порівнянні з тими, хто не має вищої освіти.

Отож національні системи вищої освіти 50 країн ранжуються за 24 показниками в 4 критеріях. Загальний рейтинг країн є результатом зважування показників. Попри те, що вибір індикаторів досить інноваційний, він орієнтується на доступність тієї чи іншої інформації.

Джерелом інформації для більшості показників є бази даних найбільших глобальних міжнародних організацій, таких як: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Світова організація торгівлі (СОТ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці (МОП). Залучення цих баз даних є не лише економічно ефективним, оскільки вони не вимагають додаткових зусиль для

збору інформації, за винятком деяких випадків, але й гарантує також високий ступінь обґрунтованості та послідовності. Джерелами інформації слугують також результати інших рейтингів, таких як ARWU, SCImago, Webometrics і Leiden Ranking.

Експерти відзначають, що національні рейтинги рідко впливають на формування освітньої політики, тоді як глобальні рейтинги є більш впливовими, оскільки вони порушують серйозні питання щодо конкурентоспроможності закладів вищої освіти та спонукають національні уряди до конкретних дій та заходів. Щоправда, ці втручання, спрямовані на створення університетів світового рівня, інколи спричиняють певну напругу в системах вищої освіти [7, р. 4].

Рейтинг, розроблений фахівцями Мельбурнського університету, має безумовні переваги, оскільки комплексно підходить до оцінки конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, використовуючи при цьому конкретні кількісні параметри. Виокремлення об'єктивних характеристик і показників, за якими можливо оцінити ефективність функціонування національної системи вищої освіти в країні та її конкурентоспроможність на міжнародній арені, є важливим кроком для створення міжнародних рейтингів у сфері освіти, які б мали не тільки академічний інтерес, але й практичну цінність. Щоправда, рейтинг U21 демонструє лише поточний стан конкурентоспроможності систем вищої освіти і не дає можливості спрогнозувати майбутній рівень.

Слід відзначити, що рейтинг конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, опублікований в 2012 р., фактично відображає рівень вищої освіти в країнах станом на 2009 р., оскільки для його формування використовувалися статистичні дані за 2005-2009 рр., більшою мірою за 2008-2009 рр. Попри це, він недвозначно вказує на тенденції розвитку вищої освіти у світі.

У загальному заліку 2012 р. за сумарними показниками Австралія посіла 8 місце (77,8 %), увійшовши до першої десятки країн разом зі США, Швецією, Канадою, Фінляндією, Данією, Швейцарією, Норвегією, Нідерландами та Великою Британією. Україна посіла досить непогане 25 місце [6, р. 24].

За критерієм «Ресурси» Австралія посіла 19 позицію (62,6 %). Очевидно, що такий результат є свідченням того, що ресурсна та інтелектуальна база вищої освіти Австралії, державна політика із залучення до своїх університетів кращих студентів та викладачів з усього світу робить австралійську вищу освіту більш привабливою та престижною. У цьому сенсі не менш важливим є також континентальне, регіональне і сусідське суперництво [6, р. 16].

За критерієм «Середовище» Австралія розташувалася на 7 місці (97,6%). Окрім Австралії, країнами з найбільш сприятливою для університетів нормативно-правовою базою укладачами рейтингу визнані Нідерланди, Гонконг, Нова Зеландія, США, Бельгія, Польща та Японія [6, с. 18]. Цей показник є свідченням ефективності та дієвості австралійської

національної системи вищої освіти, де відсутнє надмірне регулювання діяльності університетів, а у здійсненні контрольних функцій за діяльністю університетів переважає громадськість, а не бюрократичний апарат, оскільки уряд встановлює лише загальні параметри і контролює продуктивність діяльності вишів, дозволяє їм працювати, будучи забезпеченими від регламентуючого державного втручання, діяти на засадах університетської автономії, широко розвивати академічні свободи. Такий підхід позитивно впливає на наукову творчість учених і здатність університетів залучати та утримувати найбільш талановитих викладачів і дослідників.

За критерієм «Включення» Австралія розташувалася на 4 шаблі рейтингу (94,5 %) після Австрії, Сінгапуру та Швейцарії. За співвідношенням іноземних студентів та загального числа студентів Австралія має найвищий показник – 100 % [6, р. 20].

За узагальненим рейтингом критерію «Результати» Австралія посіла 7 місце (54%), поступившись Великій Британії, Канаді, Фінляндії, Швеції та Данії [6, р. 22].

За результатами рейтингу 2020 р. Австралія посідає дев'яте місце в загальному заліку, який включає 14 місце за ресурсами, 2 – за середовищем, 12 – за включенням і 3 – за результативністю.

За узагальненими показниками критерію «Ресурси» Австралія посіла 14 місце. До першої п'ятірки в цьому критерії у загальному заліку увійшли Норвегія, Сінгапур, Швейцарія, Данія, Швеція. За цим критерієм Австралію випередили також Канада, Австрія, Саудівська Аравія, Фінляндія, США, Нідерланди, Бельгія та Гонконг. Україна у цій номінації посідає 27 місце.

Показник рейтингу «Ресурси» впав на дві позиції порівняно з показником 2019 р. Очевидно, це пов'язано із низьким рейтингом (34 місце) державних витрат на вищу освіту, хоча офіційні дані не відображають повною мірою загальної вартості схеми студентських позик [8].

Приватні витрати на сектор вищої освіти (7 місце) перевищують державні витрати, а за загальними витратами Австралія посідає також 7 місце. За загальними витратами на одного студента, які включають також витрати на дослідження, Австралія займає 18 місце. Сьоме місце Австралія посіла за показником витрат на дослідження і розробки, а за цим показником у розрахунку на душу населення вища освіта країни займає 10 місце.

За показниками критерію «Середовище» Австралія посіла 2 місце (96,0 %), поступившись США. До десятки лідерів увійшли Нова Зеландія, Гонконг, Фінляндія, Велика Британія, Сінгапур, Нідерланди, Малайзія, Бельгія. Україна посідає 39 позицію.

Абсолютна першість за показниками частки студенток у закладах вищої освіти та якості даних – 100 %. Дещо нижчі показники за часткою жіночого наукового персоналу та якісного показника середовища – відповідно 91,3 та 98,1 %. Індекс конкурентоспроможності, розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), складає 81,9 %.

Непогані результати демонструє Австралія за критерієм «Включення» – 12 загальне місце, що складає 76,8 %. Серед лідерів у цій номінації –

Швейцарія, Австрія, Сінгапур, Велика Британія та Нідерланди. Україна посідає 38 рядок рейтингу.

У рейтингу «Включення» Австралія посідає 2 місце (78,9 %) за часткою іноземних студентів, поступившись лише Сінгапуру; за часткою статей з міжнародними співавторами – 15 сходинку (72,8 %). Дещо нижчі показники видимості Webometrics у розрахунку на кількість населення – 9 місце (56,0 %). За зв'язками з приватним сектором вища освіта Австралії знаходиться на середньому рівні: 30 місце (41,4 %) за кількістю спільних публікацій, написаних у співавторстві з промисловістю, та 23 місце (68,1 %) з передачі знань між університетами і компаніями.

Показники критерію «Результати» дозволили Австралії посісти почесне 3 місце (67,8 %). За загальною кількістю наукових статей, опублікованих закладами вищої освіти, Австралія знаходиться на 7 місці, а за загальною кількістю наукових публікацій на душу населення – на 3. Доволі високий імпакт-фактор наукових статей (84,3 %) забезпечив вищій освіті Австралії 12 місце.

Доволі високі позиції австралійських закладів вищої освіти у Шанхайському рейтингу університетів. За показниками Шанхайського рейтингу на душу населення система вищої освіти Австралії посідає 4 місце, однак показники для трьох кращих університетів перемістили її на п'ять сходинок вниз – 9 місце.

Варто зауважити, що найбільш престижний університетський рейтинг світу – академічний рейтинг світових університетів (Academic Ranking of World Universities, ARWU), більше відомий як Шанхайський рейтинг, розроблений у 2003 р. на замовлення китайського уряду для оцінювання ефективності державних програм зі стимулювання наукової діяльності в китайських університетах. Тому більшість індикаторів стосується результатів наукової діяльності університету і більше половини оцінки ґрунтується на рівні наукових досліджень. Укладачі обирають 500 із-поміж 1 тис. 200 університетів світу за такими критеріями: кількість випускників та співробітників університетів, які отримали Нобелівську премію або премію Філдса; кількість найбільш часто цитованих дослідників у 21 категорії; кількість статей, опублікованих в журналах «Nature» і «Science»; індекси цитування; середня успішність студентів.

В Австралії до топ-100 Академічного рейтингу університетів світу 2020 р. увійшли сім університетів: Мельбурнський університет (35 місце), Квінслендський університет (54 місце), Австралійський національний університет (67 місце), Університет Нового Південного Вельсу (74 місце), Сіднейський університет (74 місце), Університет Монаша (85 місце) та Університет Західної Австралії (85 місце) [9].

Стовідсотковий рівень охоплення населення вищою освітою дозволив Австралії посісти 1 місце у рейтингу національних систем вищої освіти 2020 р. Однак за відсотком дорослого населення віком від 24 до 64 років з вищою освітою країна знаходиться на 12 позиції; за кількістю дослідників у

країні на душу населення – на 15, а за рівнем безробіття серед осіб із вищою освітою у порівнянні з випускниками шкіл – на 29.

Таким чином, аналіз показників глобального рейтингу національних систем вищої освіти U21 свідчить, що Австралія є одним із лідерів світового ринку послуг вищої освіти та входить до числа країн-інноваторів, які сформували найбільший потенціал національних систем вищої освіти.

Розбудова конкурентоспроможної системи вищої освіти Австралії стала можливою завдяки значним фінансовим інвестиціям, високим стандартам якості надання освітніх послуг, тісному партнерству з бізнесом та інтернаціоналізації науково-дослідницької діяльності.

Універсальними детермінантами глобальної конкурентоспроможності національної системи вищої освіти Австралії в освітньому та науково-дослідницькому вимірах є: довгострокова й послідовна державна підтримка освітньої та науково-дослідницької діяльності; потужна матеріально-технічна база і постійна модернізація інфраструктури; відкритість та конкуренція; підвищення доступності вищої освіти в суспільстві; здатність запропонувати найширші можливості максимальній кількості людей; створення передумов для нарощення мобільності та залучення талантів.

Зміна суспільного ставлення до вищої освіти, активне застосування досвіду країн – ключових інноваторів у становленні конкурентоспроможної економіки (а також залучення провідних закордонних вчених до науково-дослідницької роботи австралійських університетів) разом з урахуванням національних особливостей розвитку – всі ці фактори зумовили успішність та ефективність системи вищої освіти країни і сприяли піднесенню її конкурентоспроможності.

Система вищої освіти Австралії продовжує ефективно розвиватися, вдосконалюватися та трансформуватися відповідно до сучасних викликів і світових реалій, демонструючи свою конкурентоспроможність, абсолютні переваги та потенціал для конкурентного лідерства у глобальному освітньому та науковому середовищі.

Використані джерела і література:

1. Salmi, J., Saroyan, A. League tables as policy instruments: Uses and misuses. *Higher Education Management and Policy*. 2007. №19 (2). P. 31-68.
2. Kováts G. «New» Rankings on the Scene: The U21 Ranking of National Higher Education Systems and U-Multirank. *The European higher education area. Between critical reflections and future policies* / Curaj, A., Matei, L., Pricopie, R., Salmi, J., Scott, P. (eds). Springer, Cham, 2015. P. 293-311.
3. Мирончук О.А. Вища освіта та наукова сфера Австралії в другій половині ХХ ст.: традиції та тенденції. *Будівництво «суспільства добробуту» в Австралії: шляхи і напрями розвитку (1940-1970 рр.)*: збірник наукових праць / За заг. ред. д. політ. н., проф. О.В. Зернецької. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 143-160.
4. van Vught F., Ziegele F. Design and testing the feasibility of a multidimensional global university ranking. Final report. CHERPA-Network. 2011. 181 p.

5. Hazelkorn E. Rankings and the reshaping of higher education. The battle for world-class excellence. London: Palgrave-McMillan, 2011. 268 p.
6. Williams R., de Rassenfosse G., Jensen P., Marginson S. U21 Ranking of National Higher Education Systems 2012. Melbourne: University of Melbourne, 2012. 27 p.
7. Vercruyse N., Proteasa V. Transparency tools across the European higher education area. Flemish Ministry of Education and Training. Brussels, 2012. 40 p.
8. U21 Ranking of National Higher Education Systems 2020. Summary ranks of countries 2020. URL: <https://universitas21.com/what-we-do/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education-systems-2020>
9. 2020 Academic Ranking of World Universities. URL: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2020>

УДК 9.94/379.85

Дронів В. В.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ТУРИЗМУ В АВСТРАЛІЇ

Інвестиції, пов'язані з туристичною інфраструктурою, а саме транспортна інфраструктура, житло та рекреаційні, культурні об'єкти та об'єкти спадщини, мають вирішальне значення для подальшого успіху індустрії міжнародного туризму Австралії. Висловлено твердження щодо пересиченої та невідповідної інфраструктури, особливо це стосується короткотермінового розміщення, терміналів круїзних суден та інфраструктури національних парків. Розглянуто регулювання приватних секторів, розвиток інфраструктури, включно з тим, що: процеси схвалення забудови зазвичай спричиняють непропорційні витрати на менші забудови, пов'язані з туризмом; що туризм не розглядається належним чином у випадках конфлікту землекористування в рамках планування та зонування; і що існує невизначеність щодо того, чи дозволена короткострокова оренда (наприклад, через Airbnb) у деяких регіонах. Процеси погодження інфраструктури, пов'язаної з туризмом, спричиняють витрати для забудовників, інших підприємств і громад.

***Ключові слова:** Інвестиції, туристична інфраструктура, попит, національні парки, державне фінансування, круїзні перевезення, прибуток, уряди Австралії.*

Victoria Droniv. Infrastructure investment policy for the development of tourism in Australia. Investments related to tourism infrastructure, namely transport infrastructure, accommodation and leisure, cultural and heritage sites, are critical to the continued success of Australia's international tourism industry. Claims have been made about overcrowded and inadequate infrastructure, particularly for short-term accommodation, cruise ship terminals and national park infrastructure. Private sector regulation, infrastructure development, including that: development approval processes tend to impose disproportionate costs on smaller tourism-related developments; that tourism is not properly considered in cases of land use conflict in planning and zoning; and that there is uncertainty as to whether short-term rentals (such as through Airbnb) are allowed in some areas. Approval processes for tourism-related infrastructure create costs for developers, other businesses and communities.

***Keywords:** Investment, tourism infrastructure, demand, national parks, government funding, cruises, income, Australian governments.*

Інвестиції в інфраструктуру, пов'язані з туризмом, мають вирішальне значення для успіху індустрії міжнародного туризму Австралії. Збільшення

поток туристів для відвідування Австралії вимагає інвестицій в транспортну інфраструктуру – аеропорту та морського порту. Міжнародний туризм також можна розвивати за рахунок інвестицій у туристичні об'єкти, такі як тематичні парки, парки дикої природи та зоопарки, пам'ятні будівлі, музеї та художні галереї. У 2013-2014-х рр. музеї та художні галереї відвідали трохи менше 2 млн. іноземних відвідувачів, тоді як трохи більше 2 млн. чол. відвідали парки дикої природи та зоопарки [1]. У 2013-2014 -х рр. близько 3 млн. міжнародних відвідувачів відвідали національні або державні парки, які інвестували в таку сферу, як пішохідні дороги, вивіски та відповідне житло, а також збереження екологічних і культурних цінностей.

Існують значні інвестиції в індустрії туризму в таких сферах, як розташування, збереження пам'яток та транспорт. Tourism Research Australia зазначив, що станом на 2013 р. в індустрію туризму було заплановано вкласти близько 50 млрд. доларів інвестицій – переважно в авіацію, а також у розміщення, мистецтво та відпочинок. (Однак Tourism Research Australia відзначив, що прогрес цих проектів до завершення уповільнився останніми роками).

Забезпечення того, щоб політичні та нормативні рамки не створювали непотрібних перешкод для інвестицій підприємств, пов'язаних з туризмом, є пріоритетом для урядів. Уряди також можуть відігравати роль постачальників (або спонсорів) певної інфраструктури, пов'язаної з туризмом, на державній землі або там, де через неспроможність ринку інфраструктура навряд чи буде забезпечена (або буде недостатньо забезпечена) приватним сектором. Значна частина інфраструктури, яка використовується індустрією міжнародного туризму, надається приватним сектором, таким як кафе та готелі, і уряди регулюють ці інвестиції, щоб керувати зовнішніми наслідками інвестицій для інших. Однак, якщо система оцінки розвитку штату та території не розроблена та не застосована належним чином, вона може спричинити невиправдано високі витрати та затримки щодо запропонованих інвестицій, пов'язаних з туризмом, особливо малих інвестицій із низьким рівнем впливу. Затягування процесів затвердження інвестицій у туристичну інфраструктуру дорого обходяться не лише забудовникам, а й підприємствам та громадам.

Уряди традиційно інвестували в низку інфраструктури, яка приносила переваги індустрії туризму. Це включало інфраструктуру національних парків та інших територій, які були під охороною (наприклад, пішохідні доріжки, вивіски та інформаційні центри), а також культурну, спортивну та транспортну інфраструктуру (наприклад, регіональні аеропорти, термінали круїзних суден, спортивні стадіони та галереї). Уряди також приймали участь у забезпеченні загальної інфраструктури, що приносить користь індустрії туризму, такій як дороги, вода та електроенергія. Були занепокоєння щодо нестачі в цих сферах. Наприклад, регіональні міста Вікторії припустили, що потрібні інвестиції в регіональні транспортні коридори, щоб зменшити перешкоди для регіонального туризму [2].

В деяких регіонах якість і кількість інфраструктури, пов'язаної з туризмом, була недостатньою, зокрема в таких галузях:

- короткострокове житло (таке як готелі, мотелі, курорти та апартаменти з обслуговуванням) [3]. Наприклад, Рада індустрії туризму Квінсленда припустила, що кількість нових номерів у Квінсленді значно нижча за прогнозовану ціль «Туризм 2020», і що існує житло «старіше», ніж у глобальних конкурентів Австралії;

- інфраструктура національних парків. Розслідування Вікторіанського комітету з питань навколишнього середовища та природних ресурсів щодо спадщини та екотуризму дійшло висновку, що інфраструктура в регіоні Мельбурна та в основних напрямках мала хорошу якість. Проте в деяких інших регіонах є серйозні недоліки, а існуюча інфраструктура, така як набережні, зони для барбекю та вивіски, знаходились у занедбаному стані [4];

- термінали круїзних суден. Учасники висловили занепокоєння тим, що інфраструктура круїзних суден у Сіднеї та Брісбені (основні пункти призначення круїзних суден в Австралії) не зможе впоратися з очікуваним зростанням галузі [5].

Сектор австралійських круїзних перевезень значно зріс між 2007-2008 і 2010-2011 рр., і очікувалось, що він продовжуватиме зростати. У 2010-2011-х рр. цей сектор заробив близько 830 млн. дол. США у валову додану вартість Австралії (що еквівалентно приблизно 2% доданої вартості індустрії туризму), порівняно з приблизно 580 млн. дол. у 2007-2008-х рр. Deloitte Access Economics передбачив, що між 2013-2014 та 2019-2020 рр. сектор буде зростати приблизно на 7% щорічно. Однак, враховуючи, що близько 99% відвідувачів прибувають до Австралії повітряним транспортом, сектор круїзних суден відповідає лише за невелику частку прибуття відвідувачів [6].

Більшість терміналів круїзних суден в Австралії належали державі (виняток становив термінал у порту Фліндерс у Південній Австралії). Значне зростання в цьому секторі викликало занепокоєння щодо якості інфраструктури круїзних суден в австралійських портах, особливо в Сіднеї та Брісбені, на які припадає більшість відвідувань круїзних суден. Наприклад, Туристичний і транспортний форум припустив, що доступ круїзних лайнерів до військово-морської бази на Гарден-Айленді в Сіднеї має вирішальне значення, оскільки протягом трьох років багато круїзних суден не зможуть поміститися під портовим мостом (для доступу є інші круїзні термінали). Огляд доступу круїзних лайнерів до острова Гарден у 2012 р. виявив, що вимоги військово-морського флоту острова Гарден несумісні з доступом круїзних лайнерів до об'єктів. Уряд Квінсленда зазначив, що закордонний пасажирський термінал Сіднея заповнений протягом більшої частини літніх місяців. Форум з туризму та транспорту і Deloitte Access Economics висловили занепокоєння тим, що великі круїзні лайнери не можуть отримати доступ до терміналу круїзних суден у Брісбені [6; 7].

Також зростав заклик до розвитку об'єктів круїзних суден в інших населених пунктах і регіональних портах. Наприклад, Ports North закликав до

поглиблення судноплавного каналу порту Кернс і модернізації пристаней, щоб сприяти подальшому розвитку сектору круїзних суден у Кернсі [8]. Tourism Western Australia і Tourism Tasmania розробили спеціальні стратегії щодо круїзних суден, які визначили потенційні покращення інфраструктури круїзних суден для таких портів, як Огаста, Берні, Хобарт, Брум, Ексмут і Порт-Хедленд. Туристичний і транспортний форум закликав до розробки національної стратегії сприяння розвитку круїзних судноплавних терміналів у регіонах [9; 10].

Існують запропоновані, незавершені або завершені розробки терміналу круїзних суден, які можуть зменшити деякі занепокоєння щодо якості інфраструктури круїзних суден. Наприклад, ASF Consortium прагнув побудувати інтегрований курорт і термінал круїзних суден на Голд-Кості. У Сідней в 2013 р. відкрився новий термінал для круїзних суден у Вайт-Бей, а уряд Нового Південного Вельсу розпочав модернізацію свого закордонного пасажирського терміналу на Circular Quay.

Є два важливі питання, які слід розглянути щодо адекватності наданої державою інфраструктури туризму. По-перше, це процес відбору проектів – чи обирають уряди туристичні проекти з найвищою вартістю та чи є відповідне обґрунтування для участі уряду в цих проектах? По-друге, здатність урядів забезпечувати інфраструктуру, пов'язану з туризмом, обмежену альтернативним використанням і потребами державного фінансування. Це зумовлює необхідність розгляду різних підходів до фінансування та забезпечення туристичної інфраструктури.

Підходи до вирішення проблем туристичної інфраструктури не є унікальними для цієї галузі. Урядове забезпечення такої інфраструктури може бути покращено шляхом загальних реформ інституційних та управлінських механізмів, що лежать в основі рішень щодо забезпечення всієї інфраструктури [11].

Щодо громадської інфраструктури у 2014 р. надано кілька рекомендацій, спрямованих на покращення інституційних механізмів та механізмів управління загальною інфраструктурою. До них належать:

- визначення головної мети інфраструктурних рішень – вони приймаються в суспільних інтересах, для добробуту громади в цілому;
- встановлення чітких і прозорих стандартів обслуговування інфраструктури;
- запровадження ефективних процесів, процедур і політичних вказівок для планування та вибору інфраструктурних проектів;
- використання прозорих, інноваційних та конкурентних процесів для відбору приватних партнерів для інфраструктурних проектів;
- забезпечення ефективного розподілу та моніторингу проектних ризиків між урядом і приватним сектором;
- перегляд політики фінансування та фінансування, включаючи ефективну політику стягнення плати з користувачів;
- моніторинг та оцінка виконання проекту;

– уряди повинні взяти на себе зобов'язання піддавати усі проекти інвестицій у державну інфраструктуру сумою понад 50 млн дол. ретельному та прозорому аналізу витрат і вигод до того, як проекти будуть оголошені;

– фінансування державних, територіальних і місцевих урядів Австралії має залежати від прийняття інвестиційних принципів найкращої практики та лише за наявності доказів явної чистої вигоди від проекту [12].

Уряд Австралії підтримав більшість реформ. Рекомендація надати інвестиції сумою понад 50 млн дол. аналізу витрат і вигод була помітним винятком – уряд зберіг існуючий поріг у 100 млн дол [11].

Аналіз витрат і вигод має брати до уваги тенденції туризму. У випадках, коли уряди відповідають за надання або фінансування інфраструктури, пов'язаної з туризмом, вони повинні обирати проекти, які просувають, і як очікується, принесуть найбільшу чисту вигоду громаді. Загалом, поряд з іншими реформами управління та інституційними механізмами, такими як ті, що раніше були запропоновані, хороший вибір проектів для інфраструктури, що надається урядом, вимагає використання добре поінформованого, високоякісного та послідовно застосовуваного аналізу переваг. Аналіз витрат і вигод враховує всі витрати (включаючи альтернативну вартість державних коштів і альтернативне використання громадської землі) і вигоди (туризм та інші), пов'язані з проектом, для його оцінки – чи принесе він чисту вигоду для громади.

Розгляд переваг для індустрії туризму може підвищити його привабливість. Однак у таких випадках розуміння тенденцій у туристичному попиті має першочергове значення. Зокрема, оцінка ймовірних переваг проекту для індустрії туризму вимагає розгляду місць, куди подорожують відвідувачі, пам'яток, які вони відвідують, і заходів, у яких вони беруть участь під час свого перебування в Австралії. Аналіз також повинен враховувати ймовірний вплив проекту на кількість відвідувачів у регіоні. Урядам необхідно стежити за будь-якими змінами та тенденціями в попиті на туристичні послуги та відповідним чином адаптувати надання загальної та пов'язаної з туризмом інфраструктури.

Поширеність застарілої інфраструктури, пов'язаної з туризмом, або уявний дефіцит інфраструктури, не обов'язково означає, що кошти слід спрямовувати на цю інфраструктуру, оскільки державні кошти можуть бути краще використані. Можливо, не буде чистої вигоди від модернізації інфраструктури, якщо відвідувачі не подорожують до цього пункту призначення або віддають перевагу діяльності, яка не використовує цю інфраструктуру. Твердження про те, що інвестиції стимулюватимуть попит відвідувачів, необхідно ретельно перевіряти на основі вагомих доказів, щоб уникнути «дорогих білих слонів», заснованих на запевненнях «побудуйте це, і вони прийдуть». Ці твердження часто домінують, коли ініціатори проектів шукають підтримки для інвестицій у регіональні райони, де кількість відвідувачів падає.

Приватний сектор також може подавати пропозиції щодо проектів, пов'язаних з туризмом, безпосередньо до уряду, де вони можуть бути

використані для інформування про вибір проектів. Наприклад, у 2012 р. компанія Crown Limited запропонувала уряду Нового Південного Вельсу будівництво шестизіркового курортного готелю та ігрових закладів. Без процесу оцінки цих небажаних пропозицій існує ризик того, що уряди можуть відразу відхилити пропозиції, а не оцінювати їх за достоїнствами [13].

Більшість урядів мають керівні принципи щодо незатверджених пропозицій, які створюють основу для їх оцінки. Загалом, якщо пропозиція відповідає відповідним критеріям (про які йдеться нижче), уряди будуть вести переговори виключно з ініціатором.

Незатвержені тендерні процеси мають потенціал для реалізації корисних інфраструктурних проектів, які інакше не мали б місця. Зокрема, незапрошені тендерні процеси можуть знизити адміністративні витрати для ініціаторів проектів на отримання схвалень на розробку, заохотити інновації, де вони забезпечують кращий захист інноваційних бізнес-ідей, ніж тендерні процедури, і зменшити тягар для урядів щодо визначення та фінансування інфраструктури. Процеси незатверджених тендерів також можуть зменшити деякі витрати уряду на сприяння інвестиціям в інфраструктуру, наприклад, процеси відкритих тендерів.

Однак неузгоджені пропозиції передбачають компроміси. Якщо проект не відкритий для інших потенційних ініціаторів через, наприклад, конкурентний тендерний процес, тоді уряд може не отримати найкраще співвідношення ціни та якості від проекту, навіть якщо існують процеси для оцінки співвідношення ціни та якості незатвердженої пропозиції. З іншого боку, якщо неузгоджена пропозиція супроводжується тендерним процесом, витрати ініціаторів проекту тендерного процесу, включно з реальною чи уявною втратою інтелектуальної власності та інших бізнес-ідей, можуть зменшити стимули до участі. Щоб подолати це, інструкції уряду штату та територій щодо самостійних тендерних пропозицій зазвичай передбачають, що процес має здійснюватися лише в ситуаціях, коли жодна інша сторона не може реалізувати той самий проект із таким же співвідношенням ціни та часу. З огляду на те, що неузгоджений процес торгів може надати опоненту конкурентну перевагу, важливо, щоб ці критерії були ретельно оцінені.

Крім того, ексклюзивні домовленості про незатвержені пропозиції можуть викликати занепокоєння щодо чесності. Щоб запобігти цим занепокоєнням, урядам важливо забезпечити прозорість переговорів із ініціатором, дотримання всіх інших регуляторних вимог (таких, як екологічні схвалення), а також наявність процесів, які гарантують, що кінцева домовленість є найкращим способом придбати актив. Тим не менш, процеси перевірки чесності мають бути пропорційними до пов'язаних ризиків, оскільки висловлювалося занепокоєння, що надмірні процеси чесності призвели до неоптимальних результатів інфраструктури [12].

Уряди використовували різні підходи до фінансування інфраструктури, пов'язаної з туризмом. Здатність урядів забезпечити інфраструктуру, пов'язану з туризмом, обмежена обсягом доступного фінансування. Загалом

кошти для оплати громадської інфраструктури повинні надходити або від бенефіціарів (наприклад, через стягнення плати з користувачів), або від загального державного доходу. У 2014 р. щодо надання громадської інфраструктури було зазначено, що добре спланована та ефективна плата за користувачів у багатьох ситуаціях, ймовірно, буде вищою за фінансування інфраструктури платниками податків, і що плата за користувачів вже є нормою для більшості типів громадської інфраструктури [12].

Уряди раніше здійснювали великі проекти на державних землях з метою туризму та застосовували плату з користувачів для фінансування цих проектів. Наприклад, у 1989 р. уряд Квінсленда заснував корпорацію «South Bank» для нагляду за розробкою землі на південному березі в Брісбені для організації відпочинку, культури та освіти для місцевих, регіональних та міжнародних відвідувачів.

Уряди також використовували приватний сектор для фінансування інфраструктурних проектів, пов'язаних із туризмом. Наприклад, уряд Нового Південного Вельсу використав державно-приватне партнерство для фінансування нового конференц-центру в Дарлінг-Харбор. Залучення приватного сектору може підвищити ефективність проекту, зокрема, якщо приватне фінансування забезпечує передачу ризиків сторонам, які найкраще здатні ними керувати [12].

Фінансування будівництва та обслуговування інфраструктури, пов'язаної з туризмом, є особливою проблемою в зонах національних парків, де плата з користувачів менш поширена, а тягар будівництва та підтримки інфраструктури, пов'язаної з туризмом, лягає на агентства національних парків по всій країні (через загальний уряд). Наприклад, Форум туризму та транспорту зазначив, що як і в інших частинах світу, фінансування природоохоронних територій в Австралії не встигає за зростаючим використанням і діяльністю, яка відбувається на цих територіях, що загрожує середовищам існування дикої природи, погіршує якість об'єктів і призводить до поганого обслуговування інфраструктури.

Як обговорювалося вище, стягнення плати з користувачів може зменшити тягар фінансування інфраструктури для уряду, а також надати споживачам цінний сигнал для заохочення ефективного використання інфраструктури. L.E.K. Consulting зазначив, що отримання комерційної вигоди від діяльності в національних парках може підвищити якість туристичних послуг у парку [14, р. 88].

Крім того, досвід Канади свідчить про те, що реорганізація національних парків, які перебувають під управлінням уряду, і територій з високим рівнем природних привабливостей, зосереджених на комерційній прибутковості, включно з отриманням прибутку від туризму, може зменшити витрати для уряду та призведе до того, що деякі функції та послуги парку стануть повністю доступними. Як наслідок, можуть відбутися покращення якості та асортименту туристичних пропозицій у цих областях.

Приклади інвестиційного фінансування та фінансування державних земель:

Розбудова району Дарлінг Харбор. Прибережна адміністрація гавані Сіднея володіла та управляла історичними та культурними територіями в Рокс і гавані Дарлінг. Район Дарлінг-Харбор перебував в реконструкції, стадії будівництва нового конференц-центру та готельного комплексу, який було завершено до 2016 р. Будівництву та експлуатації конференц-центру сприяло державно-приватне партнерство між урядом та консорціумом інвесторів (Darling Harbour Live). Термін дії контракту між державно-приватним партнерством становив 25 р. і включав приватне будівництво, фінансування та експлуатацію конференц-центру, технічне обслуговування об'єктів і сприяння комерційному розвитку в околицях [15].

Трастовий фонд Сіднейської гавані (Sydney Harbor Federation Trust) – це самофінансована агенція, яка відповідала за управління певною територією навколо Сіднейської гавані з метою покращення її благоустрою, максимального доступу громадськості до землі та збереження екологічної та культурної цінності землі. Агентство фінансувало свою діяльність переважно за рахунок комерційної оренди ділянок і надання (і стягнення плати за) житла [16].

Розбудова району Південного берега. Корпорація South Bank була офіційним органом, створеним для управління та розвитку району South Bank у Брісбені. Корпорація була заснована в 1989 р., і її цілі включали сприяння, здійснення та контроль розвитку, розпорядження та управління землею в районі Південного берега; а також забезпечення різноманітного спектру рекреаційних, культурних та освітніх заходів для місцевих, регіональних та міжнародних відвідувачів. До 2013 р. (коли більшість її управлінських обов'язків було передано міській раді Брісбена) Корпорація відповідала за стратегічний розвиток і міське планування в районі Південного берега, а також мала повноваження затверджувати розробки в регіоні. Корпорація переважно самофінансувалася за рахунок доходу від активів, які знаходились під її контролем, включаючи оренду торгових точок, автостоянок та Брісбенського конференц-центру і виставкового центру [17].

Portside Wharf (Портовий причал) – це інтегрований термінал круїзних суден, роздрібна торгівля та житлова зона в Брісбені, побудована на території уряду Квінсленда з 2004 р. Дільниця була розроблена компанією Multiplex Group (потім названа Брукфілд) після конкурсного процесу уряду Квінсленда. Відповідно до угоди між Multiplex і урядом, Multiplex зобов'язаний був побудувати термінал для круїзних суден і експлуатувати його протягом 15 років [18].

Вибрані підходи до стягнення плати з користувачів на охороняємих територіях:

Parks Victoria не стягував плату за вхід до національних парків Вікторії. За використання 197 із 680 кемпінгів національного парку Вікторії стягувалась плата. Parks Victoria також стягував плату за ліцензії для туроператорів у національних парках. У 2013-2014 р. Parks Victoria отримав близько 6% свого бюджету від плати за житло, орендної плати та ліцензій. Більшу частину бюджету, що залишився, було отримано від податку, що

застосовувався до нерухомості в Мельбурні та його околицях, а також від загального державного доходу [19].

Національні Парки **Тасманії** вимагали від відвідувачів придбати абонемент, який дозволяє відвідувати всі парки. Тасманія також стягувала плату за використання більшості кемпінгів і вимагала придбання ліцензії для туроператорів. Також стягувалася плата за Overland Track – 65-кілометрову прогулянку через Колиску [20]. У Національному парку Маунтін-Лейк Сент-Клер під час пікового сезону прогулянок (поза високим сезоном) плата не стягувалась. У 2013-2014 р. Tasmania Parks and Wildlife отримала близько 20 млн дол. від продажу товарів і послуг, зборів і штрафів, а також від оренди, що покрити приблизно 26% його витрат.

Парки Австралії управлялися наземними та морськими заповідниками уряду Австралії, включаючи національний парк Какаду, національний парк Улуру-Ката Тьюта, національний парк Будері та 59 морських заповідників. Парки Австралії стягували плату за вхід, плату за кемпінг і плату за комерційні ліцензії, щоб покрити витрати, пов'язані з управлінням цими національними парками.

У 2013-2014-х рр. дохід від цих зборів становив приблизно 44% операційних витрат національного парку Улуру-Ката Тьюта, близько 16% витрат національного парку Какаду та близько 23% витрат національного парку Будері [21].

У міжнародному масштабі деякі агенції парків мали підходи до мінімізації тягаря фінансування охоронних територій для урядів. Наприклад, парки Онтаріо в Канаді відшкодували близько 85% своїх операційних витрат за рахунок доходів парків у 2012-2013 р., переважно за рахунок плати за кемпінг. У Сполучених Штатах деякі операції парків були передані приватному сектору (зокрема, у деяких випадках, функціонування самого національного парку). Наприклад, у Каліфорнії уряди передали деякі послуги приватному сектору, такі як експлуатація кемпінгів, управління автостоянками. Крім того, в 2012 р. уряд Каліфорнії передав кілька національних парків в оренду приватній компанії American Land and Leisure. Компанія повертає державі частину своїх операційних доходів, які інвестуються в об'єкти парку [22; 23].

Проте можуть бути законні причини для низького рівня відшкодування витрат у національних парках. Паркові агентства часто мають законодавчу мету забезпечити справедливий доступ до національних парків. Національні парки також можуть мати такі характеристики суспільного блага:

– У національних парках з низьким рівнем відвідуваності граничні витрати на вхід до парку для додаткового відвідувача будуть близькі до нуля. Однак у парках з великою кількістю відвідувачів може виникнути ефект заторів, якщо використання парку зменшує задоволення інших людей. Також можуть бути зовнішні витрати, пов'язані з відвідуванням, наприклад вплив відвідування на довкілля та інфраструктуру парку. Таким чином, гранична вартість відвідування парку додатковими користувачами буде більшою за нуль.

– Вартість виключення людей з відвідування національних парків може бути надмірно високою, що може означати, що витрати на стягнення плати з учасників парку переважають дохід, отриманий від такого механізму. Наприклад, Hughes and Carlson зазначили, що одне державне агентство регулярно патрулювало парки та накладало штрафні санкції за недотримання порядку. Цей процес призвів до судових витрат, які були вищими за вхідні збори, які відвідувачі не сплачували. Однак автори відзначили, що інші штати запровадили дешевші підходи [24, с. 129-145].

– Будь-яка вхідна плата, запроваджена з метою відшкодування витрат, має бути ефективною та справедливою. Загалом, відшкодування витрат на управління національними парками шляхом стягнення плати за їх користування, ймовірно, буде більш доцільним для інтенсивно відвідуваних національних парків, де можуть бути наслідки перевантаження та наслідки додаткового туризму для навколишнього середовища, і де витрати на стягнення плати (на особу), ймовірно, буде нижчим. Там, де застосовується плата, вона має бути достатньо високою, щоб відшкодувати витрати на збір плати та сприяти витратам на підтримку та розвиток інфраструктури, але не настільки високою, щоб поставити під загрозу цілі соціальної справедливості систем національних парків (хоча механізми, як-от концесії, можна використовувати для досягнення цілей соціальної справедливості). Деякі уряди, наприклад Новий Південний Вельс і Тасманія, стягують плату за вхід до деяких національних парків.

Ще один варіант, доступний агентствам парків, – це стягувати плату за користування певною інфраструктурою в національних парках (або дозволити приватному провайдеру експлуатувати цю інфраструктуру та стягувати плату за неї). Як от, наприклад, Cradle Mountain Huts, приватна організація, яка надавала та стягувала плату за користування житлом у приватних хатинах уздовж Оверленд-Трек у національному парку Cradle Mountain-Lake St Clair. Хоча більшість штатів стягують плату за використання кемпінгів у національних парках, вони можуть не повністю відшкодувати витрати на надання цієї послуги. Наприклад, у 2011-2012-х рр. уряд Вікторії відшкодував близько 35 % витрат на забезпечення кемпінгів і розміщення під дахом у національних парках (плата за користування цими кемпінгами зросла в березні 2014 р.) [25].

Іншим джерелом прибутку для агентств парків є ліцензування комерційних операторів у національних парках, таких як туроператори. Більшість штатів і територій вимагають від операторів ліцензії на здійснення комерційних операцій на державних землях, а також вимагають як річних зборів, так і зборів на душу населення для клієнтів. Однак дослідження показали, що в багатьох випадках ці комісії видаються низькими. Туристичний і транспортний форум припустив, що ці збори, як правило, не розглядаються як можливість фінансування для паркових агентств для покращення паркових зручностей або інфраструктури. Міністерство навколишнього середовища та первинної промисловості штату Вікторія зазначило, що його гонорари гарантують, що землевпорядники «повернуть

розумну частку витрат на адміністрування ліцензій». Парки Австралії також вимагали та стягували за них дозволи на здійснення комерційної туристичної діяльності та зазначали, що «оплата є скромною та не відображає пов'язаних адміністративних витрат, і не збільшувалася з липня 2000 р.».

Оператори турів у заповідних зонах та інші подібні комерційні оператори отримують комерційну вигоду від використання землі та будь-якої громадської інфраструктури, розташованої на цій землі. Таким чином, розумно очікувати, що ці оператори будуть брати участь у витратах на утримання заповідної території. Під час розслідування Сенатом 2007 р. щодо заповідних територій учасники загалом визнали необхідність зробити фінансовий внесок у фінансування цих територій. Одним із прикладів збору з комерційних операторів, який явно призначений для фінансування утримання охоронюваної території, є збір за управління навколишнім середовищем для комерційної діяльності в регіоні Великого Бар'єрного рифу, включаючи комерційну діяльність, пов'язану з туризмом [26].

Зазначимо, що багато парків, якими керує австралійський уряд, орендуються у традиційних власників землі з положенням про те, що уряд повинен сплачувати частину доходу від парку власникам. Наприклад, згідно з умовами оренди національного парку Улуру-Ката-Тьюта, уряд мав сплачувати 25 % доходу парку Земельному фонду аборигенів Улуру-Ката-Тьюта в 2010 р.

Тим не менш, враховуючи постійні обмеження фінансування, пов'язані з будівництвом і підтримкою інфраструктури в національних парках, ймовірно, буде користь від перегляду урядами Австралії, штатів і територій своїх структур зборів, щоб забезпечити ефективність і справедливість оплати за діяльність у національних парках. Це може включати більш широке використання вступних зборів, зборів за діяльність або зборів за комерційні ліцензії, можливо, у поєднанні з механізмами, які допомагають досягти цілей соціальної справедливості.

Уряди прагнули збільшити приватні інвестиції в національні парки. Додатковим підходом до посиленого застосування плати з користувачів може бути пошук більшого залучення приватного сектору до забезпечення або фінансування інфраструктури в національних парках. Сприяння інвестиціям приватного сектору в національні парки, якщо це зробити коректно, може слугувати інноваціям, підвищенню ефективності та, зрештою, покращенню туристичного досвіду. Однак уряди повинні враховувати ризики погіршення стану навколишнього середовища, які в деяких випадках збільшують витрати на розвиток, та можуть вплинути на формування вартості.

Історично в деяких штатах і територіях приватні інвестиції в природоохоронні території відігравали лише обмежену роль. Наприклад, зміни до Закону про національні парки 1975 р. – у 2013 р. приватні інвестиції були заборонені у Вікторії. Подібним чином уряд Квінсленда обмежив приватну забудову національних парків напівпостійною інфраструктурою за 15-річним дозволом до 2013 р. Інші штати дозволили інвестиції приватного

сектора. Наприклад, Тасманія дозволила приватному інвестору побудувати хатини вздовж Оверленд-Трек у 1987 р.

Відсутність інвестицій приватного сектора в природоохоронні території в деяких штатах частково відображає думку про те, що туризм, – а отже, інвестиції, пов'язані з туризмом, – можуть суперечити цілям збереження. Наприклад, деякі учасники Вікторіанської комісії з питань конкуренції та ефективності (VCEC) виступали проти зняття обмежень на розвиток національних парків, вважаючи, що ці заходи контролю необхідні для захисту природного середовища [27]. Однак, якщо його здійснювати належним чином, туризм може допомогти зусиллям щодо збереження, забезпечуючи джерело фінансування природоохоронної діяльності та сприяючи розумінню природоохоронних територій та їхніх екологічних і культурних цінностей.

Більшість урядів проводили заходи для сприяння приватним інвестиціям у природоохоронні території:

- Уряд Західної Австралії створив програму Naturebank, згідно з якою уряд визначає потенційні об'єкти для розвитку екотуристичних закладів розміщення та надає дозвіл на забудову перед тим, як об'єкти будуть виставлені на тендер для приватного сектора.

- Уряд штату Вікторія провів конкурсні тендери на деякі ділянки. Наприклад, після тендерного процесу уряд уклав 50-річну оренду з приватним інвестором на експлуатацію карантинної станції Point Nerean за умови, що вони будуть проводити на цьому місці роботи, такі як будівництво ресторану, кафе та об'єктів розміщення.

- Уряди Квінсленда, Північних територій і Тасманії мали відкритий процес вираження зацікавленості щодо інвестицій у національні парки. Уряд Тасманії припустив, що він шукає належного розвитку приватного сектора, щоб заохотити відвідування та розширити спектр пропонованих вражень у національних парках. Уряд Тасманії повідомив, що в рамках цього процесу він отримав 37 пропозицій (Groom 2014). Комісія з оцінки рекомендувала, щоб 24 із цих проектів перейшли до другого етапу процесу вираження зацікавленості [28].

Державні грантові програми для інвестицій у туризм. Уряди Австралії, штатів і територій запропонували деякі прямі стимули для інвестицій у туристичні продукти, такі як житло та атракціони. Вони часто були спрямовані на регіональні території. Наприклад:

- у 2013 р. уряд Австралії оголосив одержувачів фінансування в рамках Фонду регіонального розвитку індустрії туризму. Фонд запропонував приватним інвесторам відповідні гранти в розмірі від 50 000 до 250 000 дол. США для покращення якості розміщення та пам'яток у регіонах. Фонд було скасовано після першого раунду та замінено Програмою інфраструктури туристичного попиту, яка надає фінансування урядам штатів і територій для забезпечення інфраструктури, пов'язаної з туризмом.

- у Новому Південному Вельсі регіональний фонд економіки відвідувачів надавав фінансування для маркетингу та діяльності з розробки

продуктів. Фонд надав додаткове фінансування в розмірі до 500 тис. дол. США на різноманітні заходи, включаючи оновлення житла та конференц-центру. Новий Південний Вельс також представив свій Фонд регіональної туристичної інфраструктури в розмірі 110 млн. дол. США у своєму бюджеті на 2014-2015 рр., який передбачав фінансування інвестицій у залізничні маршрути, регіональні аеропорти та термінали круїзних суден [29].

Загалом, такі об'єкти, як житло та тематичні парки, ймовірно, матимуть переважно приватні вигоди та витрати, і, отже, рішення щодо здійснення цих інвестицій повинно прийматися приватним сектором на основі комерційних міркувань, без державного втручання. Крім того, грантові програми часто мають адміністративні проблеми, що знижує їх ефективність. Зокрема, такі програми можуть бути схильні до лобювання, і урядам може бути важко визначити, чи проєкт продовжувався б за відсутності гранту.

Таким чином, можна зробити певні **висновки**. Наявність інфраструктури, пов'язаної з туризмом, є важливою для провітання міжнародної індустрії туризму Австралії. Проте є занепокоєння щодо відповідності інфраструктури в деяких регіонах. Як наслідок, існує потреба реформувати рамки для участі уряду в пов'язаній з туризмом інфраструктурі, включаючи прийняття реформ:

- у деяких випадках уряди беруть безпосередню участь у створенні інфраструктури, пов'язаної з туризмом, такої як інфраструктура, яка розміщена на державних землях (включаючи національні парки). У цих випадках необхідно розглянути реформу механізмів відбору проєктів і фінансування;

- в інших випадках уряди регулюють приватне забезпечення інфраструктури. У цих випадках існує потреба в реформуванні рамок для оцінки інвестицій приватного сектора.

Деякі потенційні реформи в цих сферах включають:

- забезпечення того, щоб вибір інфраструктурних проєктів, пов'язаних з туризмом, ґрунтувався на ретельному аналізі витрат і вигод, який враховує тенденції в індустрії туризму;

- розгляд збільшення інвестицій приватного сектора для інфраструктурних проєктів у національних парках;

- забезпечення того, щоб рамки затвердження розробки базувалися на ризиках, де це можливо;

- перегляд рамок планування та зонування та усунення непотрібних обмежень щодо забудови, пов'язаної з туризмом, у зонах землекористування, щоб підприємства, пов'язані з туризмом, не перешкождали впровадженню інновацій та адаптації до змін у туристичному попиті;

- покращення ресурсів та керівництва, доступного місцевим органам влади, щоб вони могли своєчасно впроваджувати процеси затвердження забудови;

- збільшення використання стратегічних оцінок для вирішення конфліктів навколо використання екологічних і культурних цінностей.

Використані джерела і література:

1. Tourism Research Australia. Tourism Businesses in Australia: 2013-2014. Australian Government. Canberra, 2015.
2. Productivity Commission. Public Infrastructure. Inquiry Report No. 71. Canberra, 2014.
3. L.E.K. Consulting. Tourism Investment and Regulation Review: Final Report. Sydney, 2011.
4. Environment and Natural Resources Committee. Inquiry into Heritage Tourism and Ecotourism in Victoria. *Parliamentary Paper*. 2014. No. 353. September.
5. Tourism & Transport Forum. Tourism Infrastructure Policy and Priorities. Sydney, 2013.
6. Deloitte Access Economics. The Economic Contribution of the Cruise Sector to Australia. ACT. 2012. February.
7. Hawke A. Independent Review of the Potential for Enhanced Cruise Ship Access to Garden Island. Sydney, February 2012.
8. Ports North. Submission on the New Inquiry – Development of Northern Australia. Submission no. 66. Cairns, 2014.
9. Tourism Western Australia. Western Australian Cruise Shipping Strategic Plan 2012-2020. Perth, 2012.
10. Tourism Tasmania. Cruise Ship Strategy 2012-15. Hobart, 2012,
11. Department of Infrastructure and Regional Development. Australian Government Response: Productivity Commission Inquiry Report into Public Infrastructure. Canberra, 2014.
12. Productivity Commission. Public Infrastructure. Inquiry Report No.71. Canberra, 2014.
13. NSW Government Unsolicited Proposal: Crown Sydney Resort Project – Stage 1 Assessment Report. Sydney, 2012.
14. L.E.K. Consulting. Tourism Investment and Regulation Review: Final Report. Sydney, 2011.
15. Infrastructure NSW. Exhibition and Entertainment Precinct (SICEEP) – Contracts Description. Sydney International Convention. 2013. March.
16. Sydney Harbour Federation Trust. Annual Report 2013-14. Mosman, NSW, 2014.
17. South Bank Corporation. Annual Report 2013-14. Queensland, 2014.
18. Queensland Government. Capital Statement – State Budget 2005-2006. *Budget Paper*. No. 3. Brisbane, 2005.
19. Parks Victoria 2014. Parks Victoria Annual Report 2013-14. Melbourne, 2014.
20. Tasmanian Department of Primary Industries, Parks, Water and Environment. Annual Report 2014. Hobart, 2014.
21. Director of National Parks. Director of National Parks. Annual Report 2013-14. Canberra, 2014.
22. Office of the Auditor General of Ontario. 2013 Annual Report. Ontario, 2013.
23. California State Parks. Concessions and Operating Agreement Annual Report Fiscal Year 2012-13. California, 2013.
24. Hughes M. and Carlsen J. National park user pays systems in Australia. Cost recovery vs access for all? *Journal of Tourism and Leisure Studies*. 2011. Vol. 17. no. 2. P. 129-145.
25. Victorian DEPI (Victorian Department of Environment and Primary Industries). Victorian National Parks Camping and Accommodation Fees: Regulatory Impact Statement. Melbourne, 2013.
26. Senate Standing Committee on Environment, Communications, Information Technology and the Arts. Conserving Australia: Australia's National Parks, Conservation Reserves and Marine Protected Areas. 2007. April.

27. Victorian Competition and Efficiency Commission. Final Report – Inquiry into Victoria’s tourism industry. Victorian Government. Melbourne, June 2011.
28. Tasmanian Liberals. Unlocking the Potential in our National Parks. Hobart, 2014.
29. Groom M. First Projects Through to Stage 2 of EOI Process. Media Release. 2015. February.

УДК 994(9) : 09

Тенькова З. Ю.,
Шатропа Є. С.

ПРОБЛЕМИ КОРИННОГО НАСЕЛЕННЯ АВСТРАЛІЇ

В статі розглядаються проблеми корінного населення зеленого континенту від часів колонізації даного материка. Одна з найдавніших рас планети змушена була протистояти колонізаторам, які активно знищували не тільки самобутню культуру місцевого населення, а й проводили примусову асиміляцію. Проте, незважаючи на трансформаційні процеси на континенті, проблеми місцевих тільки поглиблюються, залишаючи багато питань без відповідей.

Ключові слова: аборигени, корінне населення, Австралія, асиміляція.

Zoya Tenkova, Jelizaveta Shatrova. Problems of the indigenous population of Australia. The article examines the problems of the indigenous population of the green continent since the colonization of this mainland. One of the oldest races of the planet was forced to resist the colonizers who actively destroyed not only the original culture of the local population but also carried out forced assimilation. However, despite the transformational processes on the continent, local problems are only deepening, leaving many questions unanswered.

Keywords: aborigines, indigenous population, Australia, assimilation.

Незважаючи на всі трансформаційні процеси, які пережило суспільство Австралії до сьогоднішнього дня, корінне населення стикається з рядом труднощів. В цілому ще для багатьох аборигени залишились «дикунами», а не представниками однієї з найстаріших рас на планеті.

Метою даної роботи є дослідити політику асиміляції колонізаторів, проблеми, які вдалось подолати, і невирішені проблеми збереження розвитку корінного населення Австралії.

Австралійські аборигени – корінне населення Австралії, одна з найдавніших та ізольованих рас. Саме завдяки відокремленому способу життя жителі Зеленого материка зуміли зберегти свою унікальність [1]. В Австралії налічується три групи аборигенів, які відрізняються за антропологічними та деякими культурними характеристиками:

- аборигени, що живуть на материку;
- тасманійці, яких винищували в 1876 р.;
- жителі островів Торресової протоки [2].

Загальна чисельність корінного населення континенту до його колонізації європейцями наприкінці XVIII ст. невідома. Вважається, що чисельність сягала 250-300 тис. чол., а за деякими підрахунками – навіть

півмільйона чоловік. Перші європейські поселенці з'явилися на Австралійському материку в 1788 р. Саме від цієї події історія місцевого населення почала писатися по-новому. Чужинці, які з'явилися на материку, спочатку навіть не визнавали аборигенів за людей, адже навіть стояло питання – чи є злочином вбивство місцевого. Не можна також не згадати про улюблену забаву вихідного дня для білого населення на Тасманії, а це – полювання на корінних жителів. Як наслідок, всі вони були знищені [3].

В результаті жорстокої політики колонізації більшість аборигенів була знищена (чисельність станом на 1959 р. становила 45-50 тис. чол.), а частина – витіснена в пустельні райони. Близько чверті було переселено в спеціально створені резервації. Аборигени жорстоко експлуатувалися і зазнавали расової дискримінації. Починаючи з 1960-х рр., уряд офіційно закріпив за аборигенами їхні землі. Однак, якщо на етапі колонізації кількість місцевого населення становила близько 300 тис. осіб, то вже до кінця XIX ст. ця цифра зменшилась до 60 тис. осіб. На сьогодні корінних народів в Австралії налічується 2,2 % населення країни (приблизно 400 тис.) [3].

В середині XIX ст. колоніальною владою було прийнято ряд законів, які пролонгували створення вищезгаданих резервацій. Офіційна версія їх створення – це захист корінного населення, проте фактично це було позбавлення всіх прав. Також дуже болючим питанням стали метиси – діти, які народжувались від союзу між місцевими і білими. Закон 1867 р. дозволив вилучати таких дітей від матерів і передавати на виховання в інтернати, притулки та білі прийомні сім'ї. Як пізніше покажуть данні австралійського дослідження, за весь час існування такої постанови близько 100 тис. кольорових дітей були позбавлені рідних батьків. Їх так і назвали «вкраденими поколіннями» [4].

Ставлення австралійської влади до аборигенів змінилося на краще лише після розпаду колоніальних імперій, а саме – в другій половині XX ст. Парламентом Австралії в 1966 р. був прийнятий «Акт про національність і громадянство». Вперше за весь час присутності колонізаторів на континенті був виданий документ, який визнавав аборигенів громадянами Австралії. Переломним також можна назвати референдум 1967 р. про внесення змін до конституції. Тоді майже 91 % виборців підтримали ліквідацію положень, які утискали права аборигенів. Такі позитивні зміни надали більше прав та впевненості тим, кого пригноблювали не один рік. Як результат – місцеві почали активно відстоювати свої права навіть за допомогою звернень до суду, але не одразу отримували перемогу [5]. Перша судова справа за землі племені йолнгу в 1971 р. проти компанії Nabalco була програна. Але через 5 років федеральний уряд Австралії скасував попереднє рішення, і нарешті землі були повернуті корінному населенню. Ще однією з перемог було рішення у справі племені меріам з острова Мюррей. Це скасування попереднього рішення 1971 р., згідно з яким суддя постановив, що до прибуття колонізаторів землі були нічийми. Але 1998 р. приніс зміни до закону, які обмежували корінних жителів в правах.

Інформація, яка була розкрита під час промови доповіді, присвяченої «вкраденим поколінням», шокувала не тільки просте населення, а і владу. В документі, окрім офіційних даних, містилась інформація, в якій рекомендувалось офіційно принести вибачення аборигенам. Не всі штати погодились з цією рекомендацією, мотивуючи це тим, що не вони викрадали дітей. І лише майже через 10 років була проголошена історична промова Кевіна Радда, в якій офіційно аборигенам були принесені вибачення. Проте корінне населення досить прохолодно поставилось до цієї промови.

Сьогодні корінне населення Австралії досі мешкає відокремлено від інших на північному заході материка. Незважаючи на те, що їх активно намагались асимілювати, до них не дійшла цивілізація і вони продовжують жити за прадавними правилами. Діти не відвідують школу, люди нічого не знають про сучасний календар, літочислення, для них немає різниці між понеділком і п'ятницею, оскільки вони не знають назв днів тижня. В побуті корінного жителя неможливо знайти речі, вироблені з металу, оскільки вони ними не користуються. Представники кожного племені мають свій діалект та чіткі правила життєвого укладу. Вони зберігають свої традиції, які сягають корінням у глибину століть [4].

Варто окремо розглянути проблеми, з якими найчастіше зіштовхуються корінні народи Австралії. Якщо не приділяти належну увагу їх вирішенню, розвиток аборигенів просто неможливий. Хоча, на думку науковців, аборигени є представниками найстарішої раси, проблема безробіття для них так само актуальна. Відсоток безробітних серед них в кілька разів перевищує аналогічний показник для країни в цілому. Причин, звичайно, багато, однак виділяють основну: відсутність сполучень через віддаленість або ж відсутність доріг, звичайно, негативно впливає на можливість отримання освіти. Наразі роботодавець шукає кваліфікованого працівника, який готовий покращувати свої знання, тому абориген, який максимум вміє читати та рахувати, не може скласти конкуренцію більш освіченим робітникам. Вони вимушені шукати роботу, на яку можуть розраховувати люди з мінімальними знаннями. Тим, кому щастить, можуть отримати важку, брудну та малооплачувану роботу. Ті, хто залишається непрацевлаштованими, часто тонуть в світі злочинів та алкоголю. На жаль, часто можна зустріти в суспільстві аборигенів з іншими проявами соціальної травми. Для отримання якісної освіти представники корінного населення змушені їхати до міста, де на них чекає асиміляція.

Ще однією гострою проблемою є забезпечення якісної медицини. За статистикою, середня тривалість життя аборигенів на кілька десятків років менше ніж білого жителя континенту. Що стосується шансів опинитися за ґратами, то в аборигенів вони в 13 разів вищі, ніж у решти австралійців. За словами борця за права аборигенів Пета Додсона, «рішення парламенту – це горб, на який вдалося залізти, але підкорення гори ще попереду» [5].

Отже, незважаючи на те, що проти корінного населення були застосовані гоніння, пригнічення та винищення, воно залишається яскравим представником австралійського етносу. На жаль, до сьогодні залишається ряд

проблем, з якими потрібно ще боротися. Сучасній владі Австралії варто звернути увагу на труднощі аборигенів. Розв'язання цих проблем допоможе корінному населенню розвиватися далі та зберегти свою самобутню культуру.

Використані джерела і література:

1. Колчак Н. Австралійські аборигени: опис, фото, цікаві факти / druzy.com.ua. URL: <https://druzy.com.ua/avstraliiski-aborigeni-opis-foto-cikavi-fakti/>.
2. Перга Т.Ю. Політика Австралії щодо корінного населення (кінець XIX ст. – перша третина XX ст.). *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 2(11). С. 41-48.
3. Ананидзе Ф.Р., Куцуров О.Ю. Правовое положение коренных народов Австралии. Пробелы в российском законодательстве. *Юридический журнал*. 2016. № 8. С. 367-373.
4. Австралійські аборигени. Населення Австралії. Корінне населення Австралії. Втрачена гілка людства виявлена поруч, у Новій Гвінеї. *XVII*. 02.12.2016. URL: <https://xvii.ru/repair/avstraliiskie-aborigeny-naselenie-avstralii-korennoe/>
5. Маков В. Там живуть нещасні люди-дикуни. *Закон і Бізнес*. 23.02–01.03.2013. URL: <https://zib.com.ua/ua/14531.html>.

УДК 8124 : 09

Тенькова З. Ю.,
Ягунова В. О.

ВИМИРАЮЧІ МОВИ КОРІННОГО НАСЕЛЕННЯ АВСТРАЛІЇ

У статті розглядаються особливості формування місцевого діалекту в Австралії з моменту колонізації материка, а також сучасний стан мов корінного населення; аналізується вплив мігрантів на місцеве наріччя та виникнення так званої емігрантської англійської мови, яка може поступово взагалі знищити мову найдавніших етносів на Землі.

Ключові слова: лексика, еміграція, корінні народи, діалект.

Zoya Tenkova, Valeria Yahunova. Endangered languages of the Australia's indigenous population. The article surveys the peculiarities of local dialect formation in Australia since the continent colonization, in terms of the languages current state of indigenous population; the influence of refugees on the local dialect and the so-called emigrant English language appearance, which can gradually completely destroy the language of the oldest ethnic groups on Earth, is investigated.

Keywords: vocabulary, emigration, indigenous peoples, dialect

Незважаючи на наявність великої кількості мов, в сучасному просторі дуже гостро стоїть питання збереження автентичних наріччів прадавніх етносів. Науковці припускають, що рівно половина з існуючих на сьогодні мов може скоро зникнути. Тому дослідження сучасного стану та різних факторів впливу є дуже актуальним питанням.

Метою даної роботи є дослідження факторів впливу на сучасну австралійську мову та визначення причин зникнення автентичного голосу людства.

Наразі у світі існує близько 6800 мов. Але відомо, що найближчим часом понад половина із цих ще живих мов зникне до кінця XXI ст. Отже, їхня різноманітність поставлена під загрозу, а разом з нею – частина людської спадщини, бо мова – наріжний камінь культурного розмаїття [1].

Як відомо, перша виправна колонія в Австралії була заснована в 1788 р. [2]. У Ботані-Бей тоді прибуло близько 1500 іммігрантів, в основному представників наступних соціальних верств населення: солдати, чиновники, в'язні. За соціальним походженням жителі міст південно-східної Англії та Лондона розмовляють лондонським діалектом. Другим компонентом переданої мови є мова вільних іммігрантів – носіїв південних діалектів Англії та Ірландії.

Перші чіткі ознаки австралійської мови були зареєстровані в 1820 р. Вони включають лексичні особливості мови, що походить від перших австралійських поселенців, які народилися в цій місцевості. Цей період, відомий як колоніальний, характеризувався запозиченням мов корінного населення континенту, які стали важливою частиною AusE (австралійська англійська), а також семантичними та функціональними змінами лексичної одиниці транспортної мови. У той час AusE характеризувалася широким використанням стилістично спрощеної лексики, заснованої на діалектах британської англійської та загальноповживаної англійської лексики.

Після Золотої лихоманки в Австралії, що почалася в 1850 р., лінгвістична ситуація в країні значно змінилася: аборигенні запозичення зменшилися, їх замінили на нові лексичні одиниці сленгу, розмовні та фахові словники. Це пов'язано з появою нових сфер діяльності та нових хвиль еміграції, не лише з Великої Британії, а й із США, Китаю та інших частин світу. Тоді як літературний словник AusE формується шляхом створення слів із існуючих англійських слів, з'являються нові соціально визначальні риси австралійських мов. На цьому етапі AusE запозичує з інших джерел, зокрема з китайської мови та американського варіанту англійської мови.

«Американізація» Австралії посилилася під час Другої світової війни, коли на континент прибула велика кількість американських військ. З 1950-х рр. експансія американського варіанту англійської мови стала особливо помітною з появою телебачення та інших засобів масової інформації. Такі слова, як *truck*, *freeway*, *movie* тощо, є лише кількома прикладами великої кількості американських запозичень. Австралійський архітектор Р. Бойд винайшов нову назву для Австралії – *Austerica*, щоб підкреслити сліпе копіювання американської культури, особливо мови.

Етнічний склад є основним фактором, що впливає на стан мови Австралії. Незважаючи на те, що аборигени складають невелику частку населення Австралії, вони досить помітно впливають на формування AusE. Варто зауважити що корінні народи континенту, крім своїх рідних мов, використовують як піджинізовані, так і креолізовані форми англійської мови.

Неоднорідність етнічного складу емігрантів також впливає на мовну ситуацію, адже рідна мова кожної етнічної групи має свій вплив на AusE. Лінгвісти виділяють появу так званої Migrant English – емігрантської англійської мови, для якої характерна інтерференція з боку рідної мови носія.

Соціально-класові характеристики сучасного австралійського суспільства визначаються тим, що сьогодні більше половини австралійського населення є переважно міським (88%), яке в основному проживає вздовж узбережжя у таких великих містах, як Сідней, Мельбурн, Брісбен та Перт. На думку Д. Кристала, гомогенність австралійського суспільства вражає, оскільки така велика країна має так мало мовних відмінностей. Вимова AusE майже ідентична в різних країнах, що є досить цікавим явищем. Як вважає Д. Тернер, в AusE немає місцевих діалектів. Вимовні відмінності, які найяскравіше відображають варіації АВМ (австралійський варіант англійської мови), радше простежуються на тлі соціальних та особистісних характеристик, таких як стать, вік, рівень освіти, соціальний клас та місце народження мовця.

Щодо відмінностей, то у вимові розрізняють такі варіанти всередині AusE: Cultivated Australian, General Australian та Broad Australian. Ці варіанти в основному відображають соціальний статус та рівень освіти мовця. Основні відмінності часто виявляються у вимові певних звуків.

Найбільш ґрунтовне дослідження регіональних варіантів австралійських мов здійснили австралійські лінгвісти А. Мітчелла та А. Делбрідж. На їхню думку, AusE можна охарактеризувати як міську мову, оскільки першими поселенцями на континенті були міські жителі. Спочатку це була мова робітничого класу, бідного і переважно неосвіченого. Тривалий час AusE була мовою Англії, Шотландії та Вельсу, ірландських діалектів, разом узятих. У Британії ці діалекти використовувалися ізольовано, не змішуючись, але в Австралії через постійні зміни в самому суспільстві, переміщення населення, пов'язані з освоєнням нових земель та іншими важливими історичними та соціальними змінами ірландська, шотландська та валлійська мови були об'єднані в один мовний варіант. Отже, сучасна AusE – поєднання мовних варіантів, що функціонували на території острова Велика Британія. Таким чином, специфіка сучасної мовної ситуації в Австралії визначається наступними факторами:

а) екстралінгвістичними: географічною ізоляцією; соціостратифікаційною неоднорідністю перших поселенців; соціостратифікаційною неоднорідністю сучасного австралійського суспільства;

б) інтралінгвістичними: впливом автохтонних австралійських діалектів; впливом американського варіанта англійської мови через засоби масової інформації; впливом рідних мов іммігрантів, у першу чергу китайців та слов'ян.

Перспективою подальших досліджень може стати детальне вивчення екстра- та інтралінгвістичних чинників, які визначають специфіку мовної ситуації AusE. Вивчення та дослідження територіальних та стратифікованих

варіантів AusE наразі є важливим та перспективним питанням у галузі лінгвістичної варіантології [3].

Праці Дж. К. Хоттена, редактора Словника сленгу (1972 р.), включають сучасні та історичні дослідження британського, американського, канадського та австралійського сленгу: «Slang Today and Yesterday» (1933 р.) чітко класифікує нестандартну англійську лексику, «Usage and Abuse» (1964 р.) роз'яснює терміни «сленг», «арго» і «кент», уточнює визначення та характеристику термінів. Слід зазначити, що на сучасному етапі мовного розвитку англо-американський сленг набув значної популярності. Роль англійської мови у формуванні соціолектів, особливо молодіжних, має глобальне значення і є джерелом поповнення та композиційних змін у лексичному складі соціолектів інших мов. Молодіжні соціолекти зазнали значних змін. Це ще раз підтверджує необхідність вивчення соціолекту в цілому в контексті світового мовознавства [4].

«Оскільки дороги більше з'єднують міста з більш віддаленими районами по всьому світові, мови корінних народів можуть не витримати натиску інших більш поширених мов, наприклад, англійської» – кажуть австралійські дослідники. Експерти вказують на незадовільну ситуацію в Австралії, яка має один з найвищих темпів втрати мов у світі. До європейської колонізації в Австралії розмовляли понад 250 мовами корінних народів. Сьогодні їх залишилося лише 40, і лише 10 з них вивчають діти [5].

Тож, що може зробити людство, аби уникнути проблеми зникнення мови та зберегти її?

З різних причин мови вмирають по всьому світу. Згідно з «Атласом мов світу, які перебувають в небезпеці», складеним ЮНЕСКО, 576 мов – «у критичному становищі» і ще тисячі – «під загрозою зникнення». І найбільша кількість таких мов, якими коли-небудь розмовляли, знаходиться в Австралії. Коли прибули перші європейці, аборигени розмовляли на цьому континенті понад 250 мовами. З того часу більша частина з них зникли, а решта 95% ледве виживають [6].

Хіба це така вже трагедія, що маловідома мова, якою розмовляють кілька людей десь у віддаленому куточку світу, має зникнути? Наприклад, мовою удіге зараз розмовляють лише сто осіб, а мовою аликапу – тільки шестеро. Мова еяк майже зникла, нею розмовляє лише одна 83-річна жінка в Анкориджі, штат Аляска. Манська мова на острові Мен в Ірландському морі зникла в 1974 р., коли померла остання людина, що розмовляла нею; в 1992 р. в Туреччині так само зникла уйгурська мова [1]. Дехто вважає, що земля не стоїть на місці і що зникнення мов є неминучим фактом, як і зникнення видів. Однак багато хто дотримується протилежної думки.

Марк Тулін, антрополог і лінгвіст з Єльського університету, каже: «Люди часто посилаються на соціал-дарвінізм як на виправдання байдужості. Однак ми витрачаємо багато грошей на збереження видів і біорізноманіття. Але чи можемо ми дозволити собі бути байдужими до того, що робить нас людьми – до збереження і захисту мови?»

Крім того, мова є формою передачі людської спадщини. Оскільки писемність є відносно молодим явищем, усне спілкування часто – єдиний спосіб увічнити поезію, пісні та історії етнічної спільноти.

А якщо лише подумати: скільки у світі існує традицій, звичаїв та ритуалів, про які ми вже ніколи не дізнаємось через те, що ніхто їх не записує, допоки мова не зникне?

З цих причин лінгвісти змушені фіксувати і зберігати мовне розмаїття, яке швидко зникає. Вони укладають словники, записують історії та традиції, перекладають усні оповіді. «За допомогою якісних записів, – каже Турін, – навіть якщо мова більше не використовується, вона може бути відроджена в майбутньому». Однак, без живих носіїв мови або принаймні людей, зацікавлених у її відродженні, усі ці заходи слугуватимуть лише «збереженню мови як частини музею», – констатує сумний факт пан Муфвене.

Коли пан Белт та інші ентузіасти зі східної групи черокі зрозуміли, що мова зникає, вони почали думати про те, як можна її врятувати. Спочатку пан Белт за своїм бажанням почав викладати черокі в місцевій школі, а потім плем'я створило школу, де цією мовою викладають базові предмети, такі як біологія та математика. Сьогодні ця мова також використовується в місцевому університеті, де пан Белт викладає.

Отже, коли мови вмирають, лінгвісти, антропологи, історики та інші дослідники втрачають ще одне джерело пізнання про історію людства. Втрачається також різноманітність нашого світу. Більше того, коли втрачається мова, втрачаються і стародавні знання. Завдяки мові ми можемо багато дізнатися про фізіологію, психологію та мовні навички нашого виду. Різні мови вказують на різні способи мислення та вирішення проблем. І людство не може дозволити собі бути байдужим, думаючи про те, як зберегти ці скарби нашої історії.

Використані джерела і література:

1. Вимираючі мови світу. *РАДІО Свобода*. 19.06.2001. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/876805.html>
2. Жук К. Австралія: Єдина країна-материк. 6 січня 2022. URL:<https://investory.news /avstraliya-yedina-kraina-materik/>
3. Верещак Ю. Особливості сучасної мовної ситуації в Австралії. *Наукові Записки*. 2015. № 126. С. 583-586.
4. Кравець О.І. Діахронічний аспект дослідження соціолектів у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Том 31(70). № 3. Ч. 3. С. 104-110.
5. Дослідники попереджають про масове вимирання мов. *Голос Америки українською*. 17.12.2021. URL:<https://ukrainian.voanews.com/a/researchers-warn-of-mass-language-extinction/6359293.html/>
6. Нувер Рейчел. Чому треба врятувати мови, які вмирають. *BBC.com/ukrainian*. 26.10.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/10/151023_vert_cul_why_we_must_save_dying_languages_dt

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бондарець Марина Вадимівна, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Вєтринський Ігор Михайлович, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Вітер Ірина Ігорівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Говір Олена Вікторівна, доктор філософії (історія), науковий співробітник, Австралійський національний університет, коледж Азії і Тихого океану

Діжечка Софія, студентка Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Дронів Вікторія Вікторівна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Зернецька Ольга Василівна, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Кужельний Микола Олексійович, кандидат політичних наук, науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Мирончук Олена Аркадіївна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Овчарова Любов Петрівна, науковий співробітник Державної установи «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»

Перга Тетяна Юріївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Пошедін Олег Іванович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Тенькова Зоя Юріївна, аспірантка Університету Григорія Сковороди в Переяславі, викладач Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Цапко Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Шатропа Єлизавета Сергіївна, студентка Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Ягунова Валерія Олегівна, студентка Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АВСТРАЛІЯ І ОКЕАНІЯ
В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
(2001-2018 РР.)**

Збірник наукових праць

Редакційна колегія:

Зернецька О.В., д.політ.н., проф. (загальна редакція);
Вітер І.І., к.е.н., с.н.с., доц. (відповідальний редактор);
Бондарець М.В., к.е.н. (технічний редактор).

Видавець ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»